

BERETNING
TIL
FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF FOLKETINGET UNDER 8. JANUAR 1948 NEDSATTE
KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

V

UDENRIGSMINISTERIET UNDER
BESÆTTELSEN

(AFGIVET PAA GRUNDLAG
AF FORELIGGENDE DANSKE DOKUMENTER)

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1948

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Folketingets Beslutning om Kommissionens Nedsættelse	5
Forskrifter for Kommissionen	6
Kommissionens Medlemmer	8

Kommissionens Beretning:

Indledende Bemærkninger	9
A. Presse, Radio, Økonomi og Handelsaftaler	10
B. Afbrydelsen af den diplomatiske Forbindelse med en Række Stater	15
C. Forholdet til Gesandterne i den frie Verden	17
D. Gesandtskabet i Washington (Grønlandsoverenskomsten)	24
E. Forholdet til Sovjetunionen	33
F. Forhandlingerne med Tyskland i Juli—August 1940 angaaende Afslutningen af en Told- og Møntunion	48
G. Kronehævningen	64
H. Østrumsudvalget	64

ANVENDTE FORKORTELSER I DET FØLGENDE:

- Bet. I, Ber. II eller IV S. 00 betyder Betænkning I afgivet af Den parlamentariske Kommission af 15. Juni 1945, Side 00, henholdsvis Beretning II, afgivet af Den parlamentariske Kommission af 19. December 1945 eller Beretning IV, afgivet af Den parlamentariske Kommission af 8. Januar 1948, Side 00.
- Bet. I (Ber. II eller IV) A. Nr. 00 betyder Aktstykke til fornævnte, Nr. 00.
- Bet. I (Ber. II eller IV) A. 00 betyder Aktstykkerne til fornævnte, Side 00.
- Bet. I (Ber. II eller IV) St. 00 betyder det stenografiske Referat til fornævnte, Spalte 00.
- A. Nr. 00 betyder Aktstykke til nærværende Beretning, Nr. 00.
- A. 00. betyder Aktstykkerne til nærværende Beretning, Side 00.
- St.00 betyder det stenografiske Referat til nærværende Beretning, Spalte 00.

Beslutning af Folketinget om Nedsættelse af en Kommission i Henhold til Grundlovens § 45.

Vedtaget af Folketinget den 8. Januar 1948.

Folketinget beslutter:

1. Der nedsættes i Henhold til Grundlovens § 45 en Kommission med den Opgave i Fortsættelse af Kommissionen af 19. December 1945:
at undersøge samtlige Forhold, hvis Klarlæggelse Kommissionen anser for nødvendig til Bedømmelse af, hvorvidt der er Grundlag for at drage Ministre og andre særlig ansvarlige til Ansvar i Anledning af deres Embedsvirksomhed under den tyske Besættelse,
at foretage de Undersøgelser, som Kommissionen finder paakrævede, med Hensyn til politisk Virksomhed under Besættelsen, der skønnes at indeholde Anslag mod Folkestyret og den hidtidige statsretlige Praksis.
 Kommissionen skal endvidere, saafremt den maatte skønne, at de ved de under 15. Juni 1945 og 19. December 1945 nedsatte parlamentariske Kommissioner tilvejebragte Oplysninger vedrørende Forholdene ved Danmarks Besættelse den 9. April 1940 kan og bør suppleres paa væsentlige Punkter, have til Opgave
at foretage de derfor fornødne Undersøgelser.
 Endelig skal det paahvile Kommissionen snarest
at afgive Beretning til Folketinget angaaende de foretagne Undersøgelser.
2. Medlemmernes Antal fastsættes til 24.
3. Over Møder, hvori mundtlige Oplysninger og Forklaringer afgives til Kommissionen, optages stenografisk Referat.
4. Selve Kommissionens Drøftelser og Afgivelsen af Oplysninger, Forklaringer og Redegørelser foregaar i lukkede Møder, men der vil til Oplysning for Offentligheden, naar Undersøgelsen af et Forhold er bragt til et saadant Punkt, at Kommissionen mener, at en Redegørelse derfor kan afgives, være at afgive saadan Redegørelse i den Form og paa den Maade, som Kommissionen skønner rigtig.
5. Tingets Formand bemyndiges til at iværksætte det fornødne til denne Beslutnings Udførelse.

**Forskrifter for den Kommission, der af Folketinget i Henhold til
Tingets Beslutning af 8. Januar 1948 er nedsat i Henhold til
Grundlovens § 45,**

fastsat i Henhold til nævnte Beslutning af *Folketingets Formand*
den 15. Januar 1948.

§ 1.

Kommissionen vælger umiddelbart efter sin Sammentræden en Formand og en Næstformand.

§ 2.

Kommissionen samles, udsættes og sluttet af sin Formand. Denne bestemmer ved hver enkelt Sammenkaldelse Samlingsstedet; for saa vidt dette er København, holdes Kommissionens Møder i Rigsdagens Lokaler.

§ 3.

Kommissionen er berettiget til at antage lønnet Medhjælp uden for sin Midte saavel som til at foretage de til dens Virksomhed fornødne Udgifter, herunder Rejseudgifter efter Regning til Medlemmerne, for saa vidt Kommissionen afholder Møder uden for København.

Under Iagttagelse af de i Tjenestemandslovens § 814 indeholdte Regler vil der være at udbetale Kommissionens Medlemmer Diæter, dog saaledes, at der ikke ydes Diæter for Dage, paa hvilke Folketinget holder Møde.

§ 4.

Den, der ophører at være Medlem af Folketinget, ophører tillige at være Medlem af Kommissionen.

Naar en enkelt ophører at være Medlem, afgør Kommissionen under Hensyn til sine Arbejders Standpunkt og Tarv, om den skal vedblive at virke med kun 23 Medlemmer, eller om den skal gøre Indstilling til Folketinget om nyt Valg af et Medlem.

Skulde det ske, at flere ophører at være Medlemmer, skal Kommissionen gøre saadan Indstilling.

§ 5.

Om Udbyttet og Udfaldet af sine Undersøgelser vedtager og afgiver Kommissionen Beretning til Folketinget.

Beretning er vedtaget, naar ved den endelige Afstemning mindst 13 af Kommissionens Medlemmer har stemt for den.

Vedtages Beretning ikke med Enstemmighed, er de, der har stemt imod, berettigede til at faa en Fremstilling af deres afvigende Meninger optaget i et Tillæg til Kommissionens Beretning.

§ 6.

Over Møder, hvori mundtlige Oplysninger og Forklaringer afgives til Kommissionen, optages stenografisk Referat.

§ 7.

De til Afholdelse af Udgifter efter § 3 fornødne Pengemidler hæves af Kommissionens Formand hos Rigsdagens Kasserer efter Anvisning af Folketingets Formand. For deres Anvendelse aflægger Kommissionen Regnskab til Folketingets Formand.

§ 8.

De øvrige Regler for Kommissionens Virksomhed fastsættes af den selv.

Jul. Bomholt.

Eigil Olsen.

Kommissionens Medlemmer.

Tingets Valg af Medlemmerne fandt Sted den 14. Januar 1948*), og der valgtes følgende:

Landsretssagfører *Fr. Dalgaard*,
 Skoleinspektør *Alfred Andreassen*,
 Redaktør *Holger Eriksen*,
 Sekretær *Victor Gram*,
 Højskoleforstander *Poul Hansen* (Grenaa),
 Forbundsformand *Peder Knudsen*,
 Maskinarbejder *Holger Larsen*,
 Togfører *M. Larsen*,
 Sekretær *Lindberg*,
 Maskinarbejder *Th. Poulsen*,
 Dommer *Holm*,
 Førstelærer *Arnth Jensen*,
 Sekretær *Harald Nielsen*,
 Landsretssagfører *Thisted Knudsen*,
 Gaardejer *Jorgen Gram*,
 Gaardejer *Niels Eriksen*,
 Forstander *Johs. Larsen*,
 Økonomiinspektør *Ladefoged*,
 Statsrevisor, cand. polit. *Aksel Møller*,
 Fængselspræst *Kristen Amby*,
 Lektor *Karl Olsen*,
 Landmand *Oluf Steen*,
 Overlæge *Viggo Starcke*.
 **).

Kommissionen konstituerede sig med *Aage G. Holm* som Formand og *Fr. Dalgaard* som Næstformand.

Til Kommissionens Sekretær antoges Chefen for Rigsdagens Bureau, *Egil Olsen*, og som Medarbejdere i Sekretariatet Fuldmægtig i Rigsdagens Bureau *Erik Jacobsen* og Protokolsekretær i Landstinget *E. K. Eriksen*.

*) Den i Henhold til Folketingets Beslutning af 19. December 1945 nedsatte Kommission bestod af: Førstelærer *Arnth Jensen*, Gaardejer *J. Chr. Jensen-Broby*, Gaardejer *Jorgen Gram*, Dommer *Aage G. Holm* (Formand), Sekretær *Harald Nielsen*, Gaardejer *Laust Nørskov*, fhv. Minister, Statsrevisor *A. M. Hansen*, Landmand *Oluf Steen*, Formand for Radoraadet *Jul. Bomholt*, fhv. Minister, Overretssagfører *J. Busch-Jensen*, Forretningsfører *Chr. Christiansen*, Landsretssagfører *Fr. Dalgaard*, fhv. Minister *H. C. Hansen*, Redaktør *Rasmus Hansen* (Næstformand), Redaktør *Frede Nielsen*, Fængselspræst *Kristen Amby*, Landsretssagfører *Poul Hjermand*, Ekspeditionssekretær, nu Statsrevisor, cand. polit. *Aksel Møller*, Kommandør *C. A. S. Westermann*, Redaktør *Martin Nielsen*, fhv. Minister, Professor *Mogens Fog*, Landsretssagfører *Robert Mikkelsen*, Lektor *Paul E. Holt* og Overlæge *Viggo Starcke*.

**) Mandat Nr. 23, der vilde kunne besættes af Danmarks kommunistiske Partis Folketingsgruppe, staar indtil videre aabent, jfr. Folketingsstidende 1947—48, Sp. 1251.

Udenrigsministeriet under Besættelsen.

Som i foregaaende Beretning (IV Regering og Rigsdag under Besættelsen) af den daværende Udenrigsminister, Dr. phil. P. Munch anført, søgte den danske Regering fra første Færd at bøje sig for den Kendsgerning, at Landet var besat af fremmede Tropper, og man var villig til at ordne Landets Forhold under Hensyntagen dertil; men man fastholdt, at Besættelsen var sket under Protest, uden holdbar Begrundelse, og der kunde ikke være Tale om nogen Billigelse af eller Tilslutning til den tyske Politik og dens Formaal. Efter Forhandling med Tyskerne lykkedes det den danske Regering at faa det ordnet saaledes, at *de tyske Krav fremførtes gennem det danske Udenrigsministerium* og forhandlede dér. (Herom nærmere Ber. IV S. 19*). Denne Fremgangsmaade blev anvendt under hele Besættelsen. I dennes første Tid førtes Forhandlingerne af de ansvarlige Udenrigsministre, Dr. Munch indtil 7. Juli 1940 og derefter Erik Scavenius, og efter at Regering og Rigsdag var ophørt at fungere den 29. August 1943, kom Opgaven til at paahvile Udenrigsministeriets daværende Direktør, Nils Svenningsen.

Med Hensyn til *Ledelsen af Udenrigsministeriet* blev det, efter at Samlingsregeringen af 10. April 1940 var dannet, ordnet saaledes, at *Dr. Krag* knyttedes til Ministeriet. Han fik Kontor i Udenrigsministeriet; de foreliggende Dokumenter om Begivenhederne omkring den 9. April og de politiske Dokumenter, der siden fremkom, blev ifølge Munch forelagt ham, og han deltog i stort Omfang i Forhandlingerne indenfor Udenrigsministeriet. De Spørgsmaal, der meldte sig, drøftedes iøvrigt regelmæssig i det samlede Ministerium; Formen for Svar paa tyske Henvendelser overdroges det ved Lejlighed Udenrigsministeren at udarbejde sammen med Dr. Krag og Christmas Møller.

Dr. Krag
tilknyttet
Ledelsen af
Udenrigs-
ministeriet.

Den 25. April vedtoges det ved et Ministermøde at nedsætte et særligt Udvalg til Behandling af udenrigsministerielle Spørgsmaal, bestaaende af Statsministeren, Udenrigsministeren, Forsvarsministeren, Krag og Christmas Møller; Dagen derefter tiltraadte ogsaa Justitsministeren dette Udvalg. Dets Nedsættelse kom, hævder Munch, ikke til at indskrænke Drøftelsen af de paa-gældende Spørgsmaal i det samlede Ministerium. (A. Nr. 1).

Uanset at alle Forhandlinger saaledes førtes gennem Udenrigsministeriet, har Kommissionen ved Tilrettelægningsen af det omfangsrige Stof ment at burde udskille en Række Emner under andre Afsnit, saaledes at kun

Afsnits-
inddelingen.

*) jfr. endvidere Redegørelse fra daværende Direktør i Udenrigsministeriet O. C. Mohr og fra den daværende Formand for det dansk-tyske Regeringsudvalg, kgl. Gesandt i Haag M. A. Wassard, vedrørende Forretningsgangen ved Forhandlinger mellem danske og tyske Myndigheder under Besættelsen A. Nr. 3.

Spørgsmaal, som i snævrere Forstand kan siges at høre under Udenrigsministeriet, vil blive behandlet i nærværende Bind, der herefter inddeles som følger: A. Presse, herunder Udenrigsministeriets Pressebureau, Radio, Økonomi og Handelsaftaler. B. Afbrydelsen af den diplomatiske Forbindelse med en Række Stater. C. Gesandterne i den frie Verden. D. Grønlandsoverenskomsten med U.S.A. 1. Forholdet til Sovjetunionen. F. Told- og Møntunionen. G. Kronehævningen. H. Østrumsudvalget.

Grundlaget for Kommissionens Udredning har været en Række Akter og nogle Graabøger modtaget gennem Udenrigsministeriet, samt skriftlige Indlæg fra daværende Udenrigsminister P. Munch og fra daværende Udenrigs- og senere tillige Statsminister Erik Scavenius.

Af stenografiske Referater vedrørende disse Emner foreligger Afhøringer af Dr. Munch og af Erik Scavenius, af Gesandt Henrik Kauffmann samt af daværende Direktør i Udenrigsministeriet Nils Svenningsen.

A. Presse, Radio*), Økonomi og Handelsaftaler.

De tyske Krav, der fremsattes straks ved Besættelsens Begyndelse var, som det nærmere fremgaar af Fremstillingen i Ber. IV S. 17, formuleret i forskellige Noter, og et af de Krav, der fra tysk Side straks blev rejst, var Kravet om nøje Kontrol med de Meddelelser, der tilgik Offentligheden. Tyskerne hævdede, at det hørte med til at sikre deres Militærstyrker her, og Kravet formuleredes nærmere som følger (A. Nr. 2):

Presse og
Radio.

Samtlige Organer for den danske Presse, de Telegrambureauer, der arbejder sammen med Pressen, og Ledelsen af alle de *Radioudsendelser*, der fortsat vil finde Sted, maa officielt underrettes om, at hele Efterretningstjenesten og Kommenteringen af alle Efterretninger maa ske paa en Maade, der ikke kan skade de tyske militære Formationers Interesser. Presse og Radio maa tværtimod se deres Hovedopgave i at virke beroligende paa Befolkningen.

Desuden maa der træffes egnede Forholdsregler for effektivt at forhindre en anti-tysk Propaganda paa ethvert tænkeligt propagandistisk Omraade (Flyveblade, Brochurer, Foredrag ved Foredragsholdere etc.).

Disse Krav opstilledes i et af de 4 Punkter, der støttede sig til den »Aufzeichnung«, der var afleveret tidligt om Morgenen den 9. April, og som indeholdt 13 Punkter, hvori det, for saa vidt angaar Presse og Radio, i et af Punkterne hed: Presse og Radio faar Ordre til kun at bringe militære Efterretninger med Samtykke fra de tyske Værnemagtskontorer (Wehrmachtsdienststellen). Radiosendere stilles til Disposition for de tyske Kommandanters Bekendtgørelser.

Pressen,
Udenrigs-
ministeriets
Presse-
bureau.

Hvad angaar Pressen traadte man — skriver Munch i sin Redegørelse (A. Nr. 1) — i Forbindelse med Udenrigsministeriets Pressebureau. Allerede Kl. 10 om Formiddagen var der i Udenrigsministeriet Møde med Pressen,

*) Vedrørende *Radioen* under Besættelsen henvises til den udførlige foreliggende Litteratur: Ernst Christiansen og Peder Nørgaard: Hvad skete med Radioen under Krigen (Forlaget Fremad), Svend Carstensen: Syv Aar i Sogelyset (Hasselbalchs Forlag). Om Radiocensuren, Frit Danmarks Hvidbog I. S. 290 (Thaning & Appels Forlag). Om *Pressens Radioavis*, Niels Grunnet: Pressens Radioavis (»Fem Aar. Indtryk og Oplevelser«, H. Hagerup. Slesvigske Forlag).

hvor denne fik Meddelelse om, hvad der var foregaaet, og hvor Samarbejdet mellem Pressen og Pressebureauet drøftedes. Den følgende Dag, den 10. April, var der atter Møde med Pressens Folk, hvor Bureauets Chef, Eskelund, meddelte de Krav, Tyskerne stillede; udenlandsk Stof maatte kun hentes fra tyske Bureauer og Ritzau; der maatte intet fremkomme, som var fjendtligt mod Tyskland; muligvis kunde der senere tages Stof fra nogle andre Bureauer, naar det ikke var tysk-fjendtligt; Udenrigsministeriet maatte kontrollere dette; Stof fra udenlandsk Radio maatte kun bruges efter at være kontrolleret af Udenrigsministeriet. Munch kom til Stedet ved Mødet og havde Lejlighed til at drøfte Stillingen med Pressen.

Fra Udenrigsministeriets Side rejstes for Tyskerne Spørgsmaal om Tilladelse til at offentliggøre de officielle Meldinger fra den engelske og den franske Overkommando, idet man gjorde gældende, at Læserne vilde tabe al Tillid, naar de kun fik Meddelelserne fra een Side; men Tyskerne gik ikke ind paa dette.*)

For to fremtrædende Journalisters Vedkommende lod Tyskerne straks vide, at de ikke kunde taale, at de vedblivende skrev; det var *Blædel* og *Franz von Jessen*; Bestræbelser for at faa dem til at finde sig deri var forgæves, og de to opgav deres journalistiske Virksomhed. En Maanedstid efter Besættelsen gav Artikler i »Nationaltidende« Anledning til, at Tyskerne forlangte, at der skulde være Censur for dette Blad. Det lykkedes dog ved Forhandling at finde en Ordning, der muliggjorde Bladets Fortsættelse.

Der førtes imidlertid en Række Forhandlinger mellem Udenrigsministeriet og Danske Dagblades Fællesrepræsentation samt Hovedstadens og Provinsens Redaktørorganisationer om, hvorledes man bedst kunde træffe en Ordning, der skabte Grundlag for Pressens fortsatte Virksomhed uden voldsomme Indgreb. Det fælles Formaal var at undgaa en tvangsmæssig ved Lov fastsat Begrænsning af Pressens Frihed og i Stedet bygge paa Bladenes frivillige Tilslutning. Man enedes om et Cirkulære til Pressen udsendt af Statsministeren den 6. Maj 1940.***) Det henviste til det Cirkulære, der var udsendt 16. September 1939, og som atter byggede paa Cirkulære fra 1914. Det tilføjedes imidlertid bl. a., at om krigsmæssige Begivenheder paa dansk Omraade maatte kun bringes Meddelelser udsendt af Ritzaus Bureau eller godkendt af Udenrigsministeriet. De tyske Troppers Bevægelser her maatte ikke omtales uden indhentet Godkendelse, heller ikke Uregelmæssigheder i Trafikken. Pressebureauet kunde stille Krav om, at bestemte Forhold ikke omtaltes. I Tilfælde af grove Overtrædelser kunde Udenrigsministeriet over for Danske Dagblades Fællesrepræsentation og Pressens Telegramudvalg forlange kollegiale Foranstaltninger, der sikrede mod fortsat Overtrædelse. Saadant Forlangende kunde da forelægges et af Organisationerne nedsat Nævn paa 5 Medlemmer.

Pressen som Helhed sluttede sig til denne Ordning. Imidlertid var der et Blad »Fædrelandet«, som ganske satte sig ud over den i Tillid til tysk Beskyttelse. Dette vakte megen Misnøje hos de andre Blade; deres Klager for-

Dagbladet
Fædre-
landet.

*) Af Ministermødeprotokollerne fremgaar, at man i denne Forbindelse af Udenrigsministeriet tillige havde forhandlet med Tyskerne om en Begrænsning af det tyske Telegramstof. (Ber. IV A. 413).

**) jfr. A. 129.

anledigede, at Munch midt i Juni fremsatte den Tanke, at man kunde lovfæste Reglerne af 6. Maj for de Blade, der ikke frivillig bøjede sig for dem. Der var hos Redaktionerne megen Iver for denne Tanke, Forslag udarbejdedes i Pressebureauet og billigedes af Presseorganisationerne. Da det kom til Forhandling med Justitsministeriet, mentes det dér, at det burde være en Lov af mere almen Karakter. Munch var betænkelig derved og var i det hele selv i Tvivl om, at Vejen var farbar, idet han tænkte sig, at Tyskerne, hvis en saadan Lov kom, i givet Tilfælde vilde hindre dens Anvendelse overfor »Fædrelandet«. Overvejelserne trak ud i Resten af Munchs Ministertid.

Af Ministermødeprotokollerne fremgaar, at Landstingsmand *Hauch* allerede paa et Møde den 26. April 1940 havde fremdraget en Artikel, hvori »Fædrelandet« mistænkeliggjorde Regeringen og Embedsmænd, som ikke værende de rette Mænd til at forhandle med Tyskland. Ogsaa »Lolland-Falsters Folketidende« havde, oplystes det i samme Møde, haft en Artikel, skadelig for Landets Interesser. *Hauch* mente, hedder det, at der maatte sættes en Stopper for slige Skrivelser, ved Grundlag for Forbud mod slige Blade kortere eller længere Tid eller paa anden effektiv Maade. Man var i Ministermødet enig om at give en alvorlig Advarsel til de nævnte Blade gennem Udenrigsministeriet, og desuden at lade Justitsministeriet overvaage, hvilke særlige Foranstaltninger der kunde træffes for at forhindre lignende Foreteelser i Fremtiden. — I et senere Møde, den 20. Maj 1940, omtalte *Hauch* »Fædrelandet«s Skrivelser som stridende mod Landets Interesser og selve Parlamentarismen. Det burde ikke længere kunne passere. Der maatte træffes Foranstaltninger herimod. Hasle sluttede sig hertil, og Ministermødet enedes om at søge udarbejdet Lovforslag herom. (Ber. IV A. 416 og 418).

»I øvrigt holdt jeg« — fortsætter Dr. Munch sin Redegørelse — »af og til Møder med Presserepræsentanterne til Drøftelse af Forholdene. Deriblandt var ogsaa Møder, til hvilke alle Provinsredaktørerne havde Adgang. Ved et saadant den 30. April fortaltes det fra Redaktørernes Side, at Tyskerne i forskellige Byer havde ansat Presserepræsentanter, som viste sig virksomme for, at Bladene skulde skrive snart om det ene, snart om det andet; men det var hændt, at den tyske Presseattaché her, *Meissner*, bagefter havde beklaget sig over saaledes fremkomne Artikler. Det aftaltes, at *Eskelund* skulde søge fastslaaet med Tyskerne, at saadanne Ønsker om Artikler skulde forelægges Pressebureauet til Afgørelse. Den 25. Juni havde vi et Møde med Provinsredaktørerne, der især kom til at dreje sig om den Indgriben, Tyskerne havde foretaget imod, at der bragtes Artikler om Genforeningen den 15. Juni.«

Hvad angaar Pressens Forhold under Besættelsen har Kommissionen afæsket den daværende Chef for *Udenrigsministeriets Pressebureau*, Kontorchef *Karl I. Eskelund* en Beretning. Denne udførlige Beretning, hvis Indhold er tiltraadt af Udenrigsministeriet, giver med de den ledsagende Bilag en indgaaende Redegørelse for de Forhold, den legitime danske Presse havde at arbejde under, og af det Samarbejde, der straks fra Besættelsens Iværksættelse indledtes mellem Pressens Organisationer og Udenrigsministeriet med det Maal for Øje først og fremmest at undgaa de tyske Krav om en positiv Stillingtagen fra Pressens Side over for de Problemer, der interesserede Tyskland i dets Krig med de Allierede. Herom samt om Forholdet efter den 29. August 1943, hvor en væsentlig Del af Kontrollen overtoges af Tyskerne selv, og hvor Spørgsmaalet om Offentliggørelse i den danske Presse af Stof, hvori Tyskerne var

Beretning
af den
daværende
Chef for
Udenrigs-
ministeriets
Presse-
bureau.

interesserede, blev endnu mere brændende, henvises til det paagældende Aktstykke (A. Nr. 4).

Resultatet af Pressebureauets Arbejde og Pressen og dens Organisationers Samarbejde med Bureauet blev — skriver Kontorchef Eskelund i sin Redegørelse —, at intet dansk Blad under Besættelsen, end ikke i den regeringsløse Tid efter 29. August 1943, har behovet at bringe nogen Artikel som redaktionel Artikel, som det ikke efter sin egen bedste Overbevisning havde kunnet bringe. Det ubetingede »vil ikke«, som her blev sat ind af hele den Presse, der kunde kaldes dansk, er utvivlsomt en Hovedaarsag til, at den danske Presse Besættelsen igennem formaaede at bevare sine Læseseres fuldkomne Tillid.

Af andre Spørgsmaal, Pressebureauet tog op under Besættelsen, anføres, at man i Forbindelse med Justitsministeriet og i nært Samarbejde med Biografvejernes Organisationer behandlede Spørgsmaalet om, *hvilke Film der maatte spilles*, og i Samarbejde med Boghandlernes Organisationer behandlede Spørgsmaalet om, *hvilke Bøger* der kunde importeres eller oversættes, samt hvilke danske Bøger der kunde udkomme. Ogsaa Spørgsmaalet om *Import af udenlandske Aviser* (navnlig de svenske) blev taget op, og under ofte langvarige Forhandlinger lykkedes det — hedder det i Redegørelsen — for kortere eller længere Perioder at lempe tyske Forbud. — Om Telegramcensuren A. 31.

Film.

Bøger.

Udenlandske Aviser.

Endelig gav Pressebureauets Samarbejde med Bladene Anledning til, at Bureauet udsendte en Række *fortrolige Situationsmeddelelser* til Pressen m. fl., bl.a. indeholdende Radioaflytninger af allieret og svensk Radio med Meddelelser, Bladene var afskaaret fra at bringe; disse blev navnlig i den regeringsløse Tid et særdeles nyttigt Underretningsmateriale, (jfr. Optrykkene i A. 27).

Om det tyske Syn paa Pressecensuren forklarer den daværende tyske Gesandt og Rigsbefuldmægtigede *v. Renthe-Fink* til den over ham paa Kommissionens Foranledning optagne Politirapport (A. Nr. 5), at den i Begyndelsen udelukkende var et militært Anliggende. Efterhaanden overgik den til Gesandtskabet, dog blev der i den første Tid grebet stærkt ind direkte fra Berlin, saavel fra det tyske Udenrigsministerium som fra Rigsudenrigsministeren personlig. *v. Renthe-Fink* selv ønskede at behandle dette Spørgsmaal saa large som muligt, naturligvis under behørig Hensyntagen til den militære og politiske Situation. Efterhaanden lykkedes det ham ogsaa at lempe Indskrænkningerne. Dette vanskeliggjordes ganske vist ved Propagandaministeriets Indblanding gennem Propagandakompagniet.

I et af de 4 Tillægspunkter til det tyske Memorandum af 9. April havde Tyskerne krævet Opretholdelse af Danmarks økonomiske Liv og udviklet, hvorledes de tænkte sig dette.

Det økonomiske Liv.

Det tyske Forslag herom var saalydende:

»I Betragtning af den forandrede Situation er det af særlig Vigtighed, at der snarest træffes alle Forholdsregler for uforstyrret at holde det økonomiske Liv i Danmark i Gang. Fremfor alt maa der træffes Forholdsregler, der er egnede til at mildne de Rystelser indenfor det økonomiske Liv, der muligvis vil indtræffe som Følge af den vidtgaaende Afspærring af Tilførslerne fra de vestlige Lande, der maa forventes. Fra Regeringens Side bør der træffes Foranstaltninger paa følgende Omraader:

- a) Forsyningsvirksomhederne bør holdes i Gang.
 - b) Forretninger, i Særdeleshed de, der forsyner Befolkningen med de daglige Fornødenheder bør holdes aabne. Bankerne bør ligeledes holdes aabne.
 - c) De øvrige Erhvervsvirksomheder bør holdes i Gang.
 - d) Rationering af Varer, der hører til det daglige Livs Fornødenheder; i Tilknytning hertil Forholdsregler mod uberettiget Tilbageholdelse af saadanne Varer.
 - e) Forbud mod Prisforhøjelser.*)
 - f) Beskyttelse af den danske Valuta. Tvang til at tage imod Reichskreditkassensscheine til den fastsatte Omregningskurs.
- Tvang til at tage imod Kvittering for Ydelser, der ikke direkte kan betales.

Ved Siden af Rationeringen af de Varer, der hører til det daglige Livs Fornødenheder, anbefales det hurtigst muligt at sørge for en offentlig Regulering af Vareadministrationen for derved at opnaa den mest sparsommelige Anvendelse af de forhaandenværende Forraad, særlig af enhver Slags Brændselsstoffer, Korn og Foderstoffer, Tekstilvarer, Kolonialvarer, Sæbe, Kul etc.

For at gennemføre disse vidtrækkende Foranstaltninger vilde det være praktisk at nedsætte et dansk Regeringsudvalg, som Gesandtskabet kunde forhandle med angaaende de som Følge af den nye Situation nødvendige Forholdsregler og disses Gennemførelse.*

Om disse tyske Krav vedrørende Danmarks økonomiske Liv skriver Dr. Munch videre i sin Redegørelse, at man her almindelig frygtede, at Tyskerne »skulde foretage en omfattende Indgriben og stille Krav om Indskrænkning af Forbruget i Danmark. Det synes imidlertid, at de Tyskere, der var sendt herop for at beskæftige sig med danske Erhvervsforhold, hurtigt er blevet klar over, at de ikke magtede denne Opgave. I hvert Fald skete der intet af større Interesse. Handelsforholdet med Tyskland maatte jo ordnes under Hensyn til den ny Situation, og en Ugestid efter den 9. April kom Dr. Walter hertil med det Regeringsudvalg, der sædvanlig forhandlede disse Sager med vort tilsvarende Udvalg. Drøftelserne foregik ogsaa nu ganske under den vante Form. De fortsattes noget senere i Berlin. Der fremkom ikke særlige Vanskeligheder; man byggede saa vidt muligt paa den forud bestaaende Ordning. Den danske Landbrugseksport maatte jo nu væsentlig gaa til Tyskland. Et Punkt var der dog, som vakte megen Uvilje blandt os. Tyskerne var villige til at levere Kul i nogenlunde tilfredsstillende Mængde; men de krævede, at der da skulde tage et vist Antal danske Arbejdere til Tyskland for at frigøre tyske Arbejdere, som saa kunde anvendes i Minerne. Det var imidlertid afgørende for det danske Næringsliv og Befolkningens Livsforhold, at der skaffedes Kul, som vi hidtil langt overvejende havde faaet fra England,

*) I en Svarskrivelse paa Kommissionens Forespørgsel om, hvorvidt der fra tysk Side efter Besættelsen — navnlig i dennes første Tid — har været stillet Krav eller Ønsker med Hensyn til Pris- og Lønforhold, erklærer Munch, at der ikke droges videre Følger af det opstillede Krav om Forbud mod Prisforhøjelser, men under Handelsforhandlingen var der Drøftelser om Priser paa Varer, der indgik i Handelsomsætningen paa lignende Maade som ved tidligere Forhandlinger, og Munch bekendt fremførtes der i øvrigt ikke i den Tid, han var Medlem af Ministeriet, tyske Ønsker om Indgriben med Hensyn til Prisforholdene i Danmark. Munch havde ingen Erindring om, at man i den Periode, der her er Tale om, fra tysk Side beskæftigede sig med de danske Lønforhold. (A. Nr. 6).

og trods al Uvilje besluttede man i Ministermøde den 21. Maj at gaa ind paa en saadan Ordning; den maatte dog være helt frivillig for Arbejderne; foreløbig sattes 6000 som Højdegrænse, men Tallet forøgedes siden* (jfr. tillige herom Ministermødeprotokollerne Ber. IV A. 418).

*Ogsaa med andre Lande, med hvilke vi endnu kunde drive Handel, maatte — forsætter Munch sin Redegørelse — »Aftaler træffes. Tyskerne krævede her Kendskab til Forhandlingerne, saa de kunde sikre sig, at der ikke blev truffet Bestemmelser, som stred mod deres Interesser. Vi maatte gaa ind paa dette, men det fik ikke væsentlig praktisk Betydning.

Imidlertid kom der hertil tyske Embedsmænd og Forretningsfolk med det Formaal at opnaa Aftaler om Industrileverancer. Det kom til Forhandling mellem dem og Industriraadet, og dette henvendte sig derpaa til Udenrigsministeriet. Vi optog Forhandling med Tyskerne om Begrænsning af de tyske Bestillinger. Det lykkedes at faa dem begrænset til 21 Mill. Rmk. ialt, fordelt paa ca. 30 Firmaer, bortset fra nogle Leverancer af Jernbanemateriel fra Scandia. Tyskerne skulde levere Materialet, der ansloges til 6—8 Mill. Rmk. Tyskerne havde ogsaa Ønsker om Leverancer fra Hærens og Flaadens Værksteder, men det lykkedes at undgaa disse.

Finansieringen af Eksporten til Tyskland og af de tyske Troppers Ophold her gav Anledning til mange Overvejelser, men de blev væsentlig af indre Karakter. Vi rejste tidligt Spørgsmaal om Begrænsning af de enkelte Soldaters Opkøb og af Udgifterne til de tyske Anlæg her i Landet. Det stilledes ogsaa i Udsigt, men Løfterne blev daarligt overholdt*.

Hvad angaar de økonomiske Forhold senere under Besættelsen, henvises til de forskellige offentligt tilgængelige Publikationer, der foreligger herom. Her skal ganske kort anføres, at Clearingkontoen og Værnemagtskontoen, for saa vidt angaar Tiden indtil 1. August 1941, androg henholdsvis 679,6 Mill. Kr. og 583 Mill. Kr. (jfr. den nærmere Udredning om den Stigning i de nævnte Beløb, der saaledes fandt Sted i Besættelsestidens første Faser, de af Udenrigsministeriet i 1941 og 1942 udarbejdede Graabøger vedrørende Kronehævningen, A. Nr. 41. Om Kronehævningen, nedenfor S. 64).

Ved Besættelsens Ophør (opgjort pr. $31/5$ 1945) var Danmarks Nationalbanks samlede tyske Tilgodehavender 7876 Mill. Kr.; lægges hertil de ca. 121 Mill. Kr. for Kurstab ved Kronehævningen samt Clearinggælden pr. $31/3$ 1940, 43 Mill. Kr., faas et Beløb paa 8040 Mill. Kr., der angiver Nationalbankens samlede Merudbetalinger for tysk Regning i Besættelsestiden (jfr. herom og om Nationalbankens Finansiering og Kontrol Niels Alkil: Besættelsestidens Fakta S. 964 ff).*)

Clearing-
kontoen og
Værnemagts-
kontoens
senere
Vækst.

Krone-
hævningen.
Danmarks
tyske
Tilgode-
havender
ved Besæt-
telsens
Ophør.

B. Afbrydelsen af den diplomatiske Forbindelse med en Række Stater.

Den 9. April om Morgenen blev det *britiske*, det *franske* og det *polske* Gesandtskab besat af tysk Militær, og Gesandtskabernes tilstedeværende Med-

*) jfr. endvidere herom Nationalbankdirektør C. V. Bramsnæs: Nationalbanken under Besættelsen (»De fem lange Aar«, Gyldendals Forlag) samt Kontorchef Jens O. Krag: Byerhvervene og Krigsøkonomien (»Danmark besat og befriet«, Forlaget Fremad), endvidere Erik Scavenius: Forhandlingspolitikken under Besættelsen, S. 38 ff, Afsmittet Den økonomiske Politik (Hasselbalchs Forlag).

lemmer førtes til Kastelet, men løslodes senere paa Dagen efter Indgriben fra Udenrigsministeriets Side.

I det tyske Memorandum af 10. April 1940, indeholdende fire Tillægspunkter til det Dagen i Forvejen om Morgenens til Udenrigsminister Munch afleverede Memorandum, var som første Punkt optaget Kravet om, at der fra dansk Side blev truffet yderligere Forholdsregler omfattende Behandlingen af de officielle og halvofficielle fjendtlige Repræsentationer, disses Personale og Behandlingen af fjendtlig Ejendom. Herom udtaltes det, at den tyske Rigsregering nærede Forventning om, at den Kongelige danske Regering snarest vilde gribe til Forholdsregler, der nærmere specificeredes, og der udtryktes Forventning om, at den danske Regering vilde bidrage sin Del til at garantere de tyske militære Formationers Sikkerhed og Forsyning og til at forhindre ethvert Forsøg paa at skade dem (A. Nr. 2). De Forholdsregler, man her fra tysk Side ønskede iværksat, specificeredes som følger:

- a) Der skal træffes Forholdsregler for at forhindre, at der af de fjendtlige Magters Gesandtskaber, Konsulater, Handelsrepræsentationer og andre officielle eller halvofficielle Repræsentationer afsendes Efterretninger her fra Danmark.
- b) Det er desuden nødvendigt, at disse Repræsentationers samlede Personale snarest muligt forlader dansk Territorium. Det nøjagtige Tidspunkt og Rejseruten aftales i Detailler med det tyske Gesandtskab.
- c) Det er endvidere nødvendigt at træffe en Ordning med Hensyn til den fjendtlige Ejendom, der befinder sig i Danmark. Detaillerede Forslag i denne Henseende forbeholdes. Det tilføjes, at Rigsregeringen har i Sinde at respektere de Arkiver, der beror hos de fjendtlige Staters officielle Repræsentationer.

Den 13. April forlod de britiske, franske og polske Repræsentationers Medlemmer og øvrige Personale med Særtog København. Varetagelsen af de britiske og franske diplomatiske og konsulære Interesser i Danmark blev herefter overtaget af det amerikanske Gesandtskab.

Det norske Gesandtskab afrejste den 9. Maj, efter at Tyskerne den 4. Maj havde fremsat Krav herom. De norske Interesser overdroges til det svenske Gesandtskab, men paa tysk Krav overgik Varetagelsen af norske Interesser den 20. Oktober 1942 til det tyske Gesandtskab.*)

Efter den tyske Invasion i *Holland**) og *Belgien**) den 10. Maj 1940 afrejste de to Landes Repræsentation, ligeledes efter tysk Forlangende den 4. Juni 1940. Deres Interesser overtoges henholdsvis af det svenske og det amerikanske Gesandtskab.

Efter at Erik Scavenius havde afløst Munch som Udenrigsminister, fik Scavenius i et Ministermøde den 11. Juli 1940 Tilslutning til under Hensyn til, at Folkeforbundet praktisk talt ikke eksisterede mere, at trække Danmarks Repræsentant tilbage og at ophøre med Betaling af Bidrag.

*) Den 16. Juli 1940 udsendte Udenrigsministeriet Meddelelse om, at den tyske Regering over for den danske Regering, saavel som over for de andre Regeringer, der havde diplomatiske Repræsentationer i Belgien, Nederlandene og Norge, havde fremsat Anmodning om, at de paagældende Repræsentationer maatte blive tilbagekaldt. I Overensstemmelse med dette Ønske vilde de danske Gesandter i Oslo, Bruxelles og Haag ophøre med deres Virksomhed fra den 18. Juli, og Danmarks Interesser vilde herefter blive varetaget af konsulære Myndigheder. (A. Nr. 2).

Den 11. December 1941 indtraadte *U. S. A.* i Krigen, og efter derom af den tyske Gesandt den 20. December 1941 over for Udenrigsministeren fremsat Krav afrejste det amerikanske Gesandtskab den 25. Januar 1942. Varetagelsen af *U. S. A.*s og senere Englands Interesser blev her i Landet overtaget i et vist Omfang af Schweiz. Dette Land overtog ogsaa de *brasilianske* Interesser, efter at dette Land havde afbrudt den diplomatiske Forbindelse med Tyskland. Efter Mussolinis Fald og *Italiens* Indtræden i Krigen mod Tyskland interneredes Gesandtskabspersonalet og blev med Undtagelse af Legationssekretæren og Handelsattachéen, der med Familie var flygtet til Sverige, inklusive deres Husstand, imod deres Ønske ført til Tyskland og fortsatte derfra til Norditalien. Om *Chile*, *Tyrkiet* og *Argentinas* Repræsentationer, se A. 143. Endelig afrejste ifølge tysk Krav det herværende *finske* Gesandtskab den 11. September 1944, efter at den diplomatiske Forbindelse mellem Finland og Tyskland var afbrudt.

Efter en Demarche foretaget af den japanske Chargé d'Affaires i Stockholm over for det danske Gesandtskab dør og støttet af det tyske og italienske Gesandtskab her i Byen anerkendte Danmark den 13. August 1941 Nationalregeringen i *Nanking*. Regeringen i *Chunking* afbrød som Følge heraf den diplomatiske Forbindelse med Danmark og tilbagekaldte sit herværende Gesandtskab.

Anerkendelse
af nye
Stater.

Om Forhandlingerne herom samt vedrørende Anerkendelsen af *Manchukuo*-Regeringen og af den nye Stat *Kroatien*, se Ministermødeprotokollerne Ber. IV A. 449.

Om det herværende russiske Gesandtskab og Danmarks diplomatiske Forbindelse med Sovjetunionen, se nedenfor Afsnit E.

C. Forholdet til Gesandterne i den frie Verden.

Fra Udenrigsministeriet foreligger et den 31. August 1945 af Ministeriet udarbejdet Memorandum vedrørende Forholdet til Gesandterne i den frie Verden i Perioden fra den 9. April 1940 til Udgangen af 1941 (A. Nr. 9).

Samtlige Gesandtskaber og udsendte Konsulater i Udlandet blev ved Telegrammer af 9. og 20. April 1940 (Underbilag 1—2) af Udenrigsministeriet underrettet om den tyske Besættelse af Danmark og om Forhandlingerne med tyske civile og militære Myndigheder. De blev anmodet om at gøre Udenrigsministre og Regeringsmedlemmer i vedkommende Opholdsland bekendt med Situationen og fik Instruktion om »i det hele, specielt ogsaa over for tyske Udenrigsrepræsentationer, at indtage en Holdning, der nøje svarer til den Linie, som man herhjemme i den givne Situation følger«.

Foranlediget af disse Telegrammer meddelte Gesanden i Washington, Henrik Kauffmann, telegrafisk den 23. April, at han følte sig frit stillet over for den af Tyskerne kontrollerede danske Regering, og at han havde opnaaet Tilslutning til dette Standpunkt af Gesandterne i Brasilien og Argentina-Uruguay (Underbilag 3*). Den Stilling, disse Gesandter indtog, hvortil kom,

*) Om den af Henrik Kauffmann tagne Stilling og hans senere som negotiorum gestor for den danske Regering afsluttede Grønlandstraktat henvises til nedenstaaende Afsnit D.

at den danske Gesandt i Teheran, Fensmark, stillede sig uvillig over for Tyskerne, gav ifølge Munch (A. 10) Anledning til bitre Klager fra tysk Side, og man rejste hurtigt Spørgsmaalet om den af de danske Gesandter i de neutrale Lande indtagne Holdning. Tyskerne forlangte ifølge Munch en Instruks til de danske Repræsentationer, der fastslog det tyske Standpunkt, at Besættelsen var en Beskyttelsesforanstaltning i dansk Interesse. Dette Synspunkt havde Munch straks afvist den 9. April, og han kunde da heller ikke nu gaa ind paa det. Den 28. April droftedes de tyske Krav i Ministermøde (jfr. Ministermødeprotokollerne Ber. IV A. 416). Munch fremførte her Muligheden af en kort Instruks, der beskrev de foreliggende Kendsgerninger; Christmas Møller ønskede en skarp Formulering, der var vendt mod Tyskerne; det var at vente, at Tyskerne, der kontrollerede vore Telegrammer, ikke vilde tillade Afsendelsen af et saadant Telegram, og dette fandt da heller ikke Tilslutning fra nogen Side i Ministeriet. Man henviste Formuleringen til det Ministerudvalg for udenrigsministerielle Spørgsmaal, der bestod (foran S. 9). Det Udkast, man der formede, mødte stærk Misfornøjelse hos v. Renthe-Fink, der især ønskede, at Samarbejdet med de tyske Myndigheder skulde betegnes som »tillidsfuldt«^{*)}. Munch fandt ikke dette rigtigt. Efter mange besværlige Forhandlinger fandt man Udtryk, som man fra Ministeriet mente at kunne gaa med til, og som Tyskerne bekvemmede sig til at nøjes med, saa Instruksen kunde udsendes den 6. Maj. (A. Nr. 10). Den nævnte, ifølge Munch, de tyske Tilsagn af 9. April om Integritet og Uafhængighed og understregede, at Tyskland anerkendte Danmarks principielt neutrale Holdning; man sagde, at paa dette Grundlag var der mellem de to Regeringer Forstaaelse om et loyalt Samarbejde til Løsning af de Opgaver, den nye Situation skabte. Der var i Regering og Rigsdag Enighed om, at dette Samarbejde med de tyske Repræsentanter var i Danmarks Interesse. Den danske Regering havde Ledelsen af Landets Forhold. De danske Embedsmænd medvirkede til Samarbejdet. Behandlingen af betydelige Spørgsmaal skete gennem Udenrigsministeriet. Man anmodede Gesandtskaber og Konsulater om at modarbejde urigtige Rygter. Handelsforholdene omtaltes kort.

De fleste af vore Repræsentanter i Udlandet gjorde ingen Bemærkninger til Instruksen, men Kauffmann svarede, at dens Synspunkter var uforstaaelige for Amerikanerne.

Idet i øvrigt henvises til den udførlige Redegørelse i Bilagene, anføres om de enkelte Gesandtskaber i korte Træk følgende:

Om Gesandtskabet i Washington henvises til det under det følgende Afsnit D bemærkede.

^{*)} Den daværende tyske Gesandt og Rigsbefuldmægtigede v. Renthe-Fink forklarer til den over ham optagne Politirapport, at Berlin med Hensyn til Forholdet over for de danske Gesandter i det neutrale Udland viste stor Interesse for dette Spørgsmaal, og paa Grund af Instruktioner fra Berlin havde v. Renthe-Fink meget indtrængende insisteret paa, at Samarbejdet med de tyske Myndigheder skulde anføres som »tillidsfuldt«^{*)}. (A. Nr. 3). — Om en mellem Renthe-Fink og Gesandt i Berlin, Zahle, ført Samtale og om Zahles Indtryk af, at der paa tysk Side herskede den Opfattelse, at der navnlig fra underordnede danske Myndigheder i det uundgaelige Samarbejde udvistes »en Passivitet eller i hvert Fald en Recalcitrans«, jfr. Zahles Indberetning Nr. XL af 3. Juni 1940, A Nr. 4.

(Chargé d'Affaires i Teheran og Bagdad *A. E. C. C. Fensmark*).

Gesandt-
skabet i
Teheran.

Efter at der fra tysk Side var fremkommet forskellige Klager over hans Stilling over for Tyskland (Diplomatmodtagelse, Flagning)*) telegrafe-rede Fensmark den 23. Juni paa gentagne telegrafiske Opfordringer om telegrafisk Forklaring, at hans fortsatte Akkreditering i Irak og danske Import-interesser i Iran og Irak samt Kampsax' fortsatte Virksomhed var afhængige af Import fra England og Amerika, og at disse Virksomheder kun kunde fortsætte under den udtrykkelige Forudsætning, at han ikke havde Forbin-delse med den lokale tyske Repræsentation, samt at han — og forhaabentlig med Udenrigsministeriets Indforstaaelse — forsæt vilde søge udrettet, hvad der efter Omstændighederne var muligt for Bevarelse af danske Statsborgeres og Virksomheders Eksistensbetingelser i Iran og Irak.

Efter tysk Tryk, hvorunder det ogsaa oprindeligt blev forlangt, at Fens-mark blev afskediget og erstattet med en anden, som var rede til at medvirke til et godt tysk-dansk Samarbejde, blev det i Telegram (Nr. 30) herfra den 17. Juli 1940 forlangt af Fensmark, at han 1) følger de herfra angivne poli-tiske Linjer, 2) udviser sædvanlig diplomatisk Courtoisie til alle Sider uden Forskel, 3) især iagttager streng korrekt neutral Holdning over for det tyske Gesandtskab og 4) for den tyske Gesandt forklarer de Grunde, som kan tjene til Undskyldning for, at han har undladt dette. (Underbilag 12).

Ved et Telegram (Nr. 133 (39)) af 16. November 1941 underrettede Fensmark Udenrigsministeriet om, at han i en Note havde meddelt den iran-ske Regering, at han ikke længere repræsenterede det i København under fremmed Kontrol fungerende Kabinet, men alene »den kgl. Regering for et frit og selvstændigt Danmark, der i sin Tid udsendte ham«, og motiverede dette med en Henvi-sning til en Række Statsakter af international Rækkevidde, Akter, der betød Ændring i den danske Regerings neutrale Holdning, og til den danske Kolonis Interesser i Gesandtskabets neutrale Status, der medførte, at han burde gøre det mest mulige for at kunne bistaa Landsmænd i Bestræ-belserne for det fælles Vel. Han anfører, at Irans Regering samme Dato havde anerkendt ham i Overensstemmelse med hans »Anmeldelse«. Endelig tilføjer han, at han havde foretaget en tilsvarende Henvendelse (Anmeldelse) til Iraks Regering i Bagdad. (Underbilag 13).

Fensmark afskedigedes paa Udenrigsministeriets Indstilling ved kgl. Resolution af 20. November 1941. Om den strafferetlige Undersøgelse mod Fensmark og Fratagelse af Pension (A. 165).

(Gesandt *Fin Lund*, Buenos Aires, tillige akkrediteret i Montevideo, San-tiago og La Paz).

Gesandt-
skabet i
Buenos
Aires.

Gesandten telegråferede den 24. April 1940 (Underbilag 15), at han indtog det af Kauffmann i Erklæring af 10. April til State Department og Presse udtrykte Standpunkt, og i Telegram (Nr. 24) af 19. Maj gør han gæl-dende, at de sydamerikanske Stater, hvor han er akkrediteret, opfatter den danske Regerings Stilling paa samme Maade, som De Forenede Stater opfat-ter den. Han faar den 10. Juni telegrafisk Instruktion om at underrette den argentinske Regering om den danske Regerings Stilling. Den tyske Ambassadør

*) jfr. Aktstykke 9 (Underbilag 11—13) og Aktstykke 13.

i Buenos Aires indberettede til Ausw. Amt, at det var hans Indtryk, at Fin Lund søgte at undgaa enhver Kontakt med ham og Ambassaden. I denne Anledning sendtes der den 5. August 1940 paa Foranledning af en Henvendelse fra det tyske Gesandtskab i København Fin Lund et Telegram om, at en saadan Holdning vilde være i Strid med de herfra givne Instruktioner. Da Fin Lunds Svar fra tysk Side ikke blev opfattet som tilfredsstillende, telegraferede Udenrigsministeriet paa ny til Lund om at opretholde officielle Forbindelser med den tyske Ambassadør. Herpaa svarer Fin Lund ved et Telegram af 16. September, at han »idag har faaet Lejlighed« (d. v. s. til Oprettelse af saadan ønsket officiel Kontakt). Den 24. April 1941 sendtes der Fin Lund et saalydende Telegram (Nr. 32):

»Har De modtaget Henvendelse fra Kauffmann i Anledning hans Grønlandsoverenskomst Spørgsmaalstegn Bekræftende Fald bedes De omgaaende indtelegrafere Ordlyden deraf samt Ordlyden af Deres eventuelle Svar Stop Samtidig bedes De telegrafisk afgive Erklæring om at De tager Afstand fra Kauffmanns Aktion og vedblivende Loyalitet vil efterleve de Retningslinier som kort efter 9. April 1940 blev givet Dem af Udenrigsministeriet.«

I Besvarelse heraf meddelte Fin Lund følgende (i Telegram Nr. 25 af 28. April 1941):

»Svar første Spørgsmaal nej Stop Tror sikkert Kauffmann handlet rigtigt Stop Følger vedblivende Retningslinier jeg skønner ikke givne under Pres og mod danske Interesser.«

I Telegram (Nr. 34) (Underbilag 16) herfra anmodedes Fin Lund derefter om Afgivelse af en Loyalitetserklæring. Hvis han ikke gik ind herpaa, vilde han ifølge Telegrammet blive hjemkaldt, og i Tilfælde af Nægtelse af at efterkomme Hjemkaldelsesordre vilde han faa sin Afskedigelse uden Pension. I Besvarelse heraf meddelte Fin Lund i Telegram (Nr. 27) af 30. April 1941, at han vil følge Instruktionerne fra Udenrigsministeriet. (Underbilag 17).

1941 telegraferede Gesandten den 9. December følgende til Udenrigsministeriet:

»Ved uden Tvivl under overvældende Pres at tiltræde Antikominternpagten, et Skridt hvis skæbnsvangre politiske Implikationer er aabenlyse, har den danske Regering i Modstrid med Landets Interesser og ærefulde Traditioner associeret sig med Fjenderne af alle Demokratierne og med Angriberne af Danmarks bedste Venner blandt Nationerne og derved til alle Danskes dybe Sorg konstateret, i hvor høj Grad Danmark nu er berøvet sin Handlefrihed. Disse Omstændigheder gør det til min Pligt at meddele, at jeg ikke kan følge Udenrigsministeriets under fremmed Pression givne Instruktioner men fortsætter Varetagelsen af Danmarks diplomatiske Repræsentation og de danske Interesser i de Lande, hvor jeg er blevet akkrediteret af Hans Majestæt Kongen, i Overensstemmelse med min uforanderlige Troskabspligt over for Hans Majestæt.«

Derpaa hjemkaldes Fin Lund ved Telegram af 11. December 1941 til Aflæggelse af Forklaring. I Telegram (Nr. 66) af 16. December (Underbilag 18), nægtede han at rejse hjem, hvorpaa han efter Indstilling afskediges ved kgl. Resolution af 24. December 1941, og de sædvanlige Skridt til Straffefølgning og Nægtelse af Pension blev foretaget.

Den argentinske Regering anerkendte ikke Fin Lund som fortsat Ge-

sandt. Kancellist Carbel, og under hans Sygdom Handelsattaché N. P. Pedersen, blev Chargé d'Affaires. Fin Lund tog derefter Ophold i Uruguay, der ligesom Chile vedblivende anerkendte ham som Gesandt.

(Gesandt *Eduard Reventlow*, London).

Gesandt-
skabet i
London.

Om Relationerne hertil oplyses følgende:

Til den 1. December 1941 er der ikke særlige Vanskeligheder med Hensyn til Forbindelsen mellem Udenrigsministeriet og Gesandtskabet i London. I et gennem Gesandtskabet i Stockholm den 1. December 1941 modtaget Telegram (Underbilag 20) siges det imidlertid, at den danske Regerings Tiltrædelse af Antikominternpagten er egnet til i høj Grad at skade Danmarks Anseelse i Storbritannien og til at udsætte det hævdvundne Forhold mellem Danmark og det britiske Rige for Fare, og Grev Reventlow udtaler, at den ændrede Tilstand er i Konflikt med Forudsætningerne for hans Udnævnelse. Han anser det derfor for nødvendigt at meddele, at han ikke mere kan modtage Ordre fra Udenrigsministeriet, men maa betragte sig som frit stillet til at forholde sig i Overensstemmelse med Forudsætningerne for sin Udnævnelse. Han vil i dyb undersaatlig Troskab overfor Kongen bestræbe sig for at opretholde et frit Danmarks diplomatiske Forbindelse med den britiske Regering og at varetage danske Interesser i det britiske Rige.

Udenrigsministeriet svarer den 3. December Reventlow gennem Stockholm (Nr. 372) (Underbilag 21), at Danmarks Tiltrædelse af Antikominternpagten, der i sig selv kun tilsigter gensidig Underretning om den kommunistiske Internationales Virksomhed og Samarbejde om Afværgelsesforanstaltninger, ikke burde gøre nogen Ændring forsaavidt angaar Udøvelsen af hans Embedspligter nødvendig. Danmarks Tiltrædelse af Antikominternpagten bør kun ses som en Bekræftelse af Regeringens hidtidige Politik over for Kommunismen. Saalænge — siges det videre i Telegrammet herfra — Landet styres af Kongen og den af ham valgte og af Folket anerkendte Regering, maa man kunne vente Loyalitet af udsendte Gesandter overfor dette Styre. Endelig opfordres Reventlow til loyal Fortsættelse af sin Gerning under den bestaaende Tilstand.

Derpaa svarer Reventlow ved et Telegram gennem Stockholm den 11. December 1941 (Nr. 397) (Underbilag 22), at den af ham hidtil fulgte Linje har været ledet af Ønsket om ikke at forøge Vanskelighederne hjemme, at han trods meget betydelige Vanskeligheder har fastholdt denne Linje, saalænge som overhovedet muligt, men nu er det ikke gennemførligt længere. Hans forrige Telegram var blevet en Nødvendighed efter Tiltrædelsen af Antikominternpagten. En officiel Erklæring om, at han ikke mere kan betragte sig som undergivet Ordre (fra København), var blevet ubetinget paakrævet som Grundlag for fortsat Varetagelse af Danmarks materielle og immaterielle Interesser. Han ser sig ikke i Stand til at ændre sin efter samvittighedsfuld Overvejelse trufne Beslutning. Han tilføjer, at et fuldstændigt Grundlag for en endelig Bedømmelse ikke kan foreligge uden Kendskab til alle de Forhold, som bør tages i Betragtning.

I Udenrigsministeriets Svartelegram (Nr. 386) (Underbilag 23) af 13.

December udtales Forstaaelse for Reventlows Vanskeligheder, men samtidig Misbilligelse af hans Holdning. Han burde — siges det — hellere have draget den Konsekvens enten at lade det komme til hans Afrejse paa engelsk Initiativ eller at søge sin Afsked. Svaret er forelagt Kongen, der har bifaldet det, hvilket tilføjes i Telegrammet til Reventlow.

I sit Svar af 25. December gennem Stockholm (Nr. 414) (Underbilag 24) afviser Reventlow Tanken om Afrejse eller at søge Afsked, idet det vilde være ensbetydende med Ophør af diplomatisk Repræsentation i England, hvilket afgjort vilde skade danske Interesser. En Ordre om at komme til København vilde det være umuligt at efterkomme under de ekstraordinære Forhold.

Der føres en Række Forhandlinger med de herværende tyske Myndigheder for at finde en Udvej til at undgaa at afskedige Reventlow.

Ved kgl. Resolution af 6. Januar 1942 bliver Reventlow derpaa efter udførlig Indstilling af 3. s. M. rappelleret fra sin Post i London, altsaa tilbagekaldt, men ikke afskediget. Han underrettes desangaaende gennem Gesandtskabet i Stockholm og faar Ordre til at indstille sin Embedsvirksomhed i London og til at rejse hjem.

Han svarer den 14. Januar (Underbilag 25) (gennem Stockholm), at Hjemrejse ikke er mulig under de foreliggende ekstraordinære Forhold.

Over for det herværende tyske Gesandtskab hævdes det, at Reventlow har handlet under haardt Tryk, hvorfor der ikke kan være Tale om »Ulydighed« fra hans Side. Dette Synspunkt trænger igennem og begrundes den mildere Hjemkaldelse fremfor Afskedigelse.

Fra tysk Side presser man (i Jan. 1942) (Underbilag 26) paa for at faa Reventlow til at dementere, at han har udvekslet Hilsner med Kauffmann. Gennem det svenske Udenrigsdepartement og det svenske Gesandtskab i London har Udenrigsministeriet paa det Tidspunkt Oplysning om, at Reventlow har gjort sig de yderste Anstrengelser for at undgaa Vanskeligheder for den danske Regering og for at berolige de danske Kredse i London, der er knyttet til »Danish Council«.

Endelig telegraferer Udenrigsministeriet den 7. Marts 1942 (Underbilag 27) (gennem Stockholm) til Reventlow i Anledning af, at han — ifølge London Radio — skal have modtaget Hvervet som Ærespræsident for »Danish Council«, i hvilket Gustav Rasmussen samtidig skal være indtraadt som Medlem af Arbejdsudvalget. Telegrafisk Bekræftelse udbedes. Saaframt det er rigtigt, vil Regeringen ikke længere kunne undgaa at afskedige ham og Gustav Rasmussen. Endvidere forlanges en Erklæring fra de andre Embedsmænd i London om Loyalitet. Saaframt saadan Erklæring ikke modtages, vil ogsaa de blive afskediget.

I et Telegram (gennem Stockholm) modtaget her den 13. Marts 1942 (Underbilag 28), bekræfter Reventlow Rigtigheden af Meddelelsen om ham selv som Ærespræsident og Gustav Rasmussen som Medlem af Arbejdsudvalget i »Danish Council«. De har paataget sig Hvervene i Medfør af en dem paahvilende Pligt til fortsat at tjene danske Interesser i England. Reventlow gentager, at Forudsætningerne for en endelig Bedømmelse af deres Handlemaade først kan foreligge, naar der kan gores Rede for alle de Forhold, der bør tages i Betragtning.

Derefter afskediges Reventlow (og de andre udsendte Tjenestemænd i London) ved kongelig Resolution af 20. Marts 1942.

(Gesandtskabet i Mexico, fungerende Chargé d'Affaires *Carl Jørgensen*). Gesandtskabet i Mexico.

Udenrigsministeriet havde den 13. December 1941 telegrafisk indskærpet Jørgensen den Vægt, man lagde paa, at han fastholdt Ministeriets Linie. Den 7. Januar 1942 indløb der imidlertid Telegram fra Jørgensen om, at han sluttede sig til Fin Lunds Synspunkt og fremtidig frit vilde varetage danske Interesser.

Da han nægtede at efterkomme en Hjemkaldelsesordre, blev han afskediget 22. Januar, men anerkendtes vedblivende som Chargé d'Affaires af den mexikanske Regering. (Se A. 168).

(Repræsentationen i *Reykjavik*).

Gesandtskabet i Reykjavik.

I September 1941 tiltraadte Legationsraad ved Repræsentationen C. A. C. Brun paa eget Initiativ og uden Statsministeriets Vidende Tjeneste i Washington hos Kauffmann, der havde Trang til Assistance. Da Brun nægtede at efterkomme en Ordre fra Ministeriet om at rejse til København, blev han afskediget uden Pension, men anerkendtes vedblivende af den amerikanske Regering som Legationsraad i Washington.

I denne Anledning udtalte Udenrigsministeriet telegrafisk overfor Gesandten i Reykjavik, *Frank le Sage de Fontenay*, at man formodede, han til sin Tid kunde dokumentere tilfredsstillende kraftig Optræden overfor Brun, da dennes Planer blev ham bekendt. (Se A. 168).

Mellem følgende Gesandtskaber og Udenrigsministeriet opretholdes i den heromhandlede Periode paa sædvanlig Maade Forbindelsen: Lissabon (Gesandt *Frantz Boeck*), Stockholm (Gesandt *J. C. W. Kruse*), Bern (Chargé d'Affaires *Herbert Wichfeld*), Madrid (Gesandt *Knud Aage Monrad-Hansen*), Ankara (Chargé d'Affaires *Poul Friis*) og Rio de Janeiro (Gesandt *Flemming Sehested*); om Telegram, hvori Sehested tager Afstand fra Kauffmanns Skridt vedrørende Grønlandsspørgsmaalet, se A. 173.

Andre Gesandtskaber.

Foranstaaende af Udenrigsministeriet udarbejdede Redegørelse refererer sig som anført kun til Perioden fra den 9. April 1940 til Udgangen af 1941 (og Begyndelsen af 1942). Efter dette Tidspunkt skete der foreløbig ikke mere i den Retning, eller som Scavenius udtrykte sig paa Forespørgsel: »Der var ikke mere at tale om. De, der vilde falde fra, var faldet fra; den af daværende Afdelingschef i Udenrigsministeriet *Hvass* senere foretagne Rejse til flere Gesandter i de neutrale Lande skete for at orientere Gesandtskaberne om Forholdene i Danmark.

Fra Udgangen af 1941 og Besættelsestiden ud.

Naar den danske Regering over for Gesandterne indtog den Stilling, den gjorde, var det ifølge Scavenius ud fra Bestræbelserne for at holde paa Gesandterne saa længe som muligt, selv om man ikke var i Forbindelse med dem. Disse Bestræbelser faldt sammen med de tyske Synspunkter, og hver Gang en Gesandt faldt fra, kom Tyskerne straks og forlangte ham afskediget. Om den nærmere Begrundelse herfor fra tysk Side henvises til det i Skrivelse af 30. April 1948 af Udenrigsministeriet oplyste (A. Nr. 13).

Iøvrigt skete der ikke fra tysk Side nogen Indblanding; vel kunde der

ved forskellige Lejligheder være Vanskeligheder ved at faa Meddelelser igennem paa Grund af den tyske Censur, men ellers blandede de sig ikke i Forholdet til Gesandterne. Dette var der heller ikke Grund til, da det udelukkende var saglige Spørgsmaal, der behandledes; politiske Spørgsmaal kunde ikke forhandles som Forholdene laa, idet det danske Udenrigsministerium var klar over, at Korrespondancen til Gesandterne skulde passere den tyske Censur (herom Scavenius, St. 19).

Den danske Regering mente det alvorligt, naar den tog Afstand fra de paagældende Gesandters Handlemaade, det var alvorligt ment, for det var en Nødvendighed (Scavenius, St. 30), og Regeringen opfattede deres Optræden som stridende mod Embedseden. Det korrekte vilde for disse Gesandter have været, at de havde taget deres Afsked, »hvis det var imod deres Samvittighed eller Følelse at repræsentere Landet under de Forhold, vi var bragt i ved den tyske Besættelse«. Ved den af Gesandterne førte »private Udenrigspolitik« dækkede de »deres Person, men de kunde ikke føre nogen Politik«, (herom Scavenius, St. 24, 26 og 27).

Fhv. Gesandt
P. Skov.

Fra fhv. kgl. Gesandt i Polen *P. Skov* har Kommissionen modtaget Genpart af en Skrivelse af 9. Juni 1945 til Udenrigsministeriet, hvori han hævder, at den af ham af daværende Udenrigsminister Erik Scavenius foretagne Afskedigelse fra 1. Januar 1943 er ulovmedholdelig og ikke kan eller bør staa ved Magt (A. Nr. 14). Kommissionen har foranlediget heraf fra den daværende Udenrigsminister modtaget en Redegørelse, der ligeledes aftrykkes som Bilag (A. Nr. 15).

Dr Gesandtskabet i Washington (Grønlandsoverenskomsten).

Som foran under C. anført blev ved Telegrammer af 9. og 20. April 1940 samtlige Gesandtskaber og udsendte Konsulater i Udlandet af Udenrigsministeriet underrettet om den tyske Besættelse af Danmark og om Forhandlingerne med tyske civile og militære Myndigheder. De blev anmodet om at gøre Udenrigsministre og Regeringsembetsmænd i vedkommende Opholdsland bekendt med Situationen og fik Instruktion om »i det hele, specielt ogsaa over for tyske Udenrigsrepræsentationer, at indtage en Holdning, der nøje svarer til den Linie, som man herhjemme i den givne Situation følger«.

Saadan Underretning sendtes ogsaa den danske Gesandt i Washington *Henrik Kauffmann*, og han besvarede Udenrigsministeriets nævnte Telegrammer med saalydende Telegram:

»Deres 62 givet State Department (det amerikanske Udenrigsministerium) og Pressen følgende Meddelelse tiende April Citat Jeg kom her til Landet for at repræsentere min Konge og et frit og uafhængigt Folk Stop Det er det jeg stadig er her for Stop Det demokratiske og fredelige Danmark har maattet bøje sig for en overvældende Styrke Stop Mit Land gennemgaar en mørk Tid Stop Det har det gjort før Stop Vi tabte ikke Modet den Gang og vi vil ikke tabe Modet nu Stop Jeg vil arbejde for een Ting Genoprettelsen af et frit og uafhængigt Danmark Stop Mange vil virke sammen med mig og jeg ved at det vil lykkes os Citat sluttet — *Kauffmann*«.

Efter en længere telegrafisk Korrespondance mellem Udenrigsministeriet og Kauffmann indsendte denne en politisk Depeche (af 4. September 1940) omfattende Bemærkninger vedrørende De Forenede Staters Holdning, specielt forsaavidt angik Grønland (A. 196).

Kauffmanns
Indberet-
ning af
4. September
1940.

Den af Gesandt Kauffmann afgivne udførlige Indberetning indleder med en Redegørelse for den Udvikling og Forandring af den almindelige amerikanske Indstilling og De Forenede Staters Udenrigspolitik, der havde fundet Sted, navnlig i de senere Maaneder, en Forandring, der efter de danske Aviser at dømme ikke fuldt ud var kommet til almindelig Kundskab i Danmark. Efter nærmere at have gjort Rede for hele den Baggrund, der her forelaa til Forstaaelse af Amerikas Holdning over for Danmark efter Okkupationen og særlig til Grønlands Stilling, kommer Kauffmann ind paa *Grønlandsspørgsmaalet*.

Grønlands Bevarelse for Danmark havde — skriver Kauffmann — staaet for ham som en af Gesandtskabets vigtigste Opgaver, og Danmarks Besættelse ved tyske Tropper den 9. April skabte straks en ikke alene økonomisk, men ogsaa i politisk Henseende prekær Situation for Grønland.

«Det viste sig» — skriver Kauffmann (A. 203) — »at Offentligheden, antagelig paa Grund af det sidste Tiaars Diskussioner om at etablere en Flyverute til Europa via Grønland og de forskellige Forsøgsflyvninger, havde en stærk Interesse for og var ganske velorienteret om Grønland. Navnlig syntes Grønlands og Islands eventuelle Benyttelse som »Vadesten« for en europæisk Angriber at være det af U. S. A.'s militærstrategiske Problemer, som i særlig Grad havde været i Stand til at fange den jævne Amerikaners Indbildningskraft. I Løbet af de første Dage efter Danmarks Besættelse opstod der en stærk Publicitet og Diskussion omkring Grønland og dets strategiske Betydning for Amerikas Forsvar. — Alle gik som en Selvfølge ud fra, at Monroe-Doktrinen omfattede Grønland. Flere af de »Isolationister«, som sædvanlig er imod enhver aktiv amerikansk Udenrigspolitik, var blandt dem, der stærkest gjorde gældende, at U. S. A. ved en Besættelse maatte sikre sig mod eventuelle tyske Forberedelser til at benytte Grønland som Angrebsbasis. — Der kom en Del Fortrydelse til Orde over de Erklæringer, U. S. A. i sin Tid havde afgivet vedrørende Grønland i Forbindelse med Købet af de vestindiske Øer. Der fremsattes adskillige Forslag — derunder tre Lovforslag i Kongressen — om, at U. S. A. skulde »købe« Grønland, idet det samtidig antydedes, at i den Situation, Danmark var, kunde det daarligt lade være med at sælge. Adskillige, deriblandt den nuværende Marineminister Knox, foreslog endog, at U. S. A. uden videre skulde overtage Grønland, som det sagdes, baade af forsvarsmæssige Grunde og af humanitære Grunde, eftersom Eskimoerne ikke kunde klare sig selv. — Saaledes som Tysklands Fjender og ogsaa dette Land nu en Gang ser paa de politiske og folkeretlige Konsekvenser af Danmarks Besættelse — en Opfattelse, som det er haabløst at søge ændret, og som det derfor i praktisk Politik er nødvendigt at regne med —, er der i og for sig intet overraskende i slige amerikanske Planer og Udtalelser. Med den Udvikling, Krigsteknikken, især Flyvevaabenet, har taget, har Grønland i Amerikas og Canadas Øjne faaet afgørende strategisk Betydning, ikke alene som Støttepunkt for Angreb paa den store Skibstrafik over Nordatlanten, men ogsaa som Støttepunkt for Angreb paa denne Verdensdel; og Krigens mange Overraskelser har gjort, at man nu hellere foregriber Begivenhederne end løber en unødvendig Risiko. — Grønlands Hovedeksportartikel, Kryolit, spiller desuden en saadan Rolle for Aluminium- og dermed Flyve-Industrien her i Landet og i Canada, at der begge

Steder straks efter Besættelsen lagde sig en langt fra behagelig Interesse for Dagen for at sikre sig de nødvendige Tilførsler af dette Raastof.*

Minister Kauffmann fortsætter sin Indberetning:

*Af Hensyn til Grønlands Bevarelse for Danmark anser jeg det for at være af største Vigtighed at undgaa en militær Besættelse af Grønland, det være sig af den ene eller anden Magt, og uanset om Besættelsen angives kun at være midlertidig. — Det er hidtil lykkedes at undgaa en saadan Besættelse, men Situationen har flere Gange været yderst prekær. Under nuværende Forhold og paa Grund af de af mig afgivne Løfter er jeg ikke i Stand til i Detailer konkret at redegøre for de paagældende Vanskeligheder, men jeg skal i det følgende søge at give et almindeligt Indtryk af disse. — Med det Formaal at gøre, hvad der kunde gores fra min Side for at modarbejde eventuelle Besættelsesplaner og at sikre Grønlands Stilling, havde jeg i Dagene lige efter 9. April Samtaler med Præsident Roosevelt, Statssekretær Hull, Under-Statssekretær Sumner Welles og Assistant Secretary of State Berle, den britiske Ambassadør, Lord Lothian, den herværende canadiske Minister, Hr. Christie, Embedsmænd fra det canadiske Udenrigsministerium og andre. — Det stod mig efter disse Samtaler klart, at en Besættelse fra en europæisk Magts Side ikke var den mest nærliggende Fare. En saadan Besættelse, selv midlertidig, vilde være i Strid med den nu herskende Fortolkning af Monroe-Doktrinen, og vilde ikke blive taalt af U. S. A. — Jeg fandt endvidere, at trods den prekære Situation var en Besættelse fra U. S. A.s Side heller ikke den mest faretruende. Med det Syn, som ikke alene Tysklands Fjender, men ogsaa dette Land har paa Besættelsen af Danmark og paa de Muligheder, denne Besættelse giver den tyske Regering for at have Indseende med og øve Indflydelse paa den danske Regerings Handlinger, var det imidlertid absolut nødvendigt, at Landsfogderne midlertidigt selvstændigt udøvede deres Myndighed paa Grønland, og at de forskellige Grønland vedkommende Spørgsmaal — økonomiske og andre —, hvad enten det gjaldt deres Behandling af de grønlandske Myndigheder eller af mig, blev drøftet og afgjort, uden at Sagen blev refereret til København. At denne Linie kunde føre baade til politiske og til rent praktiske Vanskeligheder, var indlysende, men der var under de givne Forhold ingen anden Udvej.

Overfor Præsidenten og overfor State Department gik mine Bestræbelser derfor ud paa, *paa den ene Side* at undgaa en Besættelse foretaget af U. S. A., og af Hensyn til fremtidige Konsekvenser samtidigt fra Begyndelsen at modarbejde alle Tendenser til Etablering af et egentligt amerikansk Protektoratsforhold, og *paa den anden Side* at opnaa, at De Forenede Staters Regering ved officielle Udtalelser og de Foranstaltninger, den traf, lagde sin Interesse for Grønland klart for Dagen og derved gav Grønland en værdifuld *de facto* Beskyttelse overfor andre Landes Besættelsesplaner. — Udsendelsen af de amerikanske Kystbevogtningsskibe — for Tiden er der fire i grønlandske Farvande — skete, som det er Udenrigsministeriet bekendt, i Forstaaelse med Landsfogderne og mig. Det samme gælder de to Nabolande, U. S. A.s og Canadas Oprettelse af Konsulater paa Grønland. — Amerikanske og canadiske Tilbud om humanitær Hjælp, bl. a. fra det amerikanske Røde Kors' Side, takkede jeg for, men gjorde gældende, at en slig Hjælp næppe vilde være nødvendig. Efter min Opfattelse er det af Hensyn til Konsekvenserne bedre at undgaa Velgørenhedsforanstaltninger fra udenlandsk Side. Udsendelse af en Røde Kors Delegeret fra Washington havde nærmest Betydning som Udtryk for amerikansk Interesse.

Naar det har været muligt at undgaa Grønlands militære Besættelse i Dagene lige efter 9. April og under senere prekære Situationer, skyldes det først og fremmest, at det lykkedes i Kraft af den Særstilling, jeg havde indtaget den første Dag efter Okkupationen, at skabe Tillid i Washington og Ottawa og

indirekte ogsaa i London, saaledes at man, trods al Nervøsitet, stode paa mine Erklæringer, om at Besættelsen af Moderlandet ikke paa nogen Maade vilde forandre Forholdene paa Grønland til Skade for Grønlands to Nabo-lande.

Dette er ikke alene en personlig Opfattelse, det er Gang paa Gang blevet sagt mig i State Department, at den af mig indtagne Holdning ikke alene var af stor Betydning, men har været en »conditio sine qua non» for Grønlands frie Stilling. *

Den 25. April udnævnte Gesandt Kauffmann en *Grønlandskommission* dannet af danske og med amerikanske Raadgivere. Kommissionen skulde sikre Grønlands Vareforsyning og bistaa de grønlandske Myndigheder og Gesandtskabet i saa Henseende*). Den 28. April fik den danske Regering Meddelelse herom, og der opstod herefter (jfr. Munch herom Ber. IV A. 45) Ønske i Grønlands Styrelse om herfra at sende nogle til U. S. A. og om muligt videre til Grønland for at træde i Forbindelse med Styrelsen der. Kauffmann advarede, saa snart Tanken blev ham bekendt. Sagen drøftedes mellem Ministeriets udenrigske Udvalg, Direktør Oldendow og nogle af Udenrigsministeriets Embedsmænd. Munch tvivlede — erklærer han — om, at U. S. A. vilde tillade Planens Gennemførelse, Krag ligeledes, men Grønlands Styrelse var ivrig, og de fleste af Ministrene sluttede sig til, og man bestemte sig da til Forsøget. Direktør Oldendow og to andre fik Visum af den amerikanske Gesandt her og tog til Genua. Men før de kom videre, fik Gesandten Ordre til at tage Visumet tilbage, og Tanken maatte opgives. (Om Kauffmanns Ønske om, at et Samarbejde kunde have været etableret med Direktøren for Grønlands Styrelse og andre sagkyndige herhjemme, men at Forholdet umuliggjorde dette, og at Sagen paa Forhaand maatte anses som haabløs, efter at et Pressetelegram fra Berlin herom i de amerikanske Blade blev slaaet op under Overskriften: »Hitler sender Grønland Delegation«, Kauffmann (A. 207).) Allerede af almindelige formelle Grunde var — anfører Kauffmann iøvrigt — State Department bestemt imod at modtage officielle Udsendinge kommende fra det besatte Danmark. Hvad der spillede en endnu vigtigere Rolle, var dog utvivlsomt det amerikanske Ønske om, at specielt de forskellige Grønland vedrørende Spørgsmaal ikke blot realiter, men ogsaa façademæssigt, blev behandlet uden Indflydelse fra det besatte København, og han maatte give State Department Ret, naar det blev sagt ham, at Udsendelsen vilde gøre et højst uheldigt Indtryk overfor Offentligheden.

Grønlands-
kommissionen
nedsat af
Kauffmann.

Udsendinge
fra
Grønlands
Styrelse.

I Slutningen af sin Indberetning fremhæver Kauffmann, at selv om en Besættelse af Grønland hidtil var undgaaet, var Situationen stadig vanskelig. Da Canada og U. S. A., fortsætter Kauffmann, følte »at Grønland er et for deres Sikkerhed vigtigt strategisk Punkt, kan det ikke ventes, at de vil løbe nogen større militær Risiko blot paa Grund af deres Sympati for Danmark. Enhver nok saa ubegrundet og ringe Mistanke om, at tysk Indflydelse indirekte kan gøre sig gældende paa Grønland, indebærer paa Grund af Nervøsiteten i Canada og U. S. A. Fare for en Besættelse. Indgriben eller Skridt fra det besatte Danmark i Forhold vedrørende Grønland kan, selvom de i sig selv er nok saa uskyldige, paa en, set fra København, uoverskuelig Maade, skabe

*) Om Kryolitbrudet og Indtægterne heraf, Kauffmann A. 207.

en saadan Mistanke, hvad enten de foretages af Regeringen eller private. Jeg kan derfor ikke stærkt nok understrege Vigtigheden af, at man viser fuldkommen Tilbageholdenhed i København overfor den bestaaende Ordning og overhovedet i alle grønlandske Forhold.*

Den af Kauffmann foran anførte Holdning i det grønlandske Spørgsmaal var der — skriver Dr. Munch (Ber. IV A. 45) — herhjemme mange, der kritiserede. Der kom Møder derom baade i Rigsdagens Grønlandsudvalg og i Det udenrigspolitiske Nævn. Munchs Mening var, at vi ikke havde tilstrækkeligt Kendskab til Grundene til Kauffmanns Stilling til, at vi kunde vurdere den. Tyskerne arbejdede stærkt med Sagen. Kauffmann havde telegraferet, at han ikke kunde give sine Grunde telegrafisk. Siden gav han nogle Antydninger, men ikke mere. Tyskerne, der læste Telegrammerne, krævede nu, at han skulde hjemkaldes for at aflægge Rapport. Munch modsatte sig dette, han gik ud fra, at han ikke vilde komme, da han regnede med, at han i saa Fald ikke kunde komme tilbage. Til sidst slog den tyske Gesandt v. Renthe-Fink sig til Ro ved, at der blev telegraferet til Kauffmann, at det var »ønskeligt«, at han aflagde et Besøg her, men han blev, som Munch havde tænkt sig, i U. S. A.*).

Kauffmann
afslutter
Grønlands-
overens-
komsten.

Den 11. April 1941 telegraferer Kauffmann (A. 209) til Udenrigsministeriet om den af ham »som herværende fri Repræsentant for dansk Suverænitæt« og som negotiorum gestor for den danske Regering *afsluttede Grønlandstraktat med U. S. A.**)*. Han beder om Udsættelse af Bedømmelsen af sin Handling, saalænge Danmark er besat og indtil Baggrunden for Traktaten kan afsløres. (Om en forudgaaende Note af 7. April 1941 fra Udenrigsminister Cordell Hull til Gesandt Kauffmann og Kauffmanns Svarnote af 9. April 1941, jfr. Bilagene A. 227 og 228).

Kauffmann
rappelleres
fra Posten
som kgl.
Gesandt i
Washington,
og Straf-
følgning
indledes.

Kauffmann bliver derpaa ved *kgl. Resolution af 12. April 1941 rappelleret fra Posten som kgl. Gesandt i Washington*, og Udenrigsministeriet protesterer over for den herværende amerikanske Chargé d'Affaires mod, at De Forenede Staters Regering har forhandlet og afsluttet Overenskomst om et saa vigtigt Spørgsmaal med Kauffmann, der ikke i Kraft af sin Stilling eller efter nogen særlig Bemyndigelse var beføjet til at handle paa den danske Regerings Vegne. Disse Aktioner samt Offentliggørelse i Pressen sker paa et fra tysk Side fremsat Forlangende af 12. April***), der bl. a. ogsaa gik ud paa Gennemførelse af en Lov, ved hvilken danske Statsborgere, der begaar Handlinger imod danske Interesser eller den danske Regerings Anordninger, kan miste dansk Statsborgerret og deres Ejendom blive beslaglagt. Der blev endvidere

*) Om dette Spørgsmaal jfr. Rapportafhøringerne over v. Renthe-Fink, hvor denne erklærer, at Berlin ogsaa interesserede sig stærkt for Grønlandsspørgsmaalet. Til Trods herfor havde Renthe-Fink dog ikke modtaget generelle Instruktioner, og hans Samtale med Dr. Munch skete paa eget Initiativ. Han stod stadig i telefonisk og skriftlig Forbindelse med Berlin, og senere fik han Instruktion om at sørge for, at Minister Kauffmann blev kaldt tilbage. (A. Nr. 23).

**) Grønlandstraktaten af 9. April 1941 ratificeredes af Rigsdagen i Maj 1945, jfr. Rigsdagstidende 1945, Till. A. Sp. 1.

***) »Den Overenskomst, som Kauffmann oprettede med U.S.A., foraarsagede« — erklærer v. Renthe-Fink til Politirapporten (A. 252) — »selvfølgelig stor Ophidselse i Berlin, og under Indtrykket af, at Kongen dog trods alt var stiltiende indforstaaet med Kauffmanns Holdning, opstod der en betænkelig Krise i Berlin. Med Kongens formelle Protest var Krisen atter overvundet.«

stillet Krav om Indledning af Landsforræderisøgsmaal mod Kauffmann, jfr. de paagældende Akter A. Nr. 19 og 20.

Kauffmanns Rappel bliver meddelt ham ved Telegram herfra (Nr. 75) af 12. April 1941. Ved samme Telegram bliver han hjemkaldt til København, jfr. A. Nr. 19 og Ministermødeprotokollen fra den 12. April (Paaskelørdag), hvorefter Ministermødet godkender de af Udenrigsministeren forelagte Udkast, herunder en Forestilling til Kongen om Kauffmanns Afsked (Ber. IV A. 440).

I en Note af 14. April 1941 til den amerikanske Udenrigsminister om den danske Regerings Reaktion anfører Kauffmann bl. a., at »den af ham indtagne Holdning (om at han var i Amerika for at fortsætte det Arbejde, der var blevet betroet ham, dengang han blev udnævnt til dansk Gesandt i Washington af en fri dansk Regering) har fuld Støtte af alle Medlemmerne af den danske Udenrigstjeneste, der er paa Post i De Forenede Stater«. Statssekretæren svarer, at *den amerikanske Regering fortsat vil betragte Kauffmann som befuldmægtiget Minister i Washington.*

I Telegram (Nr. 135) af 14. April 1941 nægter Kauffmann at efterkomme Anmodningen om Hjemkaldelse, som han betragter som ugyldig baade efter dansk Ret og efter »common law«.

Den 16. April bliver Justitsministeriet af Udenrigsministeriet anmodet om at indlede Undersøgelse mod Kauffmann for Overtrædelse af Straffelovens Bestemmelser om Landsforræderi og Kauffmann samtidig ved kgl. Resolution afskediget fra Udenrigstjenesten efter Indstilling af Udenrigsministeren. Justitsministeriet foranlediger strafferetlig Undersøgelse indledt mod Kauffmann som sigtet for Overtrædelse af Straffelovens §§ 98, 99 og 103, Stk. 1 og 3, og Lov Nr. 14 af 18. Januar 1941 § 3, Nr. 3.

Københavns Byrets Kendelse af 17. April 1941 gaar ud paa, at Kauffmann, der efter det for Retten indtil videre oplyste maa kunne sigtes for Overtrædelse af § 3, Stk. 3, i Lov Nr. 14 af 18. Januar 1941, vil være at anholde, naar og hvor han kan antræffes, hvorhos hans Formue her i Landet vil være at beslaglægge i Medfør af § 5 i Loven af 18. Januar 1941*).

I et Telegram af 17. April 1941 fra Udenrigsminister Scavenius til Udenrigsminister Cordell Hull gives Meddelelse om Kauffmanns Tilbagekaldelse, og det meddeles officielt, at Legationsraad ved det danske Gesandtskab i Washington, *Blechingberg* er blevet instrueret om at videreføre Gesandtskabets Forretninger som Chargé d'Affaires, indtil Kauffmann kan blive afløst (A. 231). Som Svar herpaa afleverede den herværende amerikanske Chargé d'Affaires, *Perkins*, den 19. April 1941 en Note (A. 232) fra Udenrigsminister Cordell Hull, hvori bl. a. erklæres, at den amerikanske Regering vil vedblive at anerkende Hr. de Kauffmann i hans officielle Egenskab, indtil et saadant

*) En Undersøgelse blev ogsaa indledet, men der skete ikke andet, end at nogle Kauffmann tilhørende Værdipapirer her i Landet blev »beslaglagt«, saaledes at der af en beskikket Værge kun i begrænset Omfang kunde disponeres over dem uden Myn-dighedernes Samtykke. Modtagelsesbeviset opbevaredes i Udenrigsministeriet. Af Frits Clausen blev der isvrigt — i 1942 (F. 1941—42, Sp. 2148, 2176 og 2313) — stillet en Fore-spørgsel i Folketinget til Justitsministeren om, hvorfor Sagen ikke blev gennemført. Der svarede, at der ikke havde Hjemmel til at gennemføre Sagen i tiltaltes Fra-værelse, og at man ikke vilde lovgive for Enkeltmand.

Tidspunkt maatte indtræffe, hvor den Kongelige Danske Regering vil være i Stand til at tage hans Stilling under fornyet Overvejelse paa samme frie Maade, som den danske Regering søgte Agreement for ham som Gesandt i U. S. A. i 1939.

Roosevelts
første
Budskab.

Denne Note efterfulgtes af et *Budskab af 19. April 1941 fra Præsident Roosevelt til Hans Majestæt Kongen*, oversendt af Chargé d'Affaires Perkins. I Budskabet (A. 233) hedder det bl. a.:

»Hr. de Kauffmann blev udnævnt paa et Tidspunkt, da den danske Regerings fuldstændige Frihed ikke paa nogen Maade var blevet brudt, og han vedbliver efter De Forenede Staters Regerings Opfattelse at være den Kongelige Danske Regerings Repræsentant i dette Land. De Forenede Staters Regering vil vedblive at træde i Forbindelse med ham som Deres Majestæts Overordentlige Gesandt og Befuldmægtigede Minister.

I Overensstemmelse med denne Politik forhandlede De Forenede Staters Regering med Hr. de Kauffmann vedrørende Grønlands Stilling, som var blevet højt paastrængende paa Grund af tyske Bombeflyvemaskiners Overflyvning af Grønlands Territorium, og den Kendsgerning, at der paa Baggrund af den nyeste Historie ikke var nogen Sikkerhed for, at fremmede Styrker ikke kunde besætte Grønland pludseligt og uden Varsel.

Deres Majestæt vil utvivlsomt anerkende den Kendsgerning, at medens Danmarks Suverænitet over Grønland er blevet anerkendt af De Forenede Staters Regering udfra det fundamentale Princip, at Grønland, skønt helt beliggende paa den vestlige Halvkugle, i mange Aarhundreder har været under faktisk Kolonisation af Danmark og Norge, kan der ikke samtykkes i nogen Overgang af Suveræniteten til en anden europæisk Nation. De Forenede Staters Regering har, som Deres Majestæt utvivlsomt vil erindre, ved et Antal tidligere Lejligheder offentligt tilkendegivet sin Stilling i Overensstemmelse hermed. Det er De Forenede Staters Regering magtpaaliggende at sikre sig, at Grønland ikke vil blive besat af nogen anden ikke-amerikansk Nation end Danmark, og følgelig har denne Regering fundet sig nødsaget af en aktuel Trusel mod dansk Suverænitet over Grønland til at tage Skridt, som er ensbetydende med at holde Grønland i Forvaring for Danmark indtil det Tidspunkt, da den Kongelige Danske Regering ophører at være underkastet en besættende Nations Tvang, og Danmarks fulde Herredømme over Grønland kan genoprettes. Ingen legitime Interesser vil blive modvirket ved De Forenede Staters Virksomhed i Grønland.«

Den 26. April 1941*) sendte Udenrigsminister *Scavenius* gennem den herværende amerikanske Chargé d'Affaires en *Note til Udenrigsminister Cordell Hull*, hvori han meddelte, at Hans Majestæt Kongen havde paalagt ham over for den amerikanske Udenrigsminister at gøre nærmere Rede for den danske Regerings Stilling til den foreliggende Situation og fastholde Kauffmanns Tilbagekaldelse (A. 234). Samme Dag afleveres et *Budskab fra Kongen til Præsident Roosevelt**)*, hvori det bl. a. hedder:

»Jeg har instrueret Min Udenrigsminister om over for Deres Secretary of State yderligere at gøre nærmere Rede for de Punkter, som Deres Budskab giver Mig Anledning til at fremhæve, nemlig at Min tidligere overordentlige Gesandt og befuldmægtigede Minister Hr. Henrik Kauffmann ved paa egen Haand at underskrive Overenskomsten af 9. April 1941 vedrørende Grønlands

*) Godkendt i Ministermøde samme Dag (Ber. IV A. 441).

**) A. 237. Godkendt i Ministermøde den 22. April 1941 (Ber. IV A. 441).

Forsvar har overskredet sin Bemyndigelse som akkrediteret Minister og handlet mod den danske Forfatning, af hvilken Grund han ikke længere har Min Tillid, at nævnte Overenskomst er ugyldig i Henseende til den danske Grundlov samt international Ret, at Afslutning af en saadan Overenskomst ogsaa under normale Forhold vilde have været utænkelig her i Landet, saa meget desto mere som der derved vilde være blevet skabt Muligheder for en fremmed Magts Besættelse af grønlandsk Territorium i Forbindelse med Forventninger om Krigens Udvikling, at Hr. Kauffmann efter sin Afsked fra det offentlige Tjeneste er en privat Person uden nogen som helst Bemyndigelse til at repræsentere Danmark, og at det ikke vilde harmonere med Vore gensidige Ønsker om at opretholde alle de Baand, der kan fremme dansk-amerikanske Interesser, saafremt Amerikas Forenede Staters Regering vedbliver med at anerkende ham som Danmarks officielle Repræsentant, da dette vilde være ensbetydende med at gøre den diplomatiske Forbindelse i Washington mellem Danmark og Amerikas Forenede Stater umulig, og saaledes vilde et meget betydningsfuldt Baand blive brudt.

I Betragtning af Vore gensidige Ønsker om at fortsætte den lykkelige Udvikling af de venskabelige Forbindelser, som altid har eksisteret mellem det danske og det amerikanske Folk, som har saa mange dybt rodfæstede Tilknytninger til hinanden, har jeg aabent og oprigtigt ønsket at sende Dem nærværende Budskab.»

Den 5. Maj 1941 sender *Præsident Roosevelt paany et Budskab til Kongen* (A. 239), hvori det bl. a. hedder:

»Det har smertet mig meget, at Deres Majestæt har fundet det nødvendigt at betegne som uberettigede de Foranstaltninger, som Amerikas Forenede Staters Regering anser det for væsentligt at træffe, ikke mindre til Bedste for Deres Majestæts Suverænitet over Grønland end til Beskyttelsen af den vestlige Halvkugle. Jeg stoler paa, at jeg ikke er fejlagtigt underrettet om de sande Følelser af dybt Venskab og fælles Idealer, som Danmarks Folk nærer overfor Amerikas Forenede Stater, eller om at det ikke nærer nogen Tvivl om, at De Forenede Staters Regering vil leve op til sine Løfter med Hensyn til Deres Majestæts Suverænitet over Grønland.

Jeg har med Beklagelse bemærket Deres Majestæts Udtalelse om, at det nu er uhensigtsmæssigt at forhandle med Amerikas Forenede Staters Regering gennem Hr. Kauffmann, selvom denne Regering anerkender ham som Danmarks Gesandt i Washington. Jeg nærer imidlertid Tillid til, at Deres Majestæts Regering vil finde det muligt at opretholde fuldtud venskabelige Forbindelser med Amerikas Forenede Staters Regering og Folk gennem De Forenede Staters Chargé d'Affaires a. i. i København.

Statssekretæren vil efter min Anvisning svare direkte paa den Meddelelse, som De paalagde Deres Udenrigsminister at sende ham, og hvori nærmere gøres Rede for det forannævnte Anliggende.»

Den 6. Maj 1941 svarer Cordell Hull paa Scavenius' Note af 26. April (A. 240).

Den 17. Maj meddeler Kauffmann Cordell Hull, at Legationsraad Blechingberg har underrettet den *Danske Generalkonsul i New York, Hr. Georg Bech, den Danske Generalkonsul i Chicago, Hr. Reimund Baumann, og den Danske Generalkonsul i San Francisco, Hr. Axel Sporon-Fiedler*, at i Henhold til en telegrafisk Meddelelse til Hr. Blechingberg fra Udenrigsministeriet i København blev de nævnte tre danske Konsulærembedsmænd afskediget fra den danske Udenrigstjeneste i Henhold til kongelig Forordning dateret den 13. Maj 1941 »paa Grund af deres Holdning« over for ham. Og han fortsæt-

ter: »Hr. Bech, Hr. Baumann og Hr. Sporon-Fiedler har ikke til Hensigt at svare Hr. Blechinberg paa hans Breve. De anerkender ikke Gyldigheden af deres Afskedigelse og betragter det som deres Pligt over for deres Konge og deres Fædreland at fortsætte det Arbejde, der blev dem betroet af en fri dansk Regering. Idet jeg fuldtud deler disse Anskuelser, har jeg underrettet Udenrigsministeriet i København i Overensstemmelse dermed.»

I en Note af 17. Maj 1941 fra Udenrigsminister Scavenius til Cordell Hull, erklærer Scavenius bl. a. (A. 217):

»Hvis De Forenede Staters Regering ikke ser sig i Stand til at gaa ind paa mit Forslag om, at Hr. Blechinberg anerkendes som Chargé d'Affaires a. i., og hvis den heller ikke ønsker at gaa ind paa den Tanke at sende en anden Tjenestemand inden for Udenrigstjenesten til Staterne i denne Egen- skab — et Spørgsmaal, hvortil der ikke tages Standpunkt i Deres ovennævnte Skrivelse —, vil Danmark se sig nødsaget til at betro Varetagelsen af de danske Interesser i De Forenede Stater i Amerika til Regeringen for en anden neutral Stat, som har diplomatisk Repræsentation i Washington.«

Cordell Hulls Svar herpaa foreligger i en Note af 3. Juni 1941 (A. 243).

I en Note af 22. Oktober 1941 fra Minister Kauffmann til State Department meddeles, at Minister Kauffmann i den Hensigt paa mere effektiv Maade at kunne udføre sit Hverv omfattende direkte Indseende med alle Repræsentanter for den danske Stat i Amerikas Forenede Stater paatænker at knytte Medlemmerne af Grønlands Delegation i New York til det danske Generalkonsulat i nævnte By, og Cordell Hull indvilliger heri (jfr. den udførlige Begrundelse herfor i Note af 25. Oktober 1941, A. 245). Noten afleveredes i Afskrift den 7. November i Udenrigsministeriet af den amerikanske Chargé d'Affaires, og som Svar herpaa afleveredes en Verbalnote (A. 247) af 12. December 1941 fra Udenrigsministeriet til det amerikanske Gesandtskab i Stockholm gennem det herværende schweiziske Gesandtskab. — I en Note af 13. August anerkendte Secretary of State Modtagelsen af fornævnte Verbalnote (A. 251).

Kauffmann
med-
undertegner
Atlantehavs-
chartret.

Af Ministermødeprotokollen fra 6. Januar 1942 fremgaar, at Udenrigsministeren i Mødet har refereret, »at Kauffmann nu arbejdede sig læn- gere ud, idet han havde tiltraadt en Række Magters Krigserklæring til Tysk- land paa de frie Danskes Vegne«. Ministeren forelagde — hedder det videre — et Udkast til Offentliggørelse angaaende Kauffmanns Stilling, hvilket i Ho- vedsagen tiltraadtes under Forbehold af »Indenrigsministerens og Finansmini- sterens Tilslutning«.

En Regeringserklæring offentliggjordes derefter næste Dag i hvilken bl. a. gengives Kongens Reskript af 13. December 1941 til Udenrigsministeren om Pligterne for Tjenestemænd i Udenrigstjenesten (A. 219).

I Ministermødet den 8. Januar behandledes Sagen paany, og det frem- gaar af Protokollatet, at Offentliggørelsen havde fundet Sted uden samtlige Ministres Tilslutning, og uden at Kongen havde faaet den forelagt, hvilket Kon- gen ifølge Statsministeren skulde have udtalt Misfornøjelse med (Ber. IV A. 457).

Over for Kommissionen har Minister Kauffmann oplyst, at han ansaa det for en fuldtud given Ting, at han ikke var blevet opfordret af Roosevelt

og Churchill til at medundertegne De Forenede Nationers Erklæring den 1. Januar 1942, hvis han ikke havde afsluttet Grønlandsoverenskomsten, og hvis han ikke havde underskrevet, »ville dermed Grundlaget — det formelle Grundlag — ikke have eksisteret for Danmarks Optagelse mellem De Forenede Nationer lige efter Krigens Afslutning og vor Befrielse.« (St. 6).

I de stenografiske Referater kommer saavel Minister Kauffmann som daværende Udenrigsminister Erik Scavenius udførligt ind paa deres respektive Syn paa Indgaaelsen af Grønlandsoverenskomsten.

Vedrørende sin Afsked udtaler Kauffmann bl. a., at »hvad det fundamentale angaar, var Faktum det, at man i Amerika ansaa den danske Regering for ikke havende fuld Handlefrihed, ikke saaledes at forstaa, at Tyskerne stod med en Pistol, men saaledes, at Danmark befandt sig i en Situation som var helt forskellig fra et mindre Lands, der ikke var besat, et mindre Land, som selvfølgelig altid, ogsaa under normale Forhold, maa tage Hensyn til Forholdene rundt omkring i Verden, og det Tryk, man kan være udsat for, denne Tvangssituation, var Forklaringen og Undskyldningen for mange Ting, som skete. Og jeg mente, at af denne Tvangssituation fulgte to Ting: den ene, at jeg maatte tage Stilling til Spørgsmaalet om, hvorvidt jeg selv skulde tage Ordre hjemmefra, saaledes som jeg under normale Forhold vilde tage det, eller om jeg skulde sige til mig selv: den danske Regering er paa Grund af Besættelsen ikke frit stillet, som den ellers vilde være; jeg maa derfor selv skønne over, i hvilken Udstrækning jeg kan efterkomme Instruktioner, og for mig var der ingen Tvivl om, at jeg selv maatte skønne over, hvad der var rigtigt, og handle i Overensstemmelse med, hvad jeg kalder danske Traditioner. Det andet, som fulgte af Danmarks Besættelse, var, at det vilde være forkert, baade unfair og uklogt, at bedømme det, som skete hjemme, som fri Mands Handlinger. Man kan selvfølgelig være enig eller uenig i den Linie, jeg har fulgt, men jeg tror ikke, man kan sige, den har været inkonsekvent, og jeg har i hele Besættelsestiden afholdt mig fra ethvert Angreb paa de danske Myndigheder og tværtimod søgt at fremdrage alle Momenter, der forklarede vor Optræden. Det gjorde jeg ogsaa, da jeg blev afskediget, jeg fremholdt for den amerikanske Regering og for amerikanske Venner, at det var en Sag, der var fremkaldt under tysk Tryk, og at de derfor ikke heri i Virkeligheden skulde se andet end et Udslag af en tysk Handling.« (Om 8. Juli Erklæringen og dens Virkning i Amerika, Kauffmann St. 8).

Scavenius' Vurdering af Kauffmanns Grønlandsoverenskomst var den, »at Kauffmann uden Instruktioner — som han ikke kunde faa, og som han heller ikke kunde have faaet — gik med til at optræde som en Mand, der kunde afslutte en Overenskomst« (St. 22).

Om Kauffmanns Optræden som negotiorum gestor og det efter Scavenius' Opfattelse uholdbare i en saadan Betragtningssmaade, Scavenius St. 22. Om hvorvidt der forelaa en Nødvendighed for Kauffmann i at underskrive Atlanterhavschartret, og hvorvidt denne Underskrift var paatvunget paa lignende Maade som Scavenius' Underskrivelse af Antikominternpagten, herom Scavenius St. 28.

E. Forholdet til Sovjetunionen.

Om Forhandlingerne vedrørende Danmarks Tiltrædelse af Antikominternpagten og Tiltrædelsesakten i Berlin den 25. November 1941, samt om hvad der gik forud herfor, foreligger for Kommissionen en af Udenrigsmini-

steriet i 1944 udarbejdet Graabog, ligesom daværende Udenrigsminister Erik Scavenius over for Kommissionen har afgivet en skriftlig Redegørelse, der falder sammen med det i Graabogen anførte, idet denne har dannet Grundlaget for Scavenius' Fremstilling (St. 40).

Forhistorien.

Forhistorien til Danmarks Tiltrædelse af Pagten daterer sig fra Søndag den 22. Juni 1941 tidligt om Morgen, da Krigen mellem Tyskland og Sovjetunionen brød ud, og da Tyskerne forlangte, at der her i Landet blev truffet forskellige Foranstaltninger mod Kommunisterne, der indtil da havde forholdt sig i Ro, men som herefter efter tysk Formodning maatte antages at ville gaa aktivt til Værks mod Tyskland og den tyske Værnemagt i Danmark. Paa et Møde, som umiddelbart derefter fandt Sted hos Præsident Kanstein, »Beauftragter für Fragen der Inneren Verwaltung beim Bevollmächtigten des Reichs«, og hvortil Departementschef Eivind Larsen, Justitsministeriet, var blevet tilkaldt, blev det af Præsidenten over for Departementschefen og Udenrigsministeriets Direktør (Nils Svenningsen) nærmere præciseret, hvilke Foranstaltninger man fra tysk Side krævede iværksat. Det drejede sig om følgende:

1. Spærring af Ind- og Udrejse over den dansk-svenske Grænse for Indehavere af Sovjetunion-Pas, for Indehavere af Nansen-Certifikater, for Indehavere af Fremmedpas, udstedt til tidligere Statsborgere i Sovjetunionen eller det russiske Kejserrige, samt for Indehavere af Legitimationspapirer lydende paa Tilhørighed til de tidligere Stater Estland, Letland og Lithauen.
2. Afspærring af det sovjetrussiske Gesandtskabs eksterriotoriale faste Ejendom og lejede Lokaler.
3. Afbrydelse af Telefonforbindelsen til det sovjetrussiske Gesandtskab og Sovjetunionens øvrige Kontorer samt til de Privatlejligheder, der indehaves af Gesandtskabets og de øvrige Kontorers Medlemmer.
4. Anholdelse og Overlevering til den tyske Værnemagt af Personer, der falder ind under Punkt 1, saafremt de maatte gøre Forsøg paa at omgaa Grænsespærringen.
5. Anholdelse og Internering af:
 - a. alle mandlige Sovjet-Statsborgere i værnepligtig Alder.
 - b. alle øvrige Sovjet-Statsborgere, der maatte kunne mistænkes for at ville udøve Spionage eller Sabotage,
 - c. alle statsløse tidligere Statsborgere i Sovjetunionen eller det russiske Kejserrige, med Hensyn til hvem samme Mistanke maatte bestaa,
 - d. alle tyske, andre udenlandske og statsløse Kommuniste,
 - e. alle førende danske Kommuniste, herunder ogsaa de kommunistiske Rigsdagsmænd,
 - f. alle danske Kommuniste, som maatte kunne mistænkes for at ville udøve Spionage eller Sabotage.

Disse Krav var fikseret i et Aide-Mémoire (A. 274). Endvidere forlangtes, at alle kommunistiske Partikontorer skulde ransages og alle der forefundne Papirer beslaglægges, samt at Lokalerne skulde forsegles og stilles under Bevogtning, ligesom Formuerne foreløbig skulde beslaglægges. Regeringen indsaa — hedder det i Graabogen — Nødvendigheden af at give efter for disse tyske Krav og stillede sig paa det Standpunkt, at deres Efterfølgelse maatte kunne anses hjemlede ved Nødretsgrundsætningen.

Spørgsmaalet om *Internering af de tre kommunistiske Rigsdagsmænd* blev af Udenrigsministeriets Direktør telefonisk forelagt Statsministeren, der

ansaa det nødvendigt, at ogsaa dette Krav blev opfyldt. Instrukser udsendtes herefter til Politimestrene. Ialt anholdtes i første Omgang 295 Personer, men de interneredes Antal nedbragtes i Løbet af Sommeren til 116. Disse Skridt efterfulgtes af *Loven af 22. August 1941 om Forbud mod kommunistiske Foreninger og mod kommunistisk Virksomhed*. Herom samt om Regeringens Stilling til *Frikorps Danmark*, der oprettedes, efter at Tanken om frivillig aktiv Bistand til Tyskland fra Danmark i Kampen mod Sovjetunionen efter Krigstilstanden mellem disse Lande straks var taget op fra det tyske Gesandtskab og tyskorienterede Kredse her i Landet, henvises til den udførlige Udredning i Afsnittet vedrørende Retsplejen og Hæren (Bind VII og Bind VI).

Blandt de tyske Krav om Foranstaltninger her i Landet ved det tyskrussiske Krigsudbrud forlangtes ogsaa, at Sovjetunionens Gesandtskabshus og andre Lokaliteter skulde afspærres og Telefonforbindelsen med Gesandtskabet afbrydes. Justitsministeriet drog Omsorg for disse Kravs Opfyldelse. Gesandtskabshuset blev sat under Bevogtning af civilklædte Politibetjente. Politiet kontrollerede, at ingen forlod Ejendommen, hvor Gesandtskabets Medlemmer holdtes konfineret indtil Afrejsen den 5. Juli. Den fungerende Chef for Gesandtskabet, *Chargé d'Affaires* a. i. *Plakhine* fik dog Lejlighed til at indfinde sig i Udenrigsministeriet til tjenstlige Konferencer med Udenrigsministeren.

Det her-
værende
Sovjet-
gesandtskab.

I Verbalnote af 22. Juni meddelte Udenrigsministeriet *Chargé d'Affaires'en*, at man af den tyske Regering var anmodet om at træffe visse Beskyttelsesforanstaltninger, og at man under disse Omstændigheder saa sig foranlediget til at anmode Gesandtskabets Medlemmer om indtil videre ikke at forlade Gesandtskabsejendommen. Hr. *Plakhine*, som straks havde protesteret mod de trufne Foranstaltninger, udtalte i Note af 24. Juni, at han — da han paa Udenrigsministeren havde forstaaet, at den opstaaede Situation praktisk taget kunde betragtes som en Afbrydelse af den diplomatiske Forbindelse mellem de to Lande — ansaa Sovjetgesandtskabets Forbliven i Danmark for uhensigtsmæssig, hvorfor han anmodede om, at der med kortest mulig Frist blev givet Gesandtskabets Medlemmer Tilladelse til Udrejse til Sverige.

Udenrigsministeriet bestræbte sig for i videst muligt Omfang at vise Medlemmerne af Sovjetgesandtskabet alle de Hensyn, de som Diplomater havde Krav paa. Man kunde derfor — hedder det videre i Graabogen — med god Samvittighed den 29. Juni ved den svenske Regerings Formidling lade Udenrigskommissariatet i Moskva tilgaa en nærmere Redegørelse, hvori man afviste en af Udenrigskommissariatet i Moskva overfor den herværende svenske Gesandt fremsat Beklagelse over, at Sovjetgesandtskabet her havde været Genstand for Trakasserier fra dansk Side (Erklæringens Ordlyd A. 259.)*

Til den danske Gesandt i Moskva afsendtes den 24. Juni telegrafisk Instruktion af følgende Ordlyd:

Det danske
Gesandtskab
i Moskva.

»Da Udenrigsministeriet gaar ud fra, at Gesandtskabet under nuværende Forhold ikke har praktisk Mulighed for at udøve sin Virksomhed, bedes De træffe Foranstaltninger til, at De selv og samtlige danske Medarbejdere med Familier hjemrejser snarest. Bedes endvidere søge draget Omsorg for,

*) At der ingen Oplysninger haves om, at nogen Person fra Sovjetdelegationen er anholdt og ført til Vestre Fængsel, og at den sovjetrussiske *Envoyé Plakhine* aldrig har meddelt Udenrigsminister *Scavenius* noget herom eller beklaget sig herover. St. 33.

at Danske, som ønsker det, afrejser sammen med Gesandtskabet. Bekræft Modtagelse og telegrafer Afrejsedag og Rejserute.*

Samme Dag udsendtes saalydende Pressemeddelelse:

»I den foreliggende Situation har Regeringen skønnet det rigtigst at hjemkalde Gesandten i Moskva og det derværende danske Gesandtskabspersonale. Som Følge heraf er der tilgaaet Gesandtskabet Ordre til at afrejse til Danmark.«

Den 25. Juni blev Medlemmerne af det danske Gesandtskab i Moskva isoleret i Gesandtskabshuset, hvor de holdtes konfineret indtil Afrejsen fra Moskva den 4. Juli.

De Forhandlinger, der i de følgende Dage fortos med Sovjetunionen med den svenske Regering som Formidler, og derefter med Tyrkiet, resulterede i, at Medlemmerne af det herværende Sovjetgesandtskab blev udvekslet mod Medlemmerne af det danske Gesandtskab i Moskva. Udvekslingen fandt Sted over Tyrkiet den 17. Juli.

Der blev fra dansk Side — hedder det i Graabogen — gjort alt for at lette de herværende Sovjetdiplomater Forholdene under Konfineringen i Gesandtskabshuset og under Rejsen til Tyrkiet, og det fremgaar saavel af Instruksen til Gesandten i Moskva som af Pressemeddelelsen, at man ved Iværksættelsen af den paa Grund af Forholdene uundgaelige Afbrydelse af den diplomatiske Forbindelse med Sovjetunionen bestræbte sig for at overholde en moderat Form.

Det var under Besættelsen — skriver Scavenius i sin Redegørelse herom — en politisk Nødvendighed at afbryde den diplomatiske Forbindelse med de Stater, som Tyskland kom i Krig med, ligesom det efter Befrielsen har været en politisk Nødvendighed at bryde med de Stater, som de allierede fremdeles er i Krig med (A. 309).

Den 26. Juni 1941 udsendtes følgende Erklæring (tiltraadt af den samlede Regering A. 276).

Regerings-
erklæringen
af 26. Juni
1941.

Ved den Krig, som nu er brudt ud mellem Tyskland og Sovjetunionen, er det store Vaabenopgør i Europa indtraadt i en ny Fase, som maa paakalde vor Opmærksomhed i en ganske særlig Grad; thi Tyskland har nu vendt sine Vaaben mod Øst i en Kamp mod en Magt, som gennem en Aarrække har betydet en Trusel mod nordiske Staters Velfærd og Trivsel*).

At Frygten i Norden for Faren fra Øst ikke var ubegrundet, viste det Angreb, som Sovjetunionen i Slutningen af 1939 foretog paa Finland, hvis heltemodige Forsvar i en ulige Kamp her i Landet fremkaldte en Bølge af Sympati for vore kæmpende Brødre i Nord. Det danske Folk bevæges af de samme Følelser nu, da Kampen er genoptaget efter Ruslands fornyede Angreb paa Finland. Men denne Gang fører Finland ikke sin Kamp alene, men sammen med andre europæiske Lande kæmper det under Tysklands Førerskab for at bevare en Samfundsorden i Overensstemmelse med europæisk Kultur. Der er en fælles europæisk Interesse i dette Opgør, hvis Resultat paa afgørende Maade vil kunne bidrage til at bevare Europas Lande for indre Samfundsopløsning.

Nu som tidligere deltager Danmark ikke i dette krigeriske Opgør, men ud fra denne fælles europæiske Interesse kan Udviklingen ikke være ligegyldig.

*) Om denne Passus oplyser Scavenius, at der herved peges ikke alene paa den daværende Situation, men paa den historiske Baggrund for de finsk-russiske Relationer (A. 310).

dig for Danmark. Erkendelsen heraf har fundet Udtryk deri, at det danske Gesandtskab i Moskva er blevet kaldt tilbage, hvorefter Forbindelsen mellem Danmark og Sovjetunionen er afbrudt.

Om Erklæringen skriver Scavenius (A. 310), at den var et Resultat af det tyske Pres for at opnaa en Tilkendegivelse, der viste Forstaaelse for den tyske Opfattelse af Krigen i Rusland som et fælles europæisk Anliggende. I Erklæringen betegnedes Danmarks Stilling som ikke-krigsførende, og naar det udtales, at Danmark ikke kunde være ligegyldig over for den store Kamp, begrundedes dette særligt ved den Fare for Norden, der laa i Finlands historiske Erfaringer. Denne Formulering, som jeg iøvrigt — skriver Scavenius — atter kunde benytte ved Danmarks Tiltrædelse af Antikomintern-Pagten, var at foretrække for en direkte Tilslutning til den tyske Politik; den ligesom holdt Danmark indenfor den nordiske Ramme og uden for de store Magters Politik.

Før Erklæringen udsendtes, førtes herom en Række Forhandlinger, dels i Ministermøder, dels i Samarbejdsudvalget (jfr. Ministermødeprotokollerne Ber. IV A. 445 og 446 og Samarbejdsudvalgsprotokollerne Ber. IV A. 76—79), og Erklæringen tiltraadtes i dens endelige Form af den samlede Regering, efter at man havde behandlet flere Udkast.*)

Om hvorvidt der forelaa egentlig Modstand fra Partierne og de politiske Ministres Side mod Erklæringens Udsendelse, eller der kun var Tale om »Meningsforskelligheder«, herom Scavenius St. 33—36.

Ideen med Erklæringens Udsendelse var tysk (Svenningsen), St. 15, Scavenius St. 33. Om der her forelaa et tysk Forlangende, eller den udsendtes — som Spørgsmaalet opkastes i de stenografiske Referater — for at »tækkes Tyskerne«, Scavenius St. 32.

Det var saaledes Foranstaltninger af meget indgribende Karakter, Regeringen i Tiden fra den 22. Juni til hen paa Efteraaret 1941 saa sig nødsaget til at gennemføre efter tysk Pres over for Kommuniste og kommunistisk Virksomhed her i Landet og til Fremme af aktiv Bekæmpelse af Kommunismen.

Naar Danmark tiltraadte *Antikominternpagten*, skyldtes det — hedder det i Graabogen — en Opfordring hertil fra tysk Side, som blev fremsat under et saadant politisk Pres, at den ikke lod sig afvise; Tiltrædelsen var under de givne Forhold en uundgaaelig og iøvrigt ikke unaturlig Følge af den Politik, Danmark havde maattet føre siden Udbrudet af Krigen mellem Tyskland og Rusland, men gav ikke desto mindre Anledning til, at der opstod en kritisk Situation.

Danmarks Tiltræden af Pagten mod den kommunistiske Internationale (Antikominternpagten).

Den Statsakt, der den 25. November 1941 fandt Sted i Rigskanselliet i Berlin, og hvori den danske Udenrigsminister deltog, gik ud paa at forlænge for 5 Aar Gyldigheden af Pagten mod den kommunistiske Internationale af 25. November 1936 og 6. November 1937 mellem de hidtidige Pagtdeltagere samtidig med at Pagten blev tiltraadt af Danmark samt Bulgarien, Finland, Kina (Nanking), Kroatien, Rumænien og Slovakiet. Den var i 1937 tiltraadt

*) Om de forskellige Udkast, der udarbejdedes af Ministeriet, se Svenningsen St. 16, der mener, at det første Udkast havde været stærkere i Tonen end det endelige. Jfr. endvidere A. 312 ff., hvor de forskellige Udkast er optrykt.

af Italien og i 1939 af Ungarn, Manchukuo og Spanien. (Pagtens Indhold se A. 297 ff).

Renthe-Fink
om det tyske
Krav.

Om de Grunde, der bevirkede, at man lagde et saa stærkt Pres paa Danmark i denne Sag, oplyser Scavenius, at han ved sit Besøg i Tyskland fik det Indtryk, at man fra tysk Side mente at ville kunne lette Finlands Tiltræden derved, at ogsaa et andet nordisk Land bevægedes til at tiltræde. (Å. 325) og i Rapportafhøringerne over v. Renthe-Fink hævder denne en lignende Opfattelse. Som Situationen dengang laa, var den tyske Regering ifølge Renthe-Fink interesseret i politisk at knytte Finland nærmere til Tyskland, men Forhandlingerne i Finland var meget vanskelige i Starten, og det havde vist sig, at Finlands Holdning i ikke ubetydelig Grad var paavirket af Spørgsmaalet om, hvorvidt Danmark vilde tiltræde Pagten. Iøvrigt maatte det forudses, hævder Renthe-Fink, at den danske Regering kun under stærkt politisk Tryk vilde beslutte sig til at tiltræde. Det kunde ikke være i tysk Interesse at øve Tryk, og man havde derfor i det tyske Udenrigsministerium været meget usikker med Hensyn til, om Danmark skulde opfordres til at tilslutte sig denne. Af Grunde, der havde været afgørende herfor, var ifølge Renthe-Fink, foruden Hensynet til Finland, Ønsket om — især for at gøre Indtryk i U. S. A. — at forene det størst mulige Antal europæiske Stater til en politisk Samling om Pagten. Den Tanke syntes ved Overvejelserne inden for Partiet i Tyskland at have været medbestemmende, at en Opfordring til Danmark tillige skulde være en Prøve paa Samlingsregeringens Indstilling. Men efter at den tyske Regering havde sendt Danmark Indbydelsen om at tiltræde, kommer et nyt Moment til, idet det nu ogsaa var et Prestigespørgsmaal for Udenrigsminister v. Ribbentrop, at Danmark tiltraadte. Han maatte regne med, at man i Partiet vilde udlægge et dansk Afslag som Bevis mod ham for, at hans Forstaaelsespolitik over for Danmark var mislykkedes, og dette vilde støtte de Kræfter i Tyskland, som tilstræbte en Ændring af den politiske Kurs i Danmark. De Dage, da Forhandlingerne om Tiltrædelsen af Pagten fandt Sted, hørte ifølge Renthe-Fink til de mest kritiske Momenter i hans Embedstid i Danmark, og af Bemærkninger, der senere af v. Ribbentrop var fremsat over for ham, havde han forstaaet, at man dengang var besluttet paa — om fornødent — at forlange en øjeblikkelig Omdannelse af den danske Regering for derved at faa Pagten tiltraadt. Et Afslag fra dansk Side vilde give Tyskerne frie Hænder, idet de da ikke vilde føle sig bundne af Tilsagnet af 9. April 1940. (Herom Renthe-Fink A. Nr. 33 samt nedenfor om Forhandlingerne Søndag den 23. November).

Torsdag den
20. No-
vember
1941.

Det blev kun meget kort Tid, der levnedes den danske Regering til Stil-
lingtagen. Torsdag den 20. November Kl. 12 blev Udenrigsminister Scavenius
gjort bekendt med det tyske Ønske om at se Danmark blandt Pagtdeltagerne.
Søndag den 23. November afgaves det danske Svar, og Tirsdag den 25. No-
vember undertegnedes Pagten.

I den af Udenrigsministeriet udgivne Graabog, der ligger til Grund for
nedenstaaende Fremstilling, gøres udførligt Rede for de Forhandlinger og
Beslutninger, der fandt Sted de nævnte Dage.

Det begyndte *Torsdag den 20. November*, da den tyske Gesandt søgte
den danske Udenrigsminister for efter Ordre fra sin Regering at foretage en
Sondering med Hensyn til om Danmark maatte være villig til at tiltræde
Antikominternpagten. Gesandten afleverede Pagtens Ordlyd, idet han stærkt
betonede den tyske Regerings Ønske om, at den danske Regering stillede sig
imodekommende. Han kunde paa den tyske Regerings Vegne forsikre, at

Pagten kun gik ud paa Samarbejde med Hensyn til Afværgeforanstaltninger mod Kommunismen, og at den derudover ikke medførte nogen politisk eller anden Forpligtelse. Han henledte Opmærksomheden paa det ønskelige i, at Danmark traf sin Beslutning inden den 25. November, hvilken Dag Pagten udløb og skulde fornyes for en ny Gyldighedsperiode. Efter sit Besøg i Udenrigsministeriet sendte Gesandten Udenrigsministeren Ordlyden af de Protokoller, hvorved Pagten i 1939 var blevet tiltraadt af Ungarn og Spanien.

Om Eftermiddagen afholdtes Ministermøde (herom Ber. IV A. 455), hvor Stemningen hos det overvejende Flertal af Ministeriets Medlemmer var decideret mod Tiltrædelsen. Derefter fandt der en Konference Sted mellem Udenrigsministeren og den tyske Gesandt, overfor hvem Ministeren refererede de til Orde komne Betæneligheder, der bl. a. gik ud paa Frygt for militære Repressalier fra Englands Side og Ængstelse for, at Tyskland efter Danmarks Tiltrædelse af Pagten skulde kunne kræve aktiv militær Indsats af Danmark.

Fredag den 21. November. Udenrigsministeren modtog om Morgenens fra den tyske Gesandt et Brev af 20. November (A. 280), hvori Gesandten i kategorisk Form gav Udtryk for, at den tyske Regering forventede, at Danmark vilde benytte Lejligheden til at tilslutte sig Pagten. Gesandten bekræftede i Brevet sin mundtlige Erklæring om, at Pagten ikke tilsigtede andet end Afværgeforanstaltninger mod Kommunismen og ikke indeholdt nogen politisk eller anden Forpligtelse. Han tilraadte den danske Regering i højst egen Interesse at efterkomme Tysklands Opfordring. Kort efter modtog Udenrigsministeren fra Gesandten et Brev af 21. November (A. 281), hvori Gesandten efter Ordre meddelte, at hans Regering forventede den danske Regerings Svar allerede i Løbet af Dagen.

Fredag den
21. No-
vember
1941.

Der afholdtes denne Dag en Række Møder i Ministeriet*) og med Rigsdagens Samarbejdsudvalg — alt uden Fremgang. Modstanden mod Tiltrædelse var hos det overvejende Flertal af Ministeriets Medlemmer stadig meget stærk og tilsyneladende urokkelig. Der blev berammet Ministermøde til Kl. 10 og Statsraad til Kl. 11 den paafølgende Dag. Om Aftenen havde Udenrigsministeren en Drøftelse med den tyske Gesandt, der erklærede sig rede til i et Brev til Ministeren at forsikre, at der kun tænktes paa Samarbejde paa det politimæssige Omraade, og at dette Samarbejde selvfølgelig ikke for Danmark vilde medføre Pligter udenfor Landets Grænser, samt at Samarbejdet paa Grundlag af Pagten i Praksis ikke vilde betyde nogen principiel Ændring i Forhold til, hvad der allerede fandt Sted. Der udarbejdedes Udkast til et saadant Brev. Udkastet blev af Gesandten i Princippet accepteret med Forbehold af Godkendelse i Berlin samt af eventuelle redaktionelle Ændringer.

Gesandten sendte samme Aften Statsminister Stauning et Brev (A. 283), hvori han i meget indtrængende Vendinger advarede mod et negativt Svar.

Lørdag den 22. November Kl. 8 telefonerede den tyske Gesandt til Udenrigsministeriets Direktør og bad om Besked om Stillingen umiddelbart

Lørdag den
22. No-
vember
1941.

*) jfr. Ministermødeprotokollerne om Møderne Kl. 14 og Kl. 16.30, i hvilket sidste Møde deltog Mohr og Direktør Svenningsen. Statsministeren meddelte her, at han var kaldt til Kongen, hvorefter Mødet hævedes. (Ber. IV A. 455).

efter Ministermødet Kl. 10, da han, saafremt det maatte tendere i negativ Retning, ønskede personlig at gøre et sidste Forsøg direkte overfor Kongen.

Kl. 10.45 (efter Ministermødet*) lod Udenrigsministeren Direktøren overbringe Gesandten en Meddelelse om, at der ikke var truffet nogen Beslutning, men at Drøftelserne vilde blive fortsat i Statsraadet, og at der derefter igen vilde blive Ministermøde.

Kl. 12 (efter Statsraadet) lod Udenrigsministeren Direktøren meddele den tyske Gesandt, at Statsministeren ikke havde opgivet at naa til et positivt Resultat, og at han arbejdede videre med Sagen, samt at denne ikke vilde komme til at strande paa Kongen. Gesandten udtrykte sin Glæde over Majestæts indsigtfulde Holdning og over Statsministerens Vilje til yderligere Anstrengelser.

Kl. 14 fortsattes Drøftelserne i Ministeriet. Der var stadig stærk Modstand hos Flertallet af Ministeriets Medlemmer. Man kom under dette Ministermøde ind paa Tanken om at nøjes med en Erklæring om Tilslutning til Principperne i Antikominternpagten.**)

Kl. 15.30 blev den tyske Gesandt kaldt op i Udenrigsministeriet, hvor denne Tanke blev forelagt ham i Form af et Udkast af følgende Ordlyd:

»Den danske Regering slutter sig til de Principper, der er udtrykt i Antikominternpagten af 25. November 1936, og vil saaledes efterkomme den tyske Rigsregerings Indbydelse til at gribe til Afværgeforanstaltninger i Pagtens Aand. Den danske Regering har givet disse Synspunkter Udtryk i sin Erklæring af 26. Juni 1941. Den har siden handlet i Overensstemmelse dermed, og den vil vedblivende gøre dette.

Da Danmark i Overensstemmelse med Ordningen den 9. April 1940, saaledes som udtalt i Erklæringen af 26. Juni 1941, ikke deltager i det krigerske Opgør, mener den danske Regering ikke at kunne være Deltager i en Pagt, omfattende en Række krigsførende Stater.«

Gesandten fandt ikke en saadan Løsning tilfredsstillende. Han maatte afvise denne Udvej. Det var efter hans Formening givet, at den tyske Regering ikke kunde nøjes med Tilslutning til Principperne. Iøvrigt var Tiden saa langt fremskreden, at det vilde være haabeløst nu overfor Berlin at fremkomme med et Forslag, der baserede sig paa det citerede Udkast.

Man drøftede derefter med Gesandten Spørgsmaalet om visse Kauteler fra tysk Side. Man enedes om »fire Punkter«, der gik ud paa følgende:

1. Udover den Pligt til Samarbejde med Hensyn til Afværgeforanstaltninger mod Kommunismen, som udspringer af Pagten, medfører Tiltrædelsen af denne ingen politiske eller andre Forpligtelser for Danmark.

2. Ved Afværgeforanstaltninger forstaas der udelukkende Foranstaltninger paa det politimæssige Omraade.

3. Pagtens Tiltrædelse medfører for Danmark udelukkende Forpligtelser for saa vidt angaar Danmarks eget Territorium.

4. Det i Pagten forudsete Samarbejde vil ikke omfatte Foranstaltninger, der maatte kunne ændre Danmarks Status som ikke-krigsførende Stat.

Gesandten telefonerede til det tyske Udenrigsministerium, der, efter hvad han meddelte, gik ind paa at acceptere, at de »fire Punkter« blev fast-

*) Om dette Møde Ber. IV A. 456.

**) Forslaget herom stilledes af Indenrigsminister Jørgen Jørgensen.

lagt i en Brevveksling. Denne maatte dog ikke offentliggøres som saadan. Offentligt maatte Punkternes Indhold kun refereres.

Kl. 18 afsluttedes Møderne i Ministeriet og Samarbejdsudvalget med en Beslutning om, at Partierne skulde indkaldes til Partimøder Søndag Aften den 23. November Kl. 21.30. Endvidere blev der ansat Ministermøde til Søndag Kl. 14 og Møde i Samarbejdsudvalget til Søndag Kl. 16. Den tyske Gesandt var meget bekymret over, at Forhandlingerne stadig ikke havde ført til noget Resultat.

Kl. 23 telefonerede Legationsraad Hensel fra det tyske Gesandtskab til Udenrigsministeriets Direktør for at sige fra Gesandten, at Rigsudenrigsminister von Ribbentrop havde beordret denne til Søndag Formiddag at gøre en Demarche overfor Statsministeren og Udenrigsministeren. Sagen kunde ikke betragtes alvorligt nok.

Søndag den 23. November. Kl. 3 (Nat) telefonerede den tyske Gesandt til Udenrigsministeriets Direktør for at henlede Opmærksomheden paa Ønskeligheden af, at de øvrige Medlemmer af Kabinettet samt Medlemmerne af Samarbejdsudvalget var rede til at træde sammen til Møde kort efter Samtalen med Statsministeren og Udenrigsministeren. Søndag den 23. November 1941.

Kl. 10 blev Gesandten i Udenrigsministeriet modtaget af Statsministeren og Udenrigsministeren. Til Stede ved denne Lejlighed var ogsaa den danske Gesandt i Berlin (Mohr) og Ministeriets Direktør (Nils Svenningsen). Den tyske Gesandt, hvis Fremtræden var præget af den dybeste Alvor, afleverede et Aide-Mémoire af 23. November (A. 283), hvori gaves Udtryk for den tyske Regerings bestemte Forventning om, at den danske Regering vilde give et positivt Svar. Endvidere gjorde den tyske Regering i dette Aide-Mémoire opmærksom paa den Risiko, Danmark vilde løbe, saafremt det ved at afvise Tiltrædelse af Pagten lukkede sig ude fra det europæiske Samarbejde og dermed efter Rigsregeringens Opfattelse stillede sig i Bolchevikernes og deres Venners Lejr. Til Slut udtaltes i Aide-Mémoire'et, at Rigsregeringen regnede med, at den danske Regering vilde give sit Svar endnu i Løbet af Søndag Eftermiddag.

Den tyske Gesandt henviste til »de fire Punkter«, som var blevet accepteret Dagen i Forvejen, og gjorde gældende, at Frygten for, at Danmarks Tiltræden vilde medføre militære Repressalier fra engelsk Side, var ganske ubegrundet, ligesom det var udelukket, at Tiltrædelsen vilde faa den Konsekvens, at Danmark af Tyskland blev inddraget i Krigen. Hertil føjede Gesandten nogle uforbeholdne Bemærkninger om, at det ikke kunde overlades til de parlamentariske Organer at træffe Afgørelse om at tiltræde eller ej, og at Konsekvenserne af et Afslag vilde blive, at Tyskland ikke længere vilde føle sig bundet af Løfterne af 9. April 1940.*)

Om Overgivelsen af dette Aide-Mémoire og hvad der her var gaaet forud oplyser *Renthe-Fink* til Politirapporten (A. 328-329), at han Lørdag Aften til den tyske Udenrigsminister havde indberettet, at den danske Regering ikke

*) I det overleverede Aide-Mémoire staar intet om det tyske Frafald af disse Tilsagn, og til hvem v. Renthe-Fink i Mødet har omtalt denne Eventualitet, kan han ikke erindre, men han mener bestemt, at Udtalelsen blev fremsat i Nærværelse af Udenrigsminister Scavenius (A. 331). Minister Mohr herom, A. 331.

saa sig i Stand til at tiltræde Pagten. Han imødesaa herefter — fortsætter han — den videre Udvikling med stor Bekymring. Til Renthe-Finks store Overraskelse blev han efter Midnat ringet op af v. Ribbentrop personlig. Det var for v. Ribbentrop absolut nødvendigt, at Danmark tiltraadte, og det var aabenbart hans Ønske, at v. Renthe-Fink skulde øve Tryk paa den danske Regering. Han sagde direkte — erklærer v. Renthe-Fink —, at hvis Danmark ikke tiltraadte Pagten, maatte det udlægges, som om Danmark havde stillet sig paa Fjendens Side, og Danmark vilde da ikke længere kunde paaberaabe sig de af Tyskland den 9. April givne Tilsagn. Denne Udtalelse blev v. Renthe-Fink bemyndiget til om fornødent at videregive til den danske Regering — omend ikke netop skriftligt.

I Tilslutning til den i Aide-Mémoire'et udtalte Forventning om Afgørelse i Eftermiddagens Løb meddelte den tyske Gesandt, at det forventedes, at Udenrigsministeren Mandag Aften den 24. November vilde indtræffe i Berlin for at deltage i den Statsakt, hvorved Pagtens Forlængelse, respektive Tiltrædelse skulde finde Sted.

Om Forløbet af dette vigtige Møde mellem Statsminister Stauning, Udenrigsminister Scavenius og den tyske Gesandt, von Renthe-Fink, nedskrev Udenrigsministeriets Direktør umiddelbart efter et Referat af 23. November 1941 (A. 284).

Kl. 14 afholdtes Ministermøde (herom Ber. IV A. 456), hvor Statsministeren og Udenrigsministeren refererede den tyske Gesandts Henvendelse. Det ovennævnte Referat blev oplæst paa Mødet. Afskrift af »de fire Punkter« blev omdelt med Bemærkning, at den tyske Gesandt havde tiltraadt dem. Der var stadig overvejende Betæneligheder hos Flertallet af Ministeriets Medlemmer. Kl. 14.30 afholdtes Møde i Samarbejdsudvalget (herom Ber. IV A. 624). Paa dette Møde blev det klart, at to af de Ministre, der hidtil havde holdt igen, nu havde erkendt Nødvendigheden af, at Regeringen imødekom den tyske Regerings Ønske. Derefter blev der Pause til gruppevis Overvejelse af Sagen.

Kl. 16.30*) afholdtes samlet Møde mellem Ministrene og Medlemmerne af Samarbejdsudvalget. Som særlig tilkaldt deltog ogsaa Folketingsmand Krag i dette Møde. Landstingsmand Stensballe meddelte her som Talsmand for Samarbejdsudvalgets Medlemmer samt de Medlemmer af Ministeriet, der hidtil havde opretholdt Modstand mod Tiltrædelse, at alle disse nu var rede til at sætte deres Betæneligheder til Side og stemme for Tiltrædelse. Fra konservativ Side fremhævedes paa Mødet, at Sagen var vedtaget af Regering og Rigsdag (ved dennes Samarbejdsudvalg). Man drøftede Formuleringen af et Pressekommuiqué, men naaede ikke til noget Resultat.

Kl. 17 blev Sagen af Statsministeren forelagt Kongen, hvorefter Udenrigsministeren Kl. 17.30 meddelte den tyske Gesandt, at *Regeringen havde vedtaget, Rigsdagens Samarbejdsudvalg tiltraadt og Kongen bifaldet Danmarks Tiltrædelse af Pagten paa de aftalte Betingelser.*

Kl. 17.45 samme Dag overbragte derefter den tyske Gesandt og den italienske Gesandt, idet begge d'Hrr. foruden hver for sig at optræde paa sit eget Lands Vegne tillige optraadte paa Japans Vegne, den formelle Indbydelse til at tiltræde Pagten.

*) I Protokollen angivet Kl. 16.40.

Kl. 18 blev Udenrigsministerens Skrivelse af 23. November 1941 (A. 285) angaaende »de fire Punkter« affattet i Overensstemmelse med den Ordlyd, der var aftalt med den tyske Gesandt, overrakt denne. (Om de Misforstaaelser, der her opstod, jfr. det følgende). Samtidig aftaltes med Gesandten Ordlyden af hans Svarskrivelse af samme Dato (A. 286): Denne Svarskrivelse blev samme Aften oversendt til Udenrigsministeriet.

Om Eftermiddagen Søndag den 23. November drøftedes i Udenrigsministeriet mellem den tyske Gesandt, den danske Gesandt i Berlin og Udenrigsministeriets Direktør *Ordlyden af det Pressekommu­ni­qué*, der i Sagens Anledning skulde udsendes. Mod et fra dansk Side forelagt Udkast til et saadant Kommu­ni­qué, der indeholdt »de fire Punkter«, om hvilke det sagdes, at der under de Forhandlinger, som havde fundet Sted mellem Danmark og Tyskland, var blevet tilvejebragt Klarhed over disse Punkter, havde den tyske Gesandt ingen reelle Indvendinger at fremføre. Han havde blot et Par rent formelle Bemærkninger at gøre, blandt andet gaaende ud paa, at »de fire Punkter« ikke maatte nummereres i Pressemeddelelsen. Med Gesandten opnaaedes der saaledes let Enighed om det danske Udkast (A. 287).

Udenrigsministeren forelagde derefter dette Udkast paa et Møde mellem Ministeriets Medlemmer og Medlemmerne af Samarbejdsudvalget (Ber. IV A. 626). Paa dette Møde opnaaedes ikke Enighed; det vedtoges, at Spørgsmaalet skulde drøftes videre i Ministermøde den følgende Dag.

Mandag den 24. November. Med Berlin-Ekspressen om Formiddagen afrejste Udenrigsminister Scavenius, ledsaget af Gesandten i Berlin, Minister O. C. Mohr, og Afdelingschef i Udenrigsministeriet Frants Hvass. Samtidig afrejste den tyske Gesandt. Umiddelbart inden Afrejsen erklærede sidstnævnte sig indforstaaet med, at Kommu­ni­qué'et blev udsendt allerede Mandag Aften til Offentliggørelse Tirsdag Morgen den 25. November. Han kunde ganske tiltræde det danske Synspunkt, at det til Beroligelse af Folkestemningen, der efterhaanden var blevet noget ophidset, vilde være ønskeligt, at Offentligheden fik Meddelelse om Sagen snarest muligt.

Mandag den
24. No-
vember 1941.

Paa et Ministermøde, der paabegyndtes Kl. 14, godkendtes det med den tyske Gesandt aftalte Udkast til Pressekommu­ni­qué. I Forvejen havde Udenrigsministeriets Direktør med Indforstaaelse af Legationsraad Hensel ved det tyske Gesandtskab ladet følgende Meddelelse udsende gennem Ritzaus Bureau:

»Ritzaus Bureau erfarer, at Udenrigsminister Scavenius Mandag Formiddag er afrejst til Berlin for Tirsdag at tilkendegive Danmarks Tiltræden af Antikominternpagten. En officiel Meddelelse om Sagen forventes udsendt i Løbet af Mandag.«

Kl. 15.45 meddelte Legationsraad Hensel i en meget bestemt Form, at det tyske Udenrigsministerium ikke ønskede nogen Pressemeddelelse udsendt forinden Aftale om Tidspunktet og om Ordlyden var truffet i Berlin mellem Udenrigsminister Scavenius og det tyske Udenrigsministerium. Energiske Forestillinger fra Udenrigsministeriets Side under Paaberaabelse af den med den tyske Gesandt truffene Aftale og under Fremhæven af Nødvendigheden af, at Offentligheden fik Besked allerede Tirsdag Morgen, dels fordi Kommu-

niqué'et var stillet i Udsigt i den foreløbige Meddelelse, dels fordi det var uhyre vigtigt at berolige Stemningen i Landet, førte ikke til noget Resultat.

Statsminister Stauning var ivrig for, at Kommuniké'et blev udsendt Mandag, og Hans Majestæt Kongen lod gennem Kabinetssekretæren give Udtryk for sin Interesse i Sagen. Fra Udenrigsministeriet førtes i Dagens Løb flere Telefonsamtaler med Gesandtskabet i Berlin, dog uden Resultat.

Misforstaaelsen om „de fire Punkter“

Kl. 23.15 telefonerede Udenrigsminister Scavenius fra Berlin for at meddele, at der var opstaaet visse Vanskeligheder, som var Genstand for øjeblikkelig Forhandling med Auswärtiges Amt. Disse Vanskeligheder skyldtes, at der var sket Misforstaaelser*) under de Samtaler, som havde fundet Sted mellem det tyske Gesandtskab i København og Auswärtiges Amt angaaende »de fire Punkter«. Vanskelighederne gjaldt følgende:

1. *Henvisningen i Udkastet til de Forhandlinger, som havde fundet Sted mellem Danmark og Tyskland.* Denne Henvisning maatte udgaa, da Tyskland ikke havde Beføjelse til paa egen Haand — uden de øvrige Signatarmagters Anerkendelse — at føre Forhandlinger med Danmark om Pagtens Forstaaelse.

2. *Bemærkningen om, at der kun tænkes paa Foranstaltninger paa det politimæssige Omraade.* En saadan Begrænsning var for snæver, idet der ogsaa kunde tænkes Foranstaltninger paa andre Omraader end det rent politimæssige.

Udenrigsministeren stillede en yderligere Meddelelse i Udsigt, saasnart Forhandlingerne med det tyske Udenrigsministerium maatte være afsluttet. Kl. 1.40 Natten mellem Mandag og Tirsdag meddelte Afdelingschef Hvass fra Berlin, at der nu var opnaaet Enighed om en Ordlyd, og at der under ingen Omstændigheder maatte ske Offentliggørelse i Danmark inden Afslutningen af den højtidelige Statsakt om Tirsdagen. Resultatet af disse Forhandlinger i Berlin var blevet, at Notevekslingen mellem den tyske Gesandt og Udenrigsministeren af 23. November maatte annulleres, idet Tyskland af Hensyn til de øvrige Signatarmagter ikke paa egen Haand kunde give en formel Fortolkning af Pagtens Bestemmelser. Denne Noteveksling maatte afløses af en »Notits til Akterne«, hvori Udenrigsministeren gav Udtryk for, hvorledes den danske Regering opfattede Pagtens Bestemmelser. Endvidere skulde det af Notitsen fremgaa, at den tyske Gesandt havde erklæret, at Udenrigsministerens Fortolkning uden Tvivl var i Overensstemmelse med Pagtens Indhold, og at han, selvom han ikke var bemyndiget til paa de tre Staters Vegne at fortolke Indholdet, saaledes intet havde at tilføje. En saadan »Notits til Akterne« (A. 288) blev redigeret under Forhandlingerne i Berlin Natten mellem Mandag den 24. og Tirsdag den 25. November og underskrevet af Udenrigsministeren.

Notits til Akterne.

*) Om hvorvidt der virkelig forelaa Misforstaaelser, eller om det har været et Paaskud fra tysk Side for at komme bort fra Aftalerne med den herværende Gesandt, kan Renthe-Fink ikke udtale sig med Sikkerhed. Herom og om Renthe-Finks Overraskelse, da han ved sin Ankomst til Berlin forefandt en alvorlig politisk Spænding, der først ophørte, da hans natlige Forhandlinger med den danske Udenrigsminister førte til en tilfredsstillende ny Formulering af de danske Forbehold, tilfredsstillende i den Forstand, at det tyske Udenrigsministerium anerkendte Forbeholdene (A. 327, 328, 330 og 331 og Scavenius St. 40).

Tirsdag den 25. November. Kl. 10.50 meddelte Afdelingschef Hvass, at Udenrigsministeren med det tyske Udenrigsministerium havde aftalt følgende Formulering af Pressekommu­ni­qué's Slutning (i Stedet for Meddelelsen om »de fire Punkter«):

*Tirsdag den
25. No-
vember 1941.*

»Pagten gaar ud paa, at de kontraherende Stater gensidig vil underrette hverandre om den kommunistiske Internationales Virksomhed, raadføre sig med hverandre om de nødvendige Afværgelsesforanstaltninger til Modvirken af saadan Virksomhed samt gennemføre disse Foranstaltninger i snævert Samarbejde. Derudover indeholder Pagten ingen politiske eller andre Forpligtelser. Heller ikke berører den Danmarks Stilling som ikke-krigsførende Magt. Pagten befatter sig derimod paa den offentlige Sikkerheds Omraader med de kontraherende Parters Samvirken mod den kommunistiske Internationales Opløsningsarbejde. Pagten tilsigter en Sammenfatning og Koordination af de Afværgelsesforanstaltninger mod Kommunismen, som hver af de deltagende Stater skal foretage paa eget Territorium.»

Ved denne Formulering blev der taget Hensyn til de danske Ønsker, idet Meddelelsen, selvom »de fire Punkter« ikke træder saa klart frem som i det ovenfor nævnte danske Udkast, dog indholdsmæssigt dækker disse Punkter.

Det saaledes ændrede Udkast (A. 289) blev Kl. 11.20 forelagt for Statsministeren, der tiltraadte, at der nu ikke var andet at gøre end at acceptere den foreliggende Ordlyd. Statsministeren fandt det af Vigtighed, at Meddelelsen blev offentliggjort i Aftenaviserne samme Dag, hvilket derefter skete, idet Statsakten i Berlin paa dette Tidspunkt var afsluttet.

Statsakten i Rigskanselliet i Berlin paabegyndtes Kl. 12.30. Efter at Mødet var aabnet af den tyske Udenrigsminister, blev Protokollen om Forlængelse af Pagtens Gyldighed mellem Tyskland, Italien, Japan, Ungarn, Manchukuo og Spanien oplæst og undertegnet af Repræsentanter for disse Lande. Derefter afgaves Erklæringer af Repræsentanter for Italien, Japan, Ungarn, Manchukuo og Spanien, hvorefter Pagten blev tiltraadt af Danmark samt af Bulgarien, Finland, Kroatien, Rumænien, Slovakiet og Kina. Denne Tiltrædelse fuldbyrdes ved Overrækkelse af Noter fra de paagældende Landes Repræsentanter, stilet til den tyske Rigsudenrigsminister, samt ved Afgivelse af mundtlige Erklæringer fra disse Landes Repræsentanter, for Kinas Vedkommende dog ved Bekendtgørelse af et Telegram fra den kinesiske Regering.

*Statsakten
i Berlin
den 25. No-
vember 1941.*

Formuleringen af Udenrigsminister Scavenius' mundtlige Erklæring (A. 290) var holdt tæt op ad Regeringserklæringen af 26. Juni 1941 og det aftalte Pressekommu­ni­qué. Ordlyden af den danske Note (A. 297).

Som Afslutning paa Statsakten holdt Rigsudenrigsminister von Ribbentrop en kort Tale. (A. 293).

Statsakten i Berlin var af den tyske Regering iscenesat som en stor politisk Begivenhed. Udenrigsminister Scavenius' saavel som de øvrige i Statsakten deltagende Repræsentanters Ankomst til og Afrejse fra Berlin fandt Sted under Udfoldelse af et stort Ceremoniel med Æreskompagnier paa Bane­gaarden etc. I Programmet indgik endvidere, at Deltagerne i Løbet af de to Dage efter Statsakten nedlagde Kranse ved Monumentet for den ukendte Soldat og blev indbudt til Spisning hos Rigskansler Hitler, Rigmarskal Göring og Rigs-

udenrigsminister von Ribbentrop. I alle disse Festligheder deltog et stort Antal af det tyske Riges ledende Personligheder: Göbbels, Himmler, Heydrich, Frick, Rosenberg, Darré, Funk, Todt, Storadmiral Räder, Generalfeltmarskal Milch, Dr. Ley, Lutze m. fl. Udenrigsminister Scavenius blev efter Frokosten hos Rigskansler Hitler den 27. November om Aftenen samme Dag modtaget i privat Audiens af Rigskansleren. Den 28. November Kl. 9.30 afrejste Udenrigsministeren fra Berlin og ankom samme Aften til København.

I et Ministermøde den 29. November 1941 (Ber. IV A. 454) redegjorde Udenrigsministeren for sin Rejse til Berlin, og han sluttede ifølge Protokollen med »at gøre den Opfattelse gældende, at det var nødvendigt at Regeringen gjorde sig klart, at det kunde blive nødvendigt, hvis Udviklingen førte dertil, at Danmark maatte tilslutte sig *Aksepagten*.« Finansministeren og Forsvarsministeren tog — hedder det videre i Protokollen — Afstand derfra. — Referatets Rigtighed forudsat anmodede Kommissionen Scavenius om en nærmere Redegørelse for de Motiver, der maatte have bevæget ham til at tage et saadant Standpunkt. Herpaa har daværende Udenrigsminister Scavenius svaret følgende:

»I Anledning af det i Skrivelse af 13. d. M. refererede Protokollat fra Ministermøde den 29. November 1941, hvilket ikke tidligere har været mig forelagt, skal jeg bemærke, at jeg ingen Erindring har om det refererede.

Det forekommer mig usandsynligt, at jeg paa det daværende Tidspunkt skulde have udtalt nogen Formodning om, at den tyske Regering skulde ønske at tvinge os til at tilslutte os Aksepagten, d.v.s.: til Krigsdeltagelse. Ved Forhandlingerne forud for Danmarks Tiltræden af Antikominternpagten var det lykkedes at faa fastslaaet Danmarks Status som ikke-krigsførende Stat (Punkt 4 af »de fire Punkter«). Under mit Ophold i Berlin udtalte Hitler udtrykkelig til mig, at Tyskland satte Pris paa, at Frivillige fra de forskellige europæiske Lande meldte sig til Deltagelse i Kampen mod Bolchevismen. Derimod ønskede han ikke Staternes Deltagelse som saadanne.

Det forekommer mig endvidere usandsynligt, hvis jeg skulde have fremsat en saa vidtgaaende Formodning, at ikke flere Kolleger end nævnt havde taget Afstand.»

Graabogens
Referat af
danske
Pressekom-
mentarer
samt Til-
trædelsens
Virkninger
i Befolk-
ningen og
paa anden
Maade.

Ifølge Graabogen fremkom det officielle Pressecommuniqué i de københavnske Aftenaviser den 25. November og i Dagspressen iøvrigt den 26. November. Det ledsagedes, hedder det videre i Graabogen, i hele Pressen af Korrespondancer fra Berlin om Statsaktens Forløb samt af ledende Artikler, hvori de fleste af Bladene understregede det i Kommuniké'et til Slut anførte om Begrænsningen af Pagttiltrædelsens Virkning, medens nogle endvidere fandt sig foranlediget til at henlede Opmærksomheden paa, at Antikominternpagten ikke var identisk med »Tremagts-Pagten«. (Resumé af ledende Artikler i den københavnske Presse den 26. November, se A. 295).

De danske Pressekommentarer fik ikke den beroligende Virkning paa Befolkningen, de muligt vilde have faaet, dersom de havde kunnet bringes paa Forhaand.

Allerede et Par Dage efter, at den tyske Gesandt Torsdag den 20. November havde rettet sin første Henvendelse til Udenrigsministeren, var Sagen kendt i vide Kredse her i Landet. Der opstod allehaande Rygter, der intet havde med Virkeligheden at gøre. Et af de mest udbredte Rygter gik ud paa, at Danmarks Tiltræden af Pagten vilde medføre Forpligtelse til aktiv militær Indsats paa tysk Side. Mange troede, at Danmark som Følge af Tiltrædelse af Pagten

vilde blive »Aksemagt«. Stemningen var i store Kredse meget ophidset, og fra Regeringens Side kunde der intet gøres for at berolige den, idet Regeringen af Hensyn til Tyskland maatte bestræbe sig for, saa længe Forhandlingerne stod paa, at holde alt saa hemmeligt som muligt. Naar denne Sag gav Anledning til en saa voldsom Rygtedannelse og en saa stærk Ophidselse som Tilfældet var, skyldtes det utvivlsomt for en Del den Omstændighed, at Offentligheden ikke var klar over Antikominternpagtens Karakter og Indhold, men forvekslede den med Tremagts-Pagten mellem Tyskland, Italien og Japan (»Aksen«).

Til Styrkelsen af Stemningen imod Danmarks Tiltrædelse af Pagten bidrog muligt i nogen Grad Udsendelserne i den engelske Radio i Dagene omkring den 25. November. Den 24. paabegyndtes i disse Udsendelser en kraftig Agitation, der særlig rettede sig mod Udenrigsministeren, som beskyldtes for at forhandle i Berlin »for at gøre Danmark til et Led i Berlin-Rom-Tokio-Aksen«. Tiltrædelsen betegnedes som »det mest skæbnesvangre Skridt i Danmarks tusindaarige Historie«, og det hævdedes, at Danmark nu indtog sin Plads mod den engelsk-russiske Alliance. Der citeredes engelske Presseudtalelser om, at Konferencen i Berlin var et Forsøg paa at forene Europa ikke mod Rusland alene, men mod alle demokratiske Lande, og det gjordes gældende, at Pagten bandt Danmark til at kæmpe mod England og mod Amerika. Fra »Times« hentedes en Udtalelse om, at Danmark havde »nedværdiget sig«. Om »Det danske Raad« oplystes, at dette havde vedtaget en Resolution om, at Tiltrædelsen betød, at Danmark kunde blive tvangsindlagt i Kampen mod Storbritannien og dets Allierede. Raadet protesterede mod Udenrigsministerens »tyske Politik« og betegnede Tiltrædelsen som et »usselt Bedrag mod Folket«. — Samtidig blev Mødet i Berlin ogsaa af den *tyske* Propaganda — uanset Begrænsningen af Pagtens juridiske Rækkevidde — fremstillet som »en Kampparole ikke blot mod Sovjet-Bolchevismen men tillige mod Sovjet-Bolchevismens Allierede, som en Kampparole mod ethvert britisk Formynderskab over det europæiske Kontinent, som en Kampparole mod Alliancen Moskva-London-Washington«.

Stemningen herhjemme gav sig Udslag i, at der Tirsdag Aften den 25. November, samme Dag Statsakten havde fundet Sted i Berlin, iværksattes nogle Demonstrationer i København. Disse Demonstrationer, der udgik fra akademiske Kredse, havde Karakteren af et Optog, der først gik til Amalienborg og senere til Christiansborg, hvor der demonstreredes mod Udenrigsminister Scavenius. Optøget, hvori deltog nogle faa Hundrede Personer, i det væsentlige ganske unge Mennesker, deriblandt mange Studenter, blev med Lethed splittet af Politiet ved lempelig Indgriben.

I Studenterkredse udfoldedes der Agitation for »Studenterstrejke« den Dag, Udenrigsministeren vilde vende tilbage fra Berlin. Ved Indgriben af Universitetets Rektor lykkedes det imidlertid i det væsentlige at berolige de ophidsede Gemytter blandt Studenterne, og »Studenterstrejken« faldt til Jorden.

Gadedemonstrationerne fortsattes nogle Dage efter den 25., men mistede efterhaanden Karakteren af en politisk Tilkendegivelse og udartede nærmest til almindelig Gadeuorden.

Ligesom Universitetets Rektor greb energisk ind overfor Studenterne og truede med Relegering af enhver Student, der maatte blive antruffet som Deltager i Demonstrationer af enhver Art, eller som maatte tilskynde til Iværksættelse deraf eller Deltagelse deri, udviste ogsaa Politiet resolut Optræden, og det lykkedes derved at forhindre, at Demonstrationerne tog Overhaand*).

Demonstrationerne gav Anledning til stadig Forhandling mellem Udenrigsministeriet og Justitsministeriet paa den ene Side og det tyske Gesandt-

*) Om at forskellige Professorer havde nægtet at oplæse Rektor Blochs Opfordring til Studenterne: Ministermødeprotokollerne, Ber. IV A. 454.

skab paa den anden Side. Fra dansk Side henpegedes paa, at Demonstrationerne utvivlsomt blandt andet skyldtes, at den danske Pressemeddelelse var kommet ud et Døgn for sent. Dersom Meddelelsen til Offentligheden, saaledes som ønsket af den danske Regering, var blevet publiceret allerede Mandag den 24. November, vilde Befolkningen have været underrettet om Sagens virkelige Sammenhæng allerede samme Dag, Udenrigsministeren rejste, og der vilde i saa Fald ikke have foreligget den Anledning til Demonstrationer, at Folk savnede fyldestgørende Oplysning om Pagtens egentlige Indhold. En anden Grund til Demonstrationernes Iværksættelse maatte søges i Offentlighedens Forbitrelse over hele den Maade, hvorpaa Sagen var blevet gennemført fra tysk Side. Det var jo hurtigt blevet almindelig kendt, at den tyske Regering havde brugt usædvanlige Midler under de Forhandlinger, der fandt Sted i Dagene fra den 20. til den 23. November. Hertil kom Publikums Reaktion overfor Kravet om, at Udenrigsministeren personlig skulde give Møde i Berlin.

For at berolige Stemningen fandt *Rigsdagens Samarbejdsudvalg**) sig foranlediget til den 28. November at lade sin Sekretær, Folketingsmand Oluf Pedersen, fremsætte en Udtalelse i Radioen. Denne Udtalelse (A. 296) tilsigtede navnlig at slaa fast, at Pagten, der var indgaaet af Danmarks Udenrigsminister efter Bemyndigelse af Hans Majestæt Kongen paa Regeringens Ansvar og med Tilslutning af Rigsdagen ved dennes Samarbejdsudvalg, ikke indeholdt andre Forpligtelser end dem, hvorom der ved Regeringens Erklæring var blevet givet hel og fuld Besked.

Om de Konsekvenser, Danmarks Tilslutning til Pagten medførte for Danmarks officielle Repræsentation i det britiske Imperium, henvises til Afsnit C, Forholdet til Gesandterne i den frie Verden, hvor der udførlig gøres Rede bl. a. for de Skridt, den kgl. Gesandt i London, Grev Eduard Reventlow foranlediget ved Tiltrædelsen foretog, og som medførte hans Afskedigelse fra Statstjenesten.

Om det Indtryk Danmarks Tiltrædelse af Antikominternpagten gjorde i U. S. A., Minister Kauffmann St. 9.

F. Forhandlingerne med Tyskland i Juli—August 1940 angaaende Afslutningen af en Told- og Møntunion.

Efter Udsendelsen af 8. Juli Erklæringen ansaa Udenrigsminister Erik Scavenius det for opportunt officielt at overrække nævnte Erklæring til den tyske Regering, navnlig fordi Erklæringen, da den gengaves i de tyske Blade, ikke indeholdt Sætningen om Danmarks Selvstændighed og det danske Folks Egenart (herom nærmere Ber. IV S. 34). Udenrigsministeren sendte derfor Udenrigsministeriets Direktør, O. C. Mohr, til Berlin med Erklæringen, hvor Mohr sammen med Gesandten, Zahle, overrakte den til den tyske Regering. Ved denne Lejlighed blev af de tyske Myndigheder en Forhandling indledt, der senere resulterede i Forslaget om en Told- og Møntunion, et Forslag, der, efter at den danske Regering under de herefter paagaaende Forhandlinger havde indtaget en henholdende Holdning, dog ikke førte til noget Resultat, idet det viste sig, at man heller ikke fra tysk Side ønskede Forhandlingerne gennemført.

*) Spørgsmaalet om hvorvidt Initiativet til Erklæringens Udsendelse er taget af Sekretæren, se Samarbejdsudvalgets Protokol (Ber. IV A. 628).

Vedrørende de Forhandlinger og Beslutninger, de tyske Forslag gav Anledning til, har Kommissionen fra Udenrigsministeriet modtaget en af Ministeriet i 1941 udarbejdet *Graabog*, der optrykkes som Bilag A. Nr. 34, og fra daværende Direktør i Udenrigsministeriet *O. C. Mohr* er modtaget nogle supplerende Oplysninger hertil. (A. Nr. 36).

Graabog
udarbejdet
af Uden-
rigsministe-
riet.

Naar man fra Udenrigsministeriets Side ønskede, at Udenrigsministeriets Direktør skulde medvirke ved 8. Juli Erklæringens Overrækkelse, var dette ifølge *Graabogen* ment som en Courtoisie uden andet praktisk Formaal end det, at Udenrigsministeren omgaaende kunde faa et mundtligt Referat af Udtalelser af Betydning, der ved Erklæringens Overlevering muligvis kunde falde fra tysk Side, idet man selvsagt fra dansk Side ønskede paa et saa tidligt Tidspunkt som muligt at faa nogen Klarhed over, hvilke Planer Tyskland maatte have med Hensyn til det fremtidige Samarbejde. Nogen Instruktion om andet og mere end dette var ikke givet Direktøren. Ej heller var der givet ham Instruktion om at aflægge Besøg hos tyske Personligheder udover Besøget hos den tyske Udenrigsminister eller Statssekretær sammen med Gesandten ved Erklæringens Overlevering. Han havde dog inden Afrejsen for Udenrigsministeren nævnt, at det vilde være naturligt at benytte Lejligheden til at besøge de to højere Embedsmænd i det tyske Udenrigsministerium, som han kendte fra tidligere Tider, nemlig Ambassadør Ritter og Gesandt Grundherr.

Ved Besøget hos Statssekretær *Weiszäcker*, til hvem Erklæringen blev overleveret, da Udenrigsminister Ribbentrop ikke var i Berlin, faldt der — hedder det i *Graabogen* — ikke Udtalelser af særlig Betydning.

Ifølge Direktør Mohr (A. 391) passerede imidlertid følgende:

»Statssekretæren havde foran sig en Liste over Ministeriet Staunings Medlemmer. Han fremhævede, at han havde vanskeligt ved at forstaa, at disse Ministre, hvoraf han kendte nogle personligt, kunde have tiltraadt Udenrigsministerens Erklæring. Han nævnte som Eksempel Handelsministeren, Christmas Møller. Hvad var Forklaringen? Efter en kort Pause svarede Kammerherre Zahle, at Forklaringen maatte søges i Statsministerens Autoritet. Statssekretæren bemærkede dertil, at han til Nød kunde tænke sig, at Stauning selv var gaaet med til Erklæringen, men han kunde stadig ikke forstaa, hvorledes det var muligt, at Stauning havde kunnet faa alle de andre Ministre til at gaa med. Det var for ham et Mysterium. Trods en Pause fra Statssekretærens Side svarede hverken Kammerherre Zahle eller jeg paa denne Bemærkning. Statssekretæren bad derefter om nogle »personalhistoriske« Oplysninger om de af Ministrene, han ikke kendte. Vi var noget overraskede over Statssekretærens saa direkte udtalte Mistillid til Erklæringens Oprigtighed. Den kunde efter vor Mening maaske bl. a. henføres til, at Renthe-Fink's Hjelpegesandt Hencke umiddelbart efter Erklæringens Udstedelse havde været kaldt til Berlin til Konference. Zahle vilde nu i en kort politisk Beretning hjem give Meddelelse om Erklæringens Overlevering. Han ansaa det imidlertid for mest hensigtsmæssigt deri at undlade at omtale Statssekretærens Skepsis med Hensyn til Erklæringens Oprigtighed og henstillede, at jeg i Stedet for mundtligt gjorde Udenrigsministeren bekendt med det paagældende Intermezzo, hvad jeg saa gjorde, da jeg kom hjem.«

Næste Formiddag under Samtalen med *Ambassadør Ritter* stillede denne — ifølge *Graabogen* — det Spørgsmaal, om den Erklæring, Kammerherre Zahle og Direktøren havde afleveret den foregaaende Dag, var at forstaa saa-

Samtalen
med Am-
bassadør
Ritter.

ledes, at Danmark var rede til med Tyskland at drøfte (»besprechen«) det fremtidige økonomiske Samarbejde allerede inden en europæisk Fred og ikke først efter en saadan. Direktøren svarede, at han ikke havde droftet det specielle Spørgsmaal om Tidspunktet med Udenrigsministeren, men at der efter alt foreliggende for ham ikke kunde være nogen Tvivl om Danmarks Villighed til en »Besprechung« før Fredsslutningen, da det selvsagt laa i Danmarks Interesse at blive taget med paa Raad, inden Tyskland lagde sig for fast paa bestemte Standpunkter. Hr. Ritter nævnede, at man fra tysk Side endnu ikke var helt beredt til Drøftelser, men det vilde næppe vare længe, inden man var det, og han vilde arbejde paa, at det til sin Tid blev foreslaaet os at sende Repræsentanter til Berlin til en foreløbig Drøftelse af Problemerne.

Under Henvisning til, at der i Udenrigsministeriets Akter mangler en Del Oplysninger, der turde være af Interesse for Spørgsmaalet, har daværende *Direktor O. C. Mohr* afgivet en Række supplerende Oplysninger til nærmere Belysning dels af de nærmere Omstændigheder, der medførte Samtalen med Ambassadør Ritter, dels indeholdende et udførligt Referat af Samtalens Forløb (jfr. herom A. 391). Minister Mohr rekapitulerer sin Redegørelse herom med følgende:

Der har været fremsat den Opfattelse, at min Samtale med Ritter skulde være Aarsagen til, at vi overhovedet fik Opfordringen til økonomiske Drøftelser (Told- og Møntunion)*). Dette turde være ganske »uhistorisk«. Betragtningen, der ligger til Grund for nævnte Opfattelse, skulde være den, at jeg over for Ritter skulde have godkendt den Fortolkning af Erklæringen af 8. Juli, at vi var villige til økonomiske Drøftelser inden Krigens Ophør. Rent bortset fra, at en saadan Udtalelse ikke vilde have haft bindende Virkning for Regeringen, var Forholdet følgende: Ritter sondrede i sine Spørgsmaal mellem Fortolkningen og »mit Indtryk paa Grundlag af min egen Ministers Indstilling«. Det første Spørgsmaal erklærede jeg mig ude af Stand til at besvare. Mit Indtryk var, at Ritter forud kendte min Ministers Indstilling og, ligesom Statssekretæren, antagelig ogsaa til Dels Divergensen inden for det danske Kabinet. Ganske vist anstillede Ritter sig et Par Gange i Samtalen, som om han ansaa Udenrigsministerens Indstilling for afgørende for Fortolkningen, men dette ansaa jeg for »Teater«. Det var nu engang den Maade, Ritter plejede at forhandle paa. Ved de enkelte Udtalelser i saa Henseende modsagde jeg ham ikke for ikke at komme nærmere ind paa, i hvilken Grad de andre danske Ministre stod bag Udenrigsministerens Erklæring. Men i en Bemærkning ved Samtalens Slutning understregede jeg for en Sikkerheds Skyld, at økonomiske Drøftelser under Krigen var et Spørgsmaal, Regeringen maatte overveje og tage Stilling til, naar den adviserede tyske Opfordring til sin Tid kom.

Der skulde da ikke være nogen Misforstaaelse mulig. Det, der skete, var i store Træk utvivlsomt følgende:

Tyskland udarbejdede nye økonomiske Planer, og det var — ogsaa inden Erklæringen af 8. Juli — sikkert Hensigten at opfordre bl. a. Danmark

*) At Afgivelsen af Erklæringen af 8. Juli 1940 skulde have været Udgangspunktet for den tyske Henstilling, er ifølge Scavenius (jfr. »Forhandlingspolitiken under Besættelsen« S. 66) urigtig. Det tyske Udenrigsministerium havde allerede forinden Erklæringens Udstedelse — skriver Scavenius — beskæftiget sig med denne Idé, og Scavenius henviser her til nogle Udtalelser, den daværende Sekretær i det tyske Gesandtskab, Schwarzmann, fremkom med i en Samtale den 6. Juli 1940 med Udenrigsministeriets handelspolitiske Raadgiver, Direktor Sthyr. (Sthyr's Referat af nævnte Samtale findes i Ber. IV A. 77).

til Drøftelser, naar Planerne i Løbet af Efteraaret 1940 blev færdige. Erklæringen af 8. Juli og dens Overrækkelse i Berlin bevirkede, at jeg som Svar herpaa blev gjort bekendt med, at vi vilde modtage en Opfordring til Drøftelser. Samtidig benyttede Ritter Lejligheden til at understrege, at vi kunde forvente større Indrømmelser, hvis vi lod være med at stille os paa det Standpunkt, at vi først vilde forhandle efter Krigen.

Under Samtalen, der oprindeligt bl. a. drejede sig om, at vi maatte være forberedt paa som Svar paa 8. Juli Erklæringen at faa tilstillet Opfordring til økonomiske Drøftelser, meddelte Ambassadør Ritter i Fortrolighed, at de tyske Planer antagelig vilde gaa ud paa betydelige Toldnedsættelser eller maaske endog *Toldunion*. Ved Ordet »Toldunion« studsede Mohr — erklærer han —, og han begyndte at tage til Genmæle, men Ritter afbrød med en Haandbevægelse og en Bemærkning om, at der ikke var Grund til her at diskutere noget, »der laa saa langt borte«. Mohr gik dengang ud fra, at Ritters Afbrydelse betød, at et Forslag om Toldunionen virkelig var en meget fjern Mulighed, men Ordet »Toldunion« kunde naturligvis være en »Føler«, som han skyndte sig at trække tilbage igen. Iøvrigt lød jo — skriver Mohr — »betydelige Toldnedsættelser« ogsaa yderst foruroligende.

Toldunion
nævnes første
Gang.

Direktør Mohr's Redegørelse er forelagt daværende Udenrigsminister Scavenius, der vedrørende dette Punkt udtaler (A. 398):

»Naar Direktør Mohrs Samtale i Berlin d. 18. Juli 1940 med Ambassadør Ritter har haft den indgaaende Karakter, som han skildrer det i sin Redegørelse af 25. Juni 1946, og navnlig at Tanken om en Toldunion er blevet ventileret af Ritter allerede ved denne Lejlighed, forstaar jeg ikke, at vi alle blev saa forbavsede, da denne fremsatte sit vidtgaaende Forslag over for mig d. 30. Juli 1940. M. bemærker da ogsaa selv under 4) (A. 395), at jeg ikke blev foruroliget ved den Advis og Opfordring til økonomiske Drøftelser (altsaa ikke Toldunion), der var fremkommet ved Samtalen med R. d. 18. Juli.

Heroverfor erklærer Minister Mohr:

»Da jeg den 19. Juli 1940 over for Udenrigsministeren gav et mundtligt Referat af min Samtale med Ambassadør Ritter den foregaaende Dag, anførte jeg, at de tyske økonomiske Planer efter Ritters Fremstilling gik ud paa betydelige Toldnedsættelser, *maaske endog Toldunion*. Men jeg tilføjede over for Udenrigsministeren, at Ritter, da jeg ved Ordet Toldunion begyndte at tage til Genmæle, havde standset mig med en Haandbevægelse og en Bemærkning om, at der ikke var Grund til at diskutere noget, »der laa saa langt borte«, og at jeg opfattede dette som en Tilkendegivelse af, at Risikoen for, at de tyske Forslag virkelig skulde komme til at gaa ud paa Toldunion, var yderst ringe. Deri ligger Forklaringen paa, at jeg blev overrasket over Ritters vidtgaaende Forslag af 30. Juli, og jeg gaar ud fra, at det ogsaa forklarer Udenrigsministrenes Overraskelse.

Under Samtalen med Gesandt Zahle og Direktør Mohr udkastede Ritter — ifølge Graabogen — et Program, han foreløbig vilde arbejde paa: at vi i en nær Fremtid — saasnart man fra tysk Side var rede, antagelig om et Par Maaneder — fik en Opfordring til at sende Repræsentanter til Berlin til en foreløbig Drøftelse.

Ambassadør
Ritter an-
kommer til
København.

Dette skete imidlertid ikke, men allerede 30. Juli 1940 — knap to Uger efter denne Samtale — ankom Ambassadør Ritter til København og forelagde mundtlig Udenrigsminister Scavenius Forslag om Danmarks Indtræden i »Wirtschaftunion« med Tyskland, saaledes at der med »Wirtschaftsunion« mentes Told- og Møntunion*). Enkeltheder i en saadan Union havde man fra tysk Side endnu ikke gjort sig helt klart, men man tænkte sig nærmest den belgisk-luxembourgiske Told- og Møntunion som Forbillede. Man vilde fra tysk Side paa enhver Maade respektere Danmarks Selvstændighed og ikke gøre denne Union mere omfattende, end økonomiske Hensyn gjorde det nødvendigt. Hvis den danske Regering i Princippet kunde erklære sig villig til en saadan Told- og Møntunion — og Svaret i saa Henseende vilde Ambassadør Ritter gerne bringe med, naar han den næste Dag rejste tilbage til Berlin —, vilde man fra tysk Side foreslaa Forhandlinger i Berlin i nærmeste Fremtid for at naa til en kort »Rammeoverenskomst«. Forhandlingerne om en saadan »Rammeoverenskomst« kunde forhaabentlig tilendebringes i Løbet af 3—5 Dage. Derefter skulde i de nærmeste 2—3 Maaneder følge Forhandlinger dels om de nødvendige Overgangsbestemmelser, dels om de Detailbestemmelser til Rammeoverenskomsten, ved hvilke de enkelte danske Erhvervsgrenes Trivsel skulde sikres. Først naar Overenskomsten om Detailbestemmelserne var afsluttet, vilde den danske Regering være endelig bundet. Det var fra tysk Side et meget stærkt Ønske, at Forhandlingerne om »Rammeoverenskomsten« skulde foregaa i dybeste Fortrolighed og ikke komme til Offentlighedens Kundskab, før denne Overenskomst var underskrevet.

Ramme-
overens-
komst.

Fremgangsmaaden med hurtig Afsluttelse af en Rammeoverenskomst og senere Afsluttelse af en endelig Aftale begrundede Hr. Ritter med den Betragtning, at den tyske Regering maatte anse det for uheldigt, at Sagen kom til Offentlighedens Kundskab, forinden det gennem Afsluttelse af en Rammeoverenskomst var blevet gjort klart, at de to Regeringer i Princippet var enige om den Tilnærmelse, der vilde ligge i en Told- og Møntaftale. Da den detaillerede Aftale selvsagt vilde kræve Medarbejde fra videre Kredse, kunde Forhandlingerne om denne ikke hemmeligholdes. Disse Forhandlinger ønskedes derfor først optagne, naar Rammeoverenskomsten forelaa.

Mødet med Ritter, hvori ifølge Mohr ogsaa Renthe-Fink deltog, fandt, saa vidt Mohr erindrer, Sted Kl. 14 og varede kun en halv Times Tid. Her-

*) 1. Denne »Programændring« maa — skriver Minister Mohr i sin Redegørelse — være fremkaldt ved Indgriben fra anden Side. Paa Grundlag af senere Begivenheder og Oplysninger kan det vistnok fastslaaes, at den skyldtes Indgriben fra den tyske Udenrigsminister, Ribbentrop. Det synes, som denne havde Brug for omgaaende at fremsætte et Toldunionsforslag som et Instrument ved politiske Aktioner, som han benyttede Lejligheden til at foretage i Anledning af den danske Erklæring af 8. Juli. Dette er i alt Fald den Forklaring, der maa anses som den sandsynligste.

2. I den over den daværende tyske Gesandt og Rigsbefuldmægtigede v. Renthe-Fink optagne Politirapport erklærer v. Renthe-Fink over for Minister Mohr at have haft en Telefonsamtale angaaende Sagen med Ambassadør Ritter, nogen Tid før denne ankom til København, og det er sandsynligt — erklærer Renthe-Fink her —, at han som Svar paa et Spørgsmaal fra Ritter har udtalt, at denne gerne kunde komme og undersøge, om det vilde være muligt at gennemføre et saadant Forslag. Det havde overrasket ham, at Ritters Forslag ikke alene omfattede en egentlig Told-, men ogsaa en Møntunion.

overfor hævder daværende Udenrigsminister Erik Scavenius, at Samtalen maa have fundet Sted om Formiddagen efter Ministerens daglige Formiddagsmøde med Udenrigsministeriets højere Embedsmænd. (Om dette nærmere Mohr og Scavenius A. 398—405).

Efter nogen Diskussion om de Problemer, Forslaget rejste, endte Udenrigsministeren med at sige, at han ikke kunde tage Stilling til Forslaget, men vilde forelægge det i et Ministermøde samme Dag og vilde bestræbe sig for at udvirke, at Regeringens Svar paa det principielle Spørgsmaal — hvad dette end blev — kunde foreligge allerede inden Ambassadørens Tilbagerejse til Berlin.

Ministermødet skulde være Kl. 15.30, og Udenrigsministeren foreslog, at Ritter gik en Tur en halv Times Tid og kom tilbage Kl. 15 for at drøfte Spørgsmaalet med Direktør Mohr (der indtil Kl. 15 vilde være optaget af at skrive Referat af Mødet). Da Ritter var gaaet, forklarede Udenrigsministeren Mohr (jfr. herom Mohr A. 400), at han havde bedt Ritter komme tilbage Kl. 15, for at Mohr, der kendte Ritter, kunde forberede denne paa et Afslag. Ritter kom Kl. 15.30, og om Samtalen henvises til Mohrs udførlige Redegørelse (A. 395).

Mohrs Samtale med Ritter, hvori denne forberedes paa et Afslag.

Da man imidlertid i Ministermødet havde indtaget en anden Holdning (man vilde — meddelte Scavenius, da han kom tilbage fra Mødet — »tage en Forhandling«, Mohr A. 396), forstod Mohr i første Omgang dette saaledes, at man hellere end at give et brutalt Nej vilde lade Afslaget fremkomme under en Forhandling. Det viste sig imidlertid, at Planen var ved Forhandling at naa til et Kompromis. Udenrigsministeren meddelte, at Mohr var udset til Leder af den Delegation, der skulde sendes til Berlin, og at det vilde blive en vigtig Opgave under Forhandlingerne at opnaa tysk Tilsagn om, at der ikke vilde blive Tale om at støtte danske Nationalsocialisters eventuelle Forsøg paa Regeringsomvæltning uden om Forfatningen. Mohr bad sig da fritaget for overhovedet at deltage i Forhandlingerne under Henviisning til, at han — iøvrigt paa Udenrigsministerens eget Initiativ — over for Ritter var gaaet saa stærkt imod Tanken om en Toldunion. Mohr henviste ogsaa til — erklærer han —, at det vilde være mere rimeligt at gøre et Medlem af Regeringen til Delegationens Formand, naar Forhandlingerne skulde have politisk Karakter.

Dermed gled Mohr ud — slutter han — og kom ikke til at deltage i Forhandlingerne.

Daværende Udenrigsminister Erik Scavenius erindrer dog — erklærer han — intet om, at han skal have anmodet Mohr om at forberede Ritter paa et Afslag. »Hvorfor havde jeg i saa Fald ikke selv antydnet« — skriver han — »et saadant i den Samtale, jeg lige havde haft med ham? Det er ogsaa usandsynligt af den Grund, at mine Bestræbelser netop gik ud paa at faa en Forhandling i Gang for ikke at blive udsat for et tysk Diktat. Naar Besættelsesmagten foreslog en Forhandling, laa deri en indirekte Anerkendelse af den siddende danske Regering. Desuden vilde jeg ved et saadant Skridt have afgjort Sagen, inden den havde været forelagt i Ministermøde, hvad der er utænkeligt. I Samtalen med Ritter sagde jeg udtrykkeligt til ham, at i en Sag af dette Omfang fandt jeg det ikke tilstrækkeligt, at han forelagde den alene

Scavenius som Mohrs Samtale med Ritter.

for Udenrigsministeren, men at jeg maatte anse det for paakrævet, at han fik Lejlighed til ogsaa at tale med Statsministeren og interesserede Kolleger. Jeg inviterede ham derfor til Frokost den næste Dag. Uden at have nogen Erindring derom, kunde jeg tænke mig at have anmodet Direktør Mohr om at tage en Samtale med Ritter, som Mohr kendte godt fra tidligere Tid, til Sagens nærmere Oplysning.*

Om Mohrs Svar paa disse Bemærkninger henvises til Mohrs udførlige Referat af Samtalen med Udenrigsministeren (A. 400). Om det Tidspunkt hvorpaa Mohrs detaillerede Gengivelse af denne Samtale er nedskrevet, samt om hvorvidt der maatte foreligge Erindringsforskydninger, henvises til de herom fra Scavenius og Mohr modtagne Erklæringer (A. 402—405).

Samme Dag Kl. 15.30 forelagde Udenrigsministeren Sagen i et Ministermøde paa Grundlag af det af Direktør Mohr udarbejdede Referat af Udenrigsministerens Samtale med Ambassadør Ritter om Formiddagen (A. 339). Regeringens øvrige Medlemmer var allerede i Ministermøder den 19. og 22. Juli af Udenrigsministeren blevet informeret om Sagens Forhistorie (Ber. IV A. 424), og det besluttedes nu at forelægge Spørgsmaalet for Samarbejdsudvalget nævnte Dags Formiddag, derefter at forelægge Sagen for Kongen og paany behandle Spørgsmaalet i et Ministermøde (Ber. IV A. 425).

Paa dette Møde fremlagde Udenrigsministeren et Dagen forinden i Udenrigsministeriet udarbejdet foreløbigt Udkast til en Erklæring fra den danske Regering angaaende de Betingelser, paa hvilke man fra dansk Side var rede til at optage Drøftelser med Tyskland om Afsluttelse af den foreslaaede Overenskomst om en Told- og Møntunion (Udkast se A. 348).

De Beslutninger, som blev truffet ved de ovennævnte Drøftelser i Løbet af Formiddagen den 31. Juli, gik ud paa, at man fra dansk Side kunde afgive Erklæring til Ambassadør Ritter om, at den danske Regering i Princippet var villig til paa de i Erklæringsudkastet angivne Betingelser at optage Forhandlinger med Tyskland om Afsluttelse af en Overenskomst som foreslaaet fra tysk Side.

Paa Ministermødet den 31. Juli blev det dog fremhævet,

1. at man, for saa vidt angik Møntunion, skulde opstille som Forudsætning for Forhandlingernes Optagelse, at Kronen blev eneste lovlige Betalingsmiddel her i Landet,
2. at man angaaende Møntspørgsmaalet iøvrigt skulde opstille som Forudsætning, at der aftaltes et fast Kursforhold mellem Mark og Krone i Overensstemmelse med Prisniveauet i de to Lande,
3. at man skulde undgaa at betegne Overenskomsten som en Mønt- og Toldunion, men finde en anden Betegnelse for Overenskomsten.

Det sidste Ønske faldt i Traad med den fra dansk Side opstillede Forudsætning om, at den danske Krone skulde være eneste Betalingsmiddel i Danmark, saaledes at der ikke blev Tale om at afslutte en Møntunion i egentlig Forstand.

Man enedes endelig paa Ministermødet om, at man vilde give Ambassadør Ritter det endelige Svar med Hensyn til den danske Regerings Stilling, naar forskellige af Ressortministrene havde haft Lejlighed til en direkte Drøf-

telse med Ambassadøren efter en Frokost, som Udenrigsministeren skulde give for Ambassadøren samme Dag.

Til Stede ved den paagældende Drøftelse med Ritter var Statsminister Stauning, Udenrigsminister Scavenius, Finansminister Buhl, Trafikminister Gunnar Larsen og Nationalbankdirektør Bramsnæs. (Handelsminister Christmas Møller og Landbrugsminister Bording var indbudt, men var forhindrede.)

Paa Grundlag af denne Drøftelse og i Henhold til de tilstedeværende Ministres Bemyndigelse udarbejdede Udenrigsministeriet i Form af et Memorandum en Erklæring angaaende de Betingelser, paa hvilke den danske Regering var rede til at optage de omhandlede Forhandlinger med den tyske Regering.

Memorandummet (A. 349) blev efter at være godkendt af Statsministeren og Finansministeren samme Aften overgivet Ambassadør Ritter, der godkendte det paa sin Regerings Vegne. Endvidere blev Memorandummet den næste Formiddag den 1. August Kl. 11 $\frac{1}{2}$ af Udenrigsministeren forelagt paa et samlet Ministermøde og godkendt af dette.

Dansk
Memoran-
dum over-
gives Am-
bassadør
Ritter.

Som det vil ses af Memorandummet, ændrede man i Overensstemmelse med Ministermødets Ønske Betegnelsen af Overenskomsten fra »en Overenskomst om en Mønt- og Toldunion« til: »en Overenskomst med Hensyn til Erhvervsfællesskab«.

I Memorandummet siges det iøvrigt:

- 1) at den danske Regering i Princippet er rede til straks at optage Forhandlinger med den tyske Regering angaaende Afsluttelsen af en Overenskomst med Hensyn til Erhvervsfællesskab under Bibeholdelse af fuldkommen politisk Selvstændighed for Danmark,
- 2) at den danske Regering med Hensyn til Møntspørgsmaalet gaar ud fra, at den danske Krone bliver det eneste Betalingsmiddel i Omløb i Danmark,
- 3) at den danske Regering gaar ud fra, at der bliver aftalt et fast Forhold mellem Mark og Krone i Overensstemmelse med Prisniveauet i de to Lande.

Endvidere fastslaas det i Memorandummet, at de kontraherende Parter allerede er enige om,

1. at man fra tysk Side ved Gennemførelsesbestemmelserne af den paagældende Aftale vil drage Omsorg for, at de forskellige Grene af det danske økonomiske Liv, herunder ogsaa det mindre Landbrug, ikke efter Krigen skal have daarligere Livsbetingelser end før Krigen,
2. at den danske Industri skal kunne opretholde sin Beskæftigelsesgrad, i hvilken Henseende Aftaler om Produktions- og Salgskontingenter o. lign. vil være at træffe,
3. at der ved Gennemførelsen af Aftalen tages det videst gaaende Hensyn til hver enkelt dansk Erhvervsgren,
4. at der skal skabes Mulighed for, at Danmark, der maa antages at faa sit Hovedafsætningsmarked i Tyskland, skal kunne benytte en passende Del af sine Indtægter ved Udførselen hertil til Indkøb i Tredieland,

5. at de af militære Grunde saalænge Krigen varer bestaaende Indskrænkninger i Danmarks Udførsel til Tredieland skal ophæves efter Krigen, samt endelig,
6. at der for at undgaa pludselige Ændringer i Situationen paa Kapitalmarkedet og Beskæftigelsen i Danmark skal træffes Overgangsbestemmelser, saaledes at den nødvendige Omstilling af den danske Økonomi kan finde Sted i Ro.

Hensigten med dette Memorandum var at sikre sig, at Forhandlingerne kun blev optaget paa den Betingelse, at der tilvejebragtes saadanne Kauteler, at dansk Erhvervsliv — navnlig Landbrug og Industri — kunde være tilstrækkeligt værnet og sikret under de økonomiske Forhold, der vilde opstaa i Europa, hvis de tyske Planer om et europæisk Storrøm gennemførtes.

Inden Ambassadør Ritters Afrejse blev der truffet Aftale om, at en dansk Delegation snarest muligt skulde rejse til Berlin for at faa overleveret den tyske Regerings Forslag til Rammeoverenskomsten. Som Medlemmer af Delegationen udpegedes: Trafikminister Gunnar Larsen, Formand*), Nationalbankdirektør Bramsnæs, Generaldirektør Korst, Direktør Sthyr, Afdelingschef Wassard og Kontorchef Sveinbjørnsson.

Delegationens første
Rejse til
Berlin fra
4. til 8.
Aug. 1940.

I Overensstemmelse med den af Ritter trufne Aftale rejste Trafikminister Gunnar Larsen den 4. August sammen med enkelte af Delegationsmedlemmerne til Berlin. Ved Delegationsmedlemmernes Ankomst til Berlin modtog disse et foreløbigt tysk Udkast til Rammeoverenskomsten. (A. 351).

Efter en Gennemgang af det foreløbige Udkast til Rammeoverenskomsten telegraferede Trafikministeren samme Dag saaledes til Udenrigsministeren:

»Som aftalt i København med Ritter, modtog Sthyr ved Ankomsten et rent foreløbigt Udkast til Overenskomst. Udkastet er efter vor Formening uegnet som Forhandlingsgrundlag i det for Mandag planlagte officielle Møde. Under Henvisning hertil foreslog vi i Dag Ritter enten at udskyde de øvrige Delegationsmedlemmers Ankomst nogle Dage, til mere Klarhed er opnaaet gennem Underhaandssamtaler, eller at lade de øvrige Medlemmer komme som planlagt Mandag, men udskyde officielle Møder indtil videre. Den sidste Udvej blev foretrukket, da det anses for ønskeligt, at de øvrige Medlemmer deltager i de forberedende Samtaler.«

Samme Dag, Søndag den 4. August, sendte Trafikministeren endvidere Udenrigsministeren det i Afskrift (A. 354) vedlagte Brev. Udenrigsministerens Svarbrev til Trafikministeren (A. 355).

Som det vil ses af Trafikministerens Telegram og Brev til Udenrigsministeren, meddelte Trafikministeren Ritter, straks efter at Overenskomstudkastet var gennemgaaet af de af de danske Delegationsmedlemmer, som allerede var ankommet til Berlin, at disse ansaa det modtagne Overenskomstudkast som uegnet til Forhandlingsgrundlag,*) da det ikke var i Overensstemmelse

*) Om de efter Scavenius' Mening ubeføjede Angreb paa Gunnar Larsen, bl. a. for hans Deltagelse i Forhandlingerne om Told- og Montunion, og om, at en Kritik af Gunnar Larsens Optræden i denne Forbindelse savner ethvert sagligt Grundlag, Scavenius A. Nr. 38.

med det i København afgivne og af Ritter accepterede Memorandum (A. 349), og det foresloges derfor* enten at udsætte de øvrige Delegationsmedlemmers Ankomst eller at aflyse det til Mandag den 5. indvarslede officielle Møde. Ritter erklærede iøvrigt, at han selv var klar over, at Overenskomststudkastet maatte gennemgaa radikale Ændringer, inden det kunde accepteres som Overenskomst fra dansk Side, men anmodede indtrængende om, at man ikke traf en Beslutning, hvorved hele Sagen blev udskudt. Man enedes derfor om foreløbigt at udskyde det officielle Møde, men lade de øvrige Delegationsmedlemmer komme til Berlin for at deltage i de Underhaandsforhandlinger, som maatte finde Sted, for at man fra dansk Side kunde faa Klarhed over, hvad de tyske Ønsker og Hensigter med Overenskomsten var. Under en Underhaandssamtale med Ritter den 5. August (Referat A. 357) fremsattes fra dansk Side det Synspunkt, at Overenskomststudkastet maatte undergaa en Række betydelige Ændringer, forinden det kunde benyttes som Forhandlingsgrundlag. Under Samtalen enedes man dog om at afholde et Aabningsmøde for de to Delegationer, for at man fra tysk Side kunde faa Lejlighed til umiddelbart at forelægge den danske Delegation Sagen.

Aabningsmødet fandt Sted Mandag den 5. August Kl. 17 i Udenrigsministeriet (Referat af Mødet A. 360**). I Mødet deltog den samlede danske Delegation og den samlede tyske Delegation. Den tyske Delegation bestod af følgende Herrer: Ambassadør Ritter, Legationsraad van Scherpenberg, Reichsbankdirektor, Ministerialrat Ludwig, Ministerialrat Scherer, Ministerialrat Herting, Oberregierungsrat Bussmann, Regierungsrat Meyer-Burckhardt, Ministerialdirektor Straubinger, Direktor bei der Reichsbank Caravias og Oberregierungsrat Kadgien.

Som det vil ses af Referatet, meddelte Ritter paa Mødet

1. at Overenskomststudkastet kun maatte anses som et rent foreløbigt Forhandlingsgrundlag,
2. at han var villig til at forhandle uden Overenskomststudkast, hvis man fra

*) Det, der gjorde det tyske Udkast uegnet som Forhandlingsgrundlag, var ifølge Scavenius (»Forhandlingspolitiken under Besættelsen«, S. 72) ikke blot, at det — et typisk Udtryk for Tyskernes Mangel paa Evne til at individualisere — var saa at sige kalkeret over den belgisk-luxembourgske Union, d. v. s. en Union af to ligeberettigede Stater af nogenlunde ensartet økonomisk Struktur, medens der her var Tale om en Overenskomst mellem et lille Land og en Stormagt, men ogsaa Bestemmelsernes materiale Indhold, saaledes Ligeretten for fysiske og juridiske Personer til at drive Erhvervsvirksomhed i begge Lande samt Bestemmelsen om, at Handelsforhandlinger med fremmede Magter paa begge Staters Vegne skulde føres af Tyskland.

**) Dette Referat og de øvrige Referater af de Forhandlinger og Samtaler, der førtes i Berlin, er ifølge Graabogen nedskrevet straks og umiddelbart derefter godkendt af hele den danske Delegation.

Til Forstaaelse af Referaterne skal endpu bemærkes, hedder det i Graabogen, at naar Delegationen ikke i højere Grad, end sket er, i Enkeltheder imødegik det tyske Udkast til Rammeoverenskomsten, der som nævnt ikke stemte overens med de i København trufne Aftaler, skyldes det, dels at man fra tysk Side straks ved Samtalernes Begyndelse erklærede, at Udkastet ikke skulde tages som Udtryk for de endelige tyske Ønsker, dels at Delegationen ikke havde Mandat til at føre egentlige Realitetsforhandlinger, men kun til at informere sig om de tyske Planer.

dansk Side lagde Vægt herpaa. Han havde kun ment, at det var praktisk at have et Udgangspunkt.

I Overensstemmelse med det Mandat, som Delegationen havde faaet for sin Rejse til Berlin, nemlig *dels* at modtage et tysk Forslag til Overenskomsten *dels* at søge klarlagt den tyske Regerings Hensigt og Mening med et saadant Forslags enkelte Bestemmelser, saafremt der var Uklarheder, besluttede Delegationen, efter at det nu var klargjort, at Udkastet ikke maatte opfattes som et gennearbejdet Overenskomstforslag, men kun som et løsere Forhandlingsgrundlag, at gaa ind paa at foretage en kursorisk Gennemgang af Overenskomstudkastet paa et uofficielt Møde, hvor Delegationsmedlemmerne fra begge Sider var til Stede in pleno. Hensigten med dette Møde var at give den danske Delegation Lejlighed til — uden at komme ind i egentlige Forhandlinger — at stille Spørgsmaal med Hensyn til Forstaaelsen af Udkastets forskellige Bestemmelser. Endvidere enedes man om at afholde to uofficielle Møder for at faa Klarhed over forskellige finansielle og toldmæssige Bestemmelser i Udkastet.

Den 6. August Kl. 17 fandt den kursoriske Gennemgang Sted af Overenskomstudkastet paa et Møde mellem de to Delegationer i Reichswirtschaftsministerium. (Referat af dette Møde A. 361).

Den 6. August fandt endvidere det aftalte uofficielle Møde Sted til Klarlæggelse af forskellige toldmæssige Bestemmelser i Udkastet (Referat af dette Møde A. 365).

Desuden fandt den 7. August det aftalte Møde Sted hos Ritter til Klarlæggelse af forskellige finansielle Spørgsmaal i Overenskomstudkastet. (Referat af dette Møde A. 367).

Den 8. August fandt endelig inden Delegationens Tilbagerejse til Danmark en Underhaandssamtale Sted hos Ritter. Formaalet med denne Samtale var at give Ritter Lejlighed til at resumere Stillingen, efter at man fra dansk Side havde fremhævet, hvorfor Overenskomstudkastet ikke var antageligt som Forhandlingsgrundlag, og efter at man fra tysk Side havde haft Lejlighed til ved Underhaandssamtalerne at klarlægge Hensigten med Overenskomstudkastets forskellige finansielle og toldmæssige Bestemmelser.

Ritter gav under Samtalen Udtryk for, at man fra tysk Side var villig til at søge at finde en Løsning, saaledes at Overenskomstudkastets enkelte Bestemmelser blev affattet i Overensstemmelse med de fra dansk Side under Underhaandssamtalerne fremførte Synspunkter.

Den 8. August om Eftermiddagen rejste den danske Delegation til København og aflagde Referat over Rejsens Forløb til Udenrigsministeren, ligesom man til denne afleverede det fra tysk Side udarbejdede foreløbige Overenskomstudkast.

Fra tysk Side havde man ved Forhandlingernes Optagelse insisteret paa, at Forhandlingerne om en Rammeoverenskomst skulde gennemføres meget hurtigt, og man ønskede nu, efter at Forslaget var afleveret, at den danske Regering skulde tage endelig principiel Stilling i Løbet af 8 Dage, d. v. s. inden den 15. August. Da det viste sig umuligt for den danske Regering inden den fra tysk Side stillede Frist at tage endelig Stilling til, med hvilke Ændringer man

kunde antage det fremsatte Udkast, og da man fra tysk Side ønskede, at den danske Delegation inden Fristens Udløb paany kom til Berlin, rejste Delegationen igen den 14. August til Tyskland.

Formaalet med Delegationens Rejse var — uden iøvrigt at komme ind paa Realitetsforhandlinger —

1. at søge udvirket, at den fra tysk Side stillede Frist blev udskudt i ca. 8—10 Dage,
2. at indhente forskellige yderligere Oplysninger angaaende tekniske Spørgsmaal i Overenskomstudkastet.

Delegationens anden Rejse til Berlin fra 15. til 17. August 1940.

Under Delegationens Besøg afholdtes følgende Møder:

- 1) Møde hos Ambassadør Ritter den 15. August Kl. 17.30.
Under dette Møde fremsatte Minister Gunnar Larsen de danske Synspunkter med Hensyn til Overenskomsten og Forhandlingerne om denne (Referat af Mødet A. 369).
- 2) Møde den 16. August i det tyske Rigsfinansministerium til Drøftelse af forskellige toldmæssige Spørgsmaal (Referat A. 373).
- 3) Møde den 16. August Kl. 16.30 i Reichswirtschaftsministerium angaaende Kursspørgsmaal. (Referat af dette Møde A. 374).
- 4) Møde den 16. August Kl. 11.30 i Reichswirtschaftsministerium angaaende Prisspørgsmaal. (Referat af dette Møde A. 375).
- 5) Afsluttende Møde den 17. August hos Ambassadør Ritter (Referat af Mødet A. 376).

Som det vil ses af Referaterne over Møderne hos Ritter den 15. og 17. August, ændrede Ritter under disse Møder det tidligere fra tysk Side indtagne Standpunkt, at den danske Regering ikke vilde være endelig bundet ved at slutte Rammeoverenskomsten, derhen, at en Undertegnelse af Rammeoverenskomsten vilde gøre det umuligt for den danske Regering senere at træde tilbage fra Overenskomstforhandlingerne. Dette ændrede Standpunkt begrundede Ambassadør Ritter ved, at det allerede nu havde vist sig, at Forhandlingerne var blevet Offentligheden bekendt, saaledes at Muligheden for Afsluttelse af en Rammeoverenskomst, inden Sagen kom til Offentlighedens Kundskab, ikke længere forelaa.

Efter at man var enedes om at udskyde Fristen for Afgivelse af den danske Regerings Svar paa det tyske Forslag til den 23. August, rejste Delegationen tilbage til Danmark.

Ved Delegationens Hjemkomst afgav den en Fællesudtalelse (A. 378).

Inden Udløbet af Fristen var den danske Regering — hedder det videre i Graabogen —*) naaet til den Beslutning, at den maatte meddele den tyske Regering, at Danmark ikke var rede til at afslutte en Told- og Møntunion med Tyskland. Regeringen anmodede derfor Minister Gunnar Larsen, Direktør Sthyr og Afdelingschef Wassard om at rejse til Berlin og give den tyske Regering Meddelelse om den danske Regerings Beslutning.

Dansk Afslag.

I Udenrigsministeriet udarbejdede man følgende Retningslinier**) for Delegationen ved dens Samtaler med den tyske Regering angaaende den danske

*) Om Forhandlingerne i Ministermøderne den 16., 19. og 20. August, Ber. IV A. 427.

**) I Ministermødeprotokollen for Mødet den 24. August 1940 Kl. 15 omtales, at der »forelaa Retningslinier for Forhandlingsdelegationer« (Ber. IV A. 428). At der hermed er tænkt paa ovenstaaende af Udenrigsministeriet udarbejdede Retningslinier for Delegationen til Tyskland, herom A. Nr. 35.

Regerings Stilling til Forslaget om Afsluttelsen af en Told- og Møntunion mellem de to Lande:

»I sine Overvejelser vedrørende det tyske Forslag om Afsluttelse af en dansk-tysk Told- og Møntunion er Regeringen kommet til det Resultat, at det ikke er muligt at danne sig et paalideligt Billede af de Konsekvenser, det vilde have for dansk Erhvervsliv, saafremt der mellem Danmark og Tyskland afsluttes saadanne Unioner.

De danske Erhvervsorganisationer har henvendt sig til Regeringen og for deres Vedkommende ubetinget fraraadet, at der afsluttes Told- og Møntunioner med Tyskland, selv i den noget afsvækkede Form, hvori der ifølge de foreløbige Forhandlinger i Berlin eventuelt kunde være Tale.

Der er endvidere fra forskellig Side blevet henvist til, at det ikke er muligt under Krigen at praktisere et økonomisk Fællesskab mellem de to Lande. Af Hensyn til danske Forsyningsinteresser vilde det være nødvendigt at opretholde Ud- og Indførselsforbudet og forskellige andre Kontrolforanstaltninger. En Tilpasning af Toldsatserne vil for Tiden kun faa relativ ringe Indflydelse paa Vareudvekslingen. Da Told- og Møntunionen saaledes ikke kan faa konstruktiv økonomisk Virkning, saa længe Krigen varer, er der ikke Grund til at fremforcere Aftaler om disse Forhold.

Under Hensyntagen til foranstaaende Betragtninger har den danske Regering truffet den Beslutning ikke at give den tyske Regering et bekræftende Svar paa dens Forespørgsel om, hvorvidt Danmark er rede til at afslutte Told- og Møntunionen med Tyskland.

Det fremgaar af Delegationens Redegørelser, at den tyske Regering kræver Svar i Morgen Fredag den 23. August, og at den tyske Regering, naar Svaret ikke er Accept i Princippet af de tyske Forslag, maa formodes at ville konstatere, at de indledede Forhandlinger om Told- og Møntunionen er afbrudt.

Det vil være Delegationens Opgave at overbringe den tyske Regerings Repræsentanter den danske Regerings Afgørelse paa en saadan Maade, at det giver mindst mulig Aarsag til Misstemning. Der vil — under den Form Delegationen skønner passende — kunne henvises til, at det oprindelige tyske Overenskomstforslag var saa vidtgaaende, at det var egnet til at vanskeliggøre en Forstaaelse om Sagen i danske Kredse, og at den korte Frist, der blev sat for Sagens Afgørelse, umuliggjorde det forberedende og undersøgende Arbejde, uden hvilket en saa betydningsfuld Sag ikke kan gennemføres.

Delegationen vil kunne meddele den tyske Regerings Repræsentanter, at man i Danmark fortsætter en Detailundersøgelse af de grundlæggende økonomiske Problemer de to Lande imellem, og udtrykke Ønsket om, at man fra tysk Side vil bistaa ved disse Undersøgelser i den Hensigt at finde Grundlag for Lettelser og Forbedringer i Samhandelsforholdet mellem de to Lande. Delegationen bedes benytte Lejligheden til at give Udtryk for Taknemmelighed for den Venskabelighedens Aand, hvori Forhandlingerne er blevet ført.

Delegationens tredje Rejse til Berlin fra 23. til 27. August 1940.

Delegationen rejste den 23. August til Berlin og havde samme Dag et Møde med Ritter og forskellige Repræsentanter for den tyske Regering. Under dette Møde udtalte Minister Gunnar Larsen sig i Overensstemmelse med de Retningslinjer, der som ovenfor nævnt var givet Delegationen af den danske Regering. Udtalelserne faldt saaledes:

»Ved sine Overvejelser vedrørende Forslag til en dansk-tysk Told- og Møntunion er den danske Regering efter saa indgaaende Undersøgelser, som den korte Tid tillod, kommet til det Resultat, at det ikke er muligt at danne sig et Billede af de Konsekvenser, det vilde faa for dansk Erhvervsliv, saafremt der afsluttedes en Told- og Møntunion mellem Danmark og Tyskland. De dan-

ske Erhvervsorganisationer har for deres Vedkommende fraraadet Indgaaelse af saadanne Unioner. Endvidere er der fra forskellig Side blevet henvist til, at det ikke er muligt under Krigen at lade et Erhvervsfællesskab træde i Kraft mellem de to Lande. Af Hensyn til danske Forsyningsinteresser vil det være nødvendigt at opretholde Ud- og Indførselsforbud saavel som forskellige andre Kontrolforholdsregler. En Tilpasning af Toldsatserne vilde for Tiden kun i relativt ringe Grad have Indflydelse paa Vareudvekslingen. Da en Told- og Møntunion saaledes ikke kan faa større konstruktiv økonomisk Virkning, saa længe Krigen varer, er det den almindelige Mening mellem de sagkyndige, med hvilke Regeringen har raadført sig, at der ikke er Grund til at fremforcere Aftaler om disse Forhold.

Under Hensyntagen til disse Betragtninger mener den danske Regering at maatte afgive den Erklæring, at man beklager ikke at være i Stand til at afslutte den foreslaaede Rammeoverenskomst. Man vil i Danmark fortsætte en Detailundersøgelse af de grundlæggende økonomiske Problemer de to Lande imellem i den Hensigt at skaffe Klarhed over, hvilke Lettelser og Forbedringer i Samhandelsforholdet imellem de to Lande de ændrede Forhold nødvendiggør.◀

Minister Gunnar Larsen udtrykte derefter Haabet om, at man kunde paaregne tysk Bistand ved disse Undersøgelser, og bragte sluttelig den danske Regerings Tak for den venskabelige Modtagelse, der var blevet Delegationen til Del i Berlin.

(Referat af Mødet A. 379).

Som det vil ses af dette Referat, resumerede Ritter ved Mødets Slutning Resultatet af de førte Forhandlinger paa følgende Maade:

1. De indledende Forhandlinger om et Wirtschaftsgemeinschaft er afbrudt med negativt Resultat.
2. Det staar den danske Regering frit for at fremkomme med nye Forslag, men han vilde dog straks sige, at vi ikke kunde paaregne, at et Forslag vilde blive accepteret som Basis for Genoptagelse af Forhandlinger, saafremt dets Indhold væsentlig afveg fra Grundlaget for det tyske Forslag, saaledes som dette var modificeret under de foreløbige Samtaler.
3. Saafremt man fra dansk Side til Brug for sine fortsatte Undersøgelser ønsker at stille Forespørgsler i Berlin gennem Samtaler mellem danske og tyske Embedsmænd, er man rede til at ordne saadanne Samtaler.
4. Saafremt man udskød Forhandlingerne til efter Krigens Ophør, vilde den kommende dansk-tyske Ordning blive et Led i Ordningen af Efterkrigsforholdene. Denne Forhandlingssituation vilde næppe blive saa fordelagtig for Danmark som den nuværende.
5. Fra tysk Side ønskede man, at der intet kom frem om disse Forhandlinger i den danske Presse.

Dansk
Modforslag
til det tyske
Udkast til
Ramme-
overens-
komsten.

Da det straks ved de første Samtaler i Berlin blev klart, at man fra tysk Side erkendte, at det tyske Rammeoverenskomstudkast ikke dækkede de Aftaler, der var truffet i det i København undertegnede dansk-tyske Memorandum (A. 349) vedrørende Forudsætningerne for Forhandlingernes Optagelse, og derfor var villig til i Samarbejde med de danske Repræsentanter at udarbejde et nyt Forslag, gik vedkommende Kontor i Udenrigsministeriet i Gang med at udarbejde et dansk Modforslag, der holdt sig nær til de i København trufne Aftaler. Det første Udkast til et saadant Modforslag er i Bilagene (A. 381) opstillet over for det tyske Udkast.

Medens Overvejelserne vedrørende Udarbejdelsen af et dansk Modforslag stod paa, traf den danske Regering Beslutning om, at man skulde meddele den tyske Regering, at Danmark ikke var rede til at slutte en Overenskomst af den foreslaaede Art. Som Følge heraf blev Arbejdet paa Tilvejebringelse af et dansk Modforslag indstillet og de paatænkte Forhandlinger desangaaende med de danske interesserede Kredse opgivet. Noget dansk Modforslag er saaledes aldrig blevet forelagt de tyske Forhandlere.

I sin Bog »Forhandlingspolitiken under Besættelsen« (S. 82) kommer Scavenius udførligt ind paa Told- og Møntunionsforhandlingen. Han slutter dette Afsnit med følgende:

Erik
Scavenius
om Told-
og Mønt-
unionen.

»Af det anførte vil det ses, at den Kritik, der har været rettet mod, at der optoges en Forhandling om en Told- og Møntunion, hviler paa manglende Kendskab til, hvad der virkelig er passeret. Det gælder med Hensyn til Initiativet, der er udgaaet ikke fra dansk, men fra tysk Side. Det gælder med Hensyn til Udgangspunktet, som ikke er Erklæringen af 8. Juli, idet man har beskæftiget sig med Tanken i det tyske Udenrigsministerium allerede inden Regeringsomdannelsen. Det gælder endelig selve Forhandlingernes Karakter af rent foreløbige og uforbindende Samtaler. At afvise saadanne vilde have været forsvareligt. Nu opnaaedes det, at Afslaget, da det kom, ikke blev noget blankt Afslag — vi havde jo forsøgt Forhandlinger —, dernæst at Tyskerne havde i hvert Fald et Medansvar, for saa vidt som det var dem, der ved deres Forslag først havde fragaaet, hvad man ved Memorandum'et af 31. Juli var enedes om, og endelig at de Interesser fra tysk Side, der havde ført til, at Sagen overhovedet var kommet op, trængtes tilbage.

Det har været hævdet, at der med Hensyn til Spørgsmaalet om Told- og Møntunion var Uenighed inden for Regeringen, idet jeg, støttet af Gunnar Larsen, skulde have ønsket en saadan Union. Denne Fremstilling er urigtig. Der var *ingen* i Regeringen — heller ikke Gunnar Larsen, der i dette Spørgsmaal i særlig Grad har maattet staa for Skud — der ønskede at afslutte en Told- og Møntunion med Tyskland, men vi var samtidig *alle* enige om, at man, som Forholdene laa, ikke blankt kunde afvise at indlade os i Forhandlinger om en saadan. Det, der var Uenighed om, var det rent taktiske Spørgsmaal, *hvor længe* disse Forhandlinger skulde fortsættes, og om Danmark som den svagere Forhandlingspartner turde tage Ansvaret for at afbryde dem. Jeg mente — og mener —, at det havde været rigtigere, saafremt man fra dansk Side i Konsekvens af Memorandum'et af 31. Juli havde udarbejdet et Modforslag og derved væltet Ansvaret for Forhandlingernes Afbrydelse over paa Tyskland. Som Modstykke hertil løb vi ikke anden Risiko end — højst — at faa Tolden slettet for Krigens Varighed, hvad der kun var et finansielt Spørgsmaal, medens en Afbrydelse frembød Risiko for Regeringens Afsættelse. For mig var der ved Valget mellem disse to Onder ingen Tvivl om, hvilket der var det mindste.

Naar man desuagtet ikke fra tysk Side straks reagerede kraftigere over for det danske Afslag, end Tilfældet var, maa Aarsagen hertil sikkert søges i den Omstændighed, at de tyske Erhvervskredse, der var blevet bekendt med

de Betingelser, som den danske Regering i det af Ritter godkendte Memorandum havde opstillet for at indlade sig paa Forhandlingerne, var absolut imod, at der paa dette Grundlag blev afsluttet en Overenskomst mellem de to Lande.

Hele Forslaget strandede saaledes i Virkeligheden paa Grund af tysk Modstand imod at indlade sig paa de i Memorandum'et fra dansk Side opstillede Betingelser. Den tyske Regering maatte derfor være afskaaret fra at udøve Tvang over for den danske Regering i Anledning af det fra dansk Side fremsatte Afslag.*

I den af daværende Direktør for Udenrigsministeriet *O. C. Mohr afgivne udførlige Redegørelse* kommer Mohr ogsaa ind paa paa de *Motiver*, der fra tysk Side laa bag Forslaget om Toldunionen, ligesom Mohr gennem de fra forskellige Kilder modtagne Oplysninger mener at kunne danne sig en Teori om Aarsagerne til, at Forhandlingerne strandede (jfr. nærmere Mohrs Betragtninger A. 395 og 396 om Ritters »Programændring«, om den tyske Økonomiminister Funk, der efter et Møde med tyske Erhvervsfolk »havde stukket en Kæp i Hjulet«, om at Sagen ikke i Forvejen havde været forelagt de tyske Ressortministerier, om at Motiverne ikke var handelspolitiske, men f. Eks. politisk »Aufklärung«, om Konkurrencen mellem v. Ribbentrop og Himmler. »Selv om vi havde accepteret«, skriver Mohr i sin Udredning, »var Forslaget næppe nogensinde naaet videre end til Stadiet: en uforbindende Rammeoverenskomst. Noget ganske andet er — slutter han — »at en saadan ikke vilde have været politisk flatterende for Danmark« (at Mohr herved maa have tænkt paa Forholdet over for Omverdenen, Scavenius, St. 30).

Mohr om
de tyske
Motiver.

I de over daværende tysk Gesandt og Rigsbefuldmægtiget *v. Renthe-Fink* optagne Politirapporter fremsætter Renthe-Fink en Del Udtalelser vedrørende Forhandlingerne om Told- og Møntunionen. Afslutningen af en saadan med Danmark vilde ifølge Renthe-Fink have styrket Udenrigsminister v. Ribbentrops Stilling i Partiet og bevist, at hans Metoder, gaaende ud paa Forhandling og Forstaaelse, opnaaede bedre Resultater end Rigsføreren for SS med sine Voldsmetoder, hvilket bestemt var Rigsudenrigsministeren meget magtpaaliggende.

Renthe-Fink
om Told-
og Mønt-
unionen.

Det tyske Forslag maatte, hævder Renthe-Fink, ses paa Baggrund af den Atmosfære, der dengang herskede i Partikredse i Berlin. Tyskland befandt sig i Sommeren 1940 paa Højden af dets militære Resultater. Partiet mente, at selv om Krigen endnu ikke var afsluttet, var Afgørelsen dog allerede faldet til Gunst for Tyskland. Set fra Partiets Synsvinkel syntes Tidspunktet for Europas Nyordning at begynde at nærme sig. Dette maatte give sig Udslag i Politikken.

Samlingsregeringens Beslutning blev respekteret af Rigsudenrigsministeren, men havde naturligvis ikke bidraget til at stemme Rigsudenrigsministeren venligere over for Samlingsregeringen og formindske hans Tvivl med Hensyn til Paalideligheden af dennes Politik og Interessen for de danske Nationalsocialister øgedes i Berlin, efter at Toldunionen var strandet (A. 408), men de danske Nationalsocialister havde intet haft at gøre med Forhandlingerne om en Told- og Møntunion (Ber. IV A. 109). Om Ritters Ankomst til Danmark med Forslaget og om v. Ribbentrops Bestræbelser for her at komme Himmler i Forkøbet og derved faa tillagt Æren for Gennemførelsen heraf samt om Situationen i Norge, der paa dette Tidspunkt havde udviklet sig ugunstigt for det tyske Udenrigsministerium, og Terbovens Interesse i magtpolitisk ogsaa at underlægge sig Danmark, herom Renthe-Fink, A. 410. I øvrigt ved og erindrer Renthe-Fink om Sagen som saadan nu kun med Sikkerhed Ritters Udtalelse ved dennes Ankomst, at hvis Danmark afsluttede en Toldunion, kunde man regne med at beholde Danmark under det tyske Udenrigsministeriums Ressort. Desuden vilde den daværende danske Regering kunne blive siddende.

Et blankt Afslag af Forslaget vilde formentlig have medført en meget skarpere Kurs.

Politirapporten over v. Renthe-Fink har været forelagt daværende Udenrigsminister *Erik Scavenius*, der herom kun mener at kunne udtale, at Renthe-Fink her giver en loyal Fremstilling, og han synes — ifølge Scavenius — at gøre Indtryk af at være stærkere, end han maaske var; Scavenius tvivler ikke om, at Renthe-Fink er et anstændigt Menneske (St. 29).

G. Kronehævningen.

Straks ved Krigens Udbrud blev Kronen nedskrevet med 9 pCt. for at afbøde den Nedgang i Nettopriserne, der var en Følge af de forøgede Udgifter ved Transporten til England. Efter Besættelsen, hvor Priserne paa vore Importvarer fra Tyskland hurtigt steg, endogsaa mere end Eksportpriserne, søgte man paa forskellig Maade at raade Bod herpaa, og Problemet Kroneopskrivning blev for første Gang, som i det foregaaende anført, berørt over for den tyske Regering under Drøftelserne om en Told- og Møntunion, idet man fra dansk Side pegede paa, at det vilde være en nødvendig Forudsætning for en Toldunion, at Kursforholdet mellem Krone og Mark stemte med Prisniveauerne i de to Lande.

Om de Forhandlinger og Beslutninger, der sluttelig resulterede i en Opskrivning af Kronen omtrent svarende til, hvad der havde været gældende i Maanederne umiddelbart før Krigsudbruddet (Kurs 100 Kr. = 52,20 RM.), henvises til den meget udførlige Redegørelse i den af Udenrigsministeriet udarbejdede *Graabog*, der er optrykt som Bilag in extenso (A. Nr. 41)*).

H. Østrumsudvalget.

Forhistorien til Oprettelsen af det saakaldte »Østrumsudvalg« daterer sig fra Midten af September Maaned 1941, da den nye danske Gesandt i Berlin (Minister Mohr) afleverede sin Akkrediteringsskrivelse til Rigskansler Hitler. Ved denne Lejlighed fremkom Hitler med en Række Udtalelser vedrørende Nødvendigheden af andre Landes Deltagelse i Genopbygningen af Landomraaderne mod Øst. En Maanedstid senere oplyste Minister v. Renthe-Fink under en Sammenkomst i den dansk-tyske Forening over for Trafikminister Gunnar Larsen, at han og Generalkonsul Krüger havde haft en Drøftelse af Spørgsmaalet om, hvordan en dansk Indsats i dette Genopbygningsarbejde kunde ske. Trafikministeren havde nogen Tid i Forvejen fra Kontorchef Wilhelmshelmsen, der dengang var Leder af Erhvervenes Engageringsbureau, modtaget en Plan for en dansk Indsats i Balticum i Form af en Slags »Dansk-Baltisk-Sibirisk-Kompagni«, der skulde have Koncession paa Skovbrug, Landbrug og Minedrift i de baltiske Omraader. Han nævnte da over for de tyske Herrer, at

*) »Ved Slutningen af Aaret 1942 blev der«, skriver Scavenius i sin Bog »Forhandlingspolitikken under Besættelsen« S. 43, »foretaget en Undersøgelse af Priserne i Samhandelen mellem Danmark og Tyskland, og denne gav til Resultat, at der nu var omtrent Balance i Prisstigningen paa danske Varer til Tyskland og tyske Varer til Danmark, endog med et Plus for de danske Varers Vedkommende. Det tilsigtede Maal var altsaa naaet.«

man maaske kunde tænke sig at finde private Danske, der var interesseret i at danne saadan et koncessioneret Selskab.

Dette blev Indledningen til Oprettelsen af det saakaldte *Østrumsudvalg*, idet man fra tysk Side mente, at den af Trafikminister Gunnar Larsen foreslaaede Ramme var for snæver, og man tænkte sig, at der kunde nedsættes et Udvalg, der kunde forhandle til dansk og tysk Side.

Idet der iøvrigt henvises til den af daværende Udenrigsminister *Erik Scavenius* afgivne Beretning (A. Nr. 43), der væsentlig er enslydende med en af Udenrigsministeriet udarbejdet Redegørelse (A.Nr.42), skal paa Grundlag heraf og bl. a. en Skrivelse af 8. Januar 1945 fra Scavenius til Gunnar Larsen (A. Nr. 44) i korte Træk om Sagens videre Forløb anføres følgende:

Da der paa nævnte Tidspunkt ventedes Besøg af nogle højere tyske Embedsmænd fra de »befriede« baltiske Lande, Estland og Letland, var v. Renthe-Fink meget optaget af, at man fra dansk Side havde Planer parat, som kunde forelægges disse Embedsmænd som et Initiativ, foretaget i København. Scavenius ansaa det for vigtigt — skriver han i sin Redegørelse —, at man kom disse tyske Bestræbelser i Forkøbet ved at meddele tyske Kredse, at der allerede var taget et privat Initiativ fra dansk Side til Genopbygningsarbejdet. Scavenius regnede med, at man kunde iklæde en Genoptagelse af Samhandelen særlig med de tidligere Randstater saadanne Former, at den kunde gøre det ud for en Deltagelse i »Genopbygningsarbejdet«, og herved skaffe Danmark en »goodwill« i Berlin, der kunde udnyttes til at afbøde de mange andre Vanskeligheder, der til Stadighed dukkede frem i det dansk-tyske Forhold, (en Afværgeforanstaltning, maaske over for vidtgaaende Krav, St. 41). Ministeren anmodede da Trafikminister Gunnar Larsen og Direktør Knud Sthyr, der i Oktober Maaned 1939 var blevet knyttet til Udenrigsministeriet som Leder af Udenrigsministeriets raadgivende handelspolitiske Udvalg*), om at ville søge dannet et privat Udvalg af danske Forretningsmænd, der kunde tage Sagen op og over for Berlin staa som en dansk Repræsentation for disse Bestræbelser.

Udvalget kom til at bestaa — foruden af Gunnar Larsen og Direktør Sthyr — af Direktør Th. Juncker (Formand), Ingeniør Knud Højgaard**), Godsejer F. Lüttichau og Fabrikant J. C. Hempel.

I en Skrivelse fra Udenrigsministeren af 23. Oktober 1941 til den danske Gesandt i Berlin henstilledes det til denne, at han ved passende Lejlighed gav det tyske Udenrigsministerium Meddelelse om det private danske Initiativ, saaledes at Meddelelsen stilledes stærkt i Relief som en vægtig Indsats i den Retning, som var antydnet af Hitler i hans Tale ved Ministerens Tiltrædelsesbesøg. (Om Skrivelserns Indhold jfr. A. 558).

Udvalgets første Møde afholdtes Torsdag d. 11. December 1941, og der var paa Mødet — udtales det — navnlig Enighed om, at den danske Indsats ikke maatte involvere en ny dansk Clearing-Finansiering. Modydelsen skulde

*) jfr. om Tidspunktet og Vilkaarene for Direktør Sthyr's Ansættelse i Udenrigsministeriet A. 568.

**) Grunden til Ingeniør Højgaards Medlemsskab var de tidligere store Arbejder, han havde haft i Litauen, St. 37.

ske ved Vareleverancer, og det lykkedes at faa en Del Varer fra disse Egne, A. 562. Iøvrigt gik — udtaler Scavenius — Østrumsudvalgets Arbejde i den følgende Tid ud paa at forhale en praktisk Indsats fra dansk Side.

I de første Maaneder af 1942 førte dette private Arbejdsudvalgs Formand en Række Forhandlinger med tyske Kredse, og i Dagene 18. April—2. Maj 1942 foretog Direktør Juncker sammen med Trafikminister Gunnar Larsen en Rejse til Estland og Letland.

»Da man paa dansk Side« — fortsætter Scavenius sin Redegørelse — »havde at kæmpe med en stigende tysk Utaalmødighed, fordi det ikke rigtigt blev til noget med den danske Indsats, førte paa denne Rejse Trafikministeren Forhandlinger vedrørende Genoptagelse af Cementfabrikationen i Port Kunda*) og parallelt hermed Direktør Juncker Forhandlinger om Oliefabrikken i Libau. Det var nødvendigt over for Tyskerne dog at yde en vis positiv Indsats, og Varetagelsen af ældre danske Interesser syntes her fra ethvert Synspunkt at være det mindst farlige. Finansieringen af Genopbygningen af Port Kunda skete ved den danske Cementindustri og de svenske Interesser i Fællesskab.«

Efter Rejsen foreslog Direktør Juncker Nedsættelsen af et officielt Udvalg til Afløsning af det hidtidige private Udvalg, »og den danske Regering gik« — hedder det i Scavenius' Beretning — »ind paa Tanken ud fra den Betragtning, at man her havde et Omraade, hvor man, uden i Realiteten at foretage Skridt af større Betydning, kunde vinde en vis »goodwill« til Gavn for mere betydende danske Interesser.« (Om Forhandlingerne inden for Regeringen vedrørende Østrumsudvalget og Divergenserne mellem Ministrene jfr. Ministermødeprotokollerne fra d. 4., 6., 15., 16. og 22. Maj 1942. — Presseerklæringen om Gunnar Larsens Rejse A. 566).

Udvalget kom til at bestaa af de samme Personer som det tidligere Udvalg og ligeledes med Direktør Th. Juncker som Formand.

Planerne om at nedsætte et officielt Udvalg nødvendiggjorde, at der blev truffet Regeringsaftaler, hvoraf det klart fremgik, at der ikke kunde ydes dansk Clearingstøtte til den danske Indsats i Randstaterne eller andetsteds i Østrummet. (Herom og om den nærmere finansielle Ordning A. 559). Den nærmere Ordning svarede iøvrigt i Realiteten til den svenske, dog at der i Sverige ikke fandtes noget officielt »Østrumsudvalg«. (Om den nærmere Begrundelse for, at man gik over til at nedsætte et officielt Udvalg, samt om Grunden til, at Sverige ikke havde et saadant St. 38, og at Nedsættelsen af et officielt Udvalg formentlig ikke skyldtes tysk Ønske, herom Scavenius St. 39**). Om Erhvervsorganisationernes Stilling bl. a. til Direktør Juncker som Formand St. 38 og Ministermødeprotokollerne Ber. IV A. 468).

Om Udvalgets Nedsættelse blev der givet samtlige danske Erhvervsorganisationer Meddelelse, ligesom Udenrigsministeriet ved en Note af 24. September 1942 underrettede det herværende tyske Gesandtskab.

*) Om hvorvidt Gunnar Larsen herved skulde have benyttet sin Stilling til Opnaaelse af privatekonomiske Fordele for sin tidligere Virksomhed, Scavenius om Gunnar Larsens Samtaler med Rosenberg A. Nr. 44 og St. 39.

**) At de tyske Gauleitere, der optraadte som Vicekonger i Balticum, var afvisende overfor de Danske og ikke viste Trafikministeren nogen Imødekommenhed paa dennes Rejse hertil, herom Scavenius St. 37.

Til at lede de daglige Forretninger ansatte Udvalget fra 1. Oktober 1942 Kontorchef Wilhelmsen. Da man ikke i Udenrigsministeriet kunde følge dennes daglige Virksomhed, dannedes et Kontroludvalg, hvori foruden Udenrigsministeriet ogsaa Finansministeriet, Handelsministeriet, Danmarks Nationalbank og Varedirektoratet var repræsenteret. Det paahvilede Kontorchef Wilhelmsen at forelægge dette Udvalg alle Spørgsmaal af Interesse.

Som Følge af, at Clearingen ikke kunde benyttes til Finansiering af den danske Indsats i Østrummet, var Foranstaltninger, der gik ud over almindelig Vareudveksling med Randstaterne, i Virkeligheden umuliggjorte, idet Tyskland hverken kunde eller ønskede at stille fri Valuta til Raadighed for saadanne Formaal. Kommercielt var et officielt Udvalgs Deltagelse uforuden, men det havde — udtales det i Scavenius' Redegørelse — opfyldt den politiske Mission, som man havde tiltænkt det.

I Skrivelse af 31. August 1943 meddelte Østrumsudvalgets Formand og dets Medlemmer, at man fandt, at Forudsætningerne for Udvalgets Arbejde var bortfaldet med Ministeriet Scavenius' Fratræden. Denne Meddelelse tog Udenrigsministeriet til Efterretning. Fra 1. Oktober 1943 ophævedes Østrumsudvalgets Kontor, og Kontorchef Wilhelmsen afskedigedes.

I sin Bog »Forhandlingspolitiken under Besættelsen« (S. 129) anfører Erik Scavenius om Østrumsudvalget endvidere følgende:

»Fra tysk Side tillagde man Nedsættelsen af det foran omtalte Udvalg stor Betydning — saaledes nævntes det eksempelvis ved det ugentlige Referat for Hitler, der udtrykte sin store Tilfredshed dermed. Udvalgets Nedsættelse medvirkede herved til at hidføre en politisk Afspænding.

Naar de Krav, der fra tysk Side fremsattes over for os i Forbindelse med den tysk-russiske Krig — bortset fra Aktionen mod de danske Kommuner og Kravet om Danmarks Tiltræden af Antikominternpagten —, blev mindre besværlige for os end de Krav, der i Krigens første Periode stilledes til os om Tilpasning til det nye Europa under tysk Ledelse, skyldtes det, at de tyske Hære, efter det første sejrige Stormløb, blev udsat for en Modgang i Rusland af militær og klimatisk Karakter, der kastede dem over i Defensiven og ikke gjorde det muligt at tænke paa Genopbygningen.

I Henhold til de Kommissionen givne Forskrifter gives foranstaaende Beretning til det høje Folketing.

Christiansborg, den 29. September 1948.

Kristen Amby.	Alfred Andreassen.	Fr. Dalgaard,	Holger Eriksen.
		Nestformand.	
Niels Eriksen.	Jørgen Gram.	Victor Gram.	Poul Hansen (Grenaa).
Holm,	Arnth Jensen.	Peder Knudsen.	Thisted Knudsen.
Formand.			
Ladefoged.	Holger Larsen.	Johs. Larsen.	M. Larsen.
			Lindberg.
Aksel Møller.	Harald Nielsen.	Karl Olsen.	Th. Poulsen.
	Viggo Starcke.	Steen.	

Eigil Olsen.

RETTELSER:

I Bilagene S. 166, L. 25 f. o. tilføjes: »Fin Lund tog derefter Ophold i Uruguay, der ligesom Chile vedblivende anerkendte ham som Gesandt.«

I de stenografiske Referater:

Indholdsfortegnelsen: S. 21 rettes til S. 19.

Sp. 12, Noten: Tallet 36 rettes til 33 ff.